ישעיהו

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: On Your Way (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃

חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳. א״ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו׃

אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא דמכילתא, בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיהו נאמר ואשמע את קול ה׳ אומר את מי אשלח ומי ילך לנו (לקמן ו) ואמר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אח״כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלוני אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמש״א בב״ר וראיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כא)׃

בימי עוזיהו וגו׳. מלכי יהודה ד׳ מלכים הללו קפח בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת״י)׃

ב׳ שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֶּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃

שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ (דברים ל״ב:א׳) למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפ׳ האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העידותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלף את הדבר נמצאו שניהם מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה׃

כי ה׳ דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהתרתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתווכח עמם שעברו על ההתראה אני לא סרחתי בהם אלא גידלתים ורוממתים והם פשעו בי, ס״א) שתהיו עדים לדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) במכילתא׃

ג׳ יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן׃

קונהו. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ ל״ט) ואומר איש את גלולי וגו׳ ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא״א) ד״א **ידע שור קונהו** מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות׃

לא ידע. לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן׃

ד׳ הוֹי | גּוֹי חוֹטֵא עַם כָּבֵד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃

הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקונה כאדם הגונח מלבו וצועק אהה אלא שיש מהם מועטין שהם ל׳ צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב׳:י׳) ותרגומו אכלו לשון הכרזה, הוי יש לזעוק על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון׃

עם כבד עון. כבדות עון, כבד אדם שהוא כבד פישנ״ט בלעז כבד שם דבר של כבדות פישנטומ״א בלעז ודבוק עם תיבת עון׃

זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה׳, בנים היו להקב״ה נהפכו למשחיתים׃

נאצו. הרגיזו׃

נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה״א וינזרו מקדשי בני ישראל (ויקר׳ כב) נזיר אחיו (בראשית מ״ט:כ״ו) אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום׃

ה׳ עַל מֶה תֻּכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל־לֵבָב דַּוָי׃

על מה תוכו וגו׳. אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקיתה ואינך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו׃

ו׳ מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃

מתום. לשון תמימות שלם מאין מכאוב׃

פצע. מכת חרב׃

חבורה. ל׳ חבלה׃

ומכה טריה. תירגם יונתן מרסאא כתותה ומרוססת׃

טריה. דמיצייד״א בלע״ז ובל׳ גמרא יש טרייה לרישיה מנחם פי׳ לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מוישט״א בלע״ז׃

לא זורו. הנגעים האלה לא זורו ע״י רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית (איוב י״ח:ט״ו) ומנחם פי׳ לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור (ירמיהו ל׳:י״ג) ולא חובשו. לשון רפואה׃

ולא רוככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים, **לא זורו וגו׳** כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם׃

ז׳ אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם נֵכָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃

לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם׃

ושממה. מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תירגם יונתן׃

ח׳ וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כְּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃

ונותרה בת ציון. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך, בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה׃

כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך, זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות ואין צריך לשומרה ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כערסל מבתותא כמשכב המלונ׳ במקשה, במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו לשון המשנה שלש אבעיות ביום׃

כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושים סוכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת״י׃

ט׳ לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ {פ}

לולי וגו׳. הותיר לנו שריד מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו׃

כמעט כסדום היינו. כולנו כלים׃

י׳ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃

קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן׃

י״א לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃

שבעתי עולות אילים. כמו פן ישבעך וישנאך (משלי כה יז)׃

מריאים. בהמות צאן פטומות׃

לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה׃

י״ב כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃

מי בקש זאת מידכם רמס חצרי. לרמוס את חצרי אחרי שאין לבבכם שלם עמי:

י״ג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה:

לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהעשן עולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת הרוח:

חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו׳. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם נאספי׳ לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכם הנוטה לעכו״ם והעצרה עמו שאין שני הדברים כאלו ראוין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון שבלבבכם לעכו״ם ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם:

י״ד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא:

ט״ו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ:

ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו:

דמים. רציחה:

ט״ז רָחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ:

רחצו הזכו. (פתח הוא) ל׳ צווי לפי שהוא מגזרת רחץ, אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ:

רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו. י׳ אזהרות של ל׳ תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות:

חדלו הרע. חדלו ממעשים הרעים:

הרע. כמו להרע א״צ לכתוב מלהרע שכן לשון המקרא נופל על ל׳ חדלה וחדל לעשות הפסח (במדבר ט) עד כי חדל לספור (ברא׳ מא מט) כלומר חדלה הספירה חדלה העשיה אף כאן תחדלו הרעה:

י״ז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: {ס}

למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת ל׳ קל לפיכך צווי ל׳ רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמ׳ לאחרי׳ הוא ממשקולת ל׳ כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי״ן מודגש׳ ממשקולת ל׳ כבד ומגזרת אשר לפיכך ל׳ צווי לרבים נקוד פתח (כמו אשרו דברו ספרו בשרו):

אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרנוהי אי אישר חילי ישר כחך ל״א הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי (איוב כג יא) ואשר בדרך לבך (משלי כג יט):

שפטו יתום. פלוני זכאי פלוני חייב:

ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוצאת לחזור אחרי בעלי דינה (סא״א):

חמוץ. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ (תהילים ע״א:ד׳):

י״ח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ:

לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב:

אם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג:

יאמר ה׳. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי ה׳ יחנו (במדבר ט כ), ד״א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו ונוכחה יחד להודיעני עשינו מה שעלינו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו׳:

כתולע. צבע שצובעים בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד:

י״ט אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ:

כ׳ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְלוּ כִּי פִי יְהוָה דִּבֶּר: {פ}

כי פי ה׳ דבר. והיכן דבר והבאתי עליכ׳ חרב (ויקר׳ כו כה):

כ״א אֵיכָהּ֙ הָיְתָ֣ה לְזוֹנָ֔ה קִרְיָ֥ה נֶאֱמָנָ֖ה מְלֵאתִ֣י מִשְׁפָּ֑ט צֶ֚דֶק יָלִ֣ין בָּ֔הּ וְעַתָּ֖ה מְרַצְּחִֽים׃

לזונה. תועה מעל אלהיה:

קריה. שהיתה נאמנה ומליאה משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים:

מלאתי משפט. כגון רבתי עם (איכה א):

צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום, ד״א שהיו מלינים בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הא׳ לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא ר׳ מנחם בר אושעיה אמר תפ״א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגי׳:

ועתה מרצחים. הרגו את אוריה הרגו את זכריה:

כ״ב כַּסְפֵּ֥ךְ הָיָ֖ה לְסִיגִ֑ים סָבְאֵ֙ךְ מָהוּל֙ בַּמָּֽיִם׃

כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם:

סבאך מהול מים. משקים שלכם מעורבים במים כדאיתא בפסיקתא, מהול מעורב ואין לו דמיון במקרא ומ״א פותר לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב׳ ב׳) מעורבב:

כ״ג שָׂרַ֙יִךְ֙ סוֹרְרִ֔ים וְחַבְרֵ֖י גַּנָּבִ֑ים כֻּלּ֥וֹ אֹהֵ֛ב שֹׁ֖חַד וְרֹדֵ֣ף שַׁלְמֹנִ֑ים יָת֣וֹם לֹֽא־יִשְׁפֹּ֔טוּ וְרִ֥יב אַלְמָנָ֖ה לֹא־יָבֹ֥וא אֲלֵיהֶֽם׃ {ס}

סוררים. סרים מן הדרך הישרה:

ורודף שלמונים. תשלומין ת״י אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר, זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות:

וריב אלמנה לא יבא אליהם. האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושאלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ״ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל:

כ״ד לָכֵ֗ן נְאֻם֙ הָאָד֣וֹן יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֲבִ֖יר יִשְׂרָאֵ֑ל הֲוֹ֙י אֶנָּ֣חֲמָ֔ה מִצָּרַ֖י וְאִנָּקְמָ֥ה מֵאוֹיְבָֽי׃

נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים:

אביר ישראל. תקפו של ישראל:

הוי. ל׳ הזמנה והכרזה ודומה לו הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב׳ י׳) וידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם:

כ״ה וְאָשִׁ֥יבָה יָדִ֖י עָלַ֑יִךְ וְאָצְרֹ֤ף כַּבֹּר֙ סִיגָ֔יִךְ וְאָסִ֖ירָה כָּל־בְּדִילָֽיִךְ׃

ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים:

כבור. ל׳ בורית סבו״ן בלע״ז ולשונו ל׳ נקיון כמו ובר לבב (תהילים כ״ד:ד׳) ע״ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו:

סיגיך. האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערוב׳ רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעי׳ שהם הסיג:

כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך בדיל אשטיי״ס בלע״ז:

כ״ו וְאָשִׁ֥יבָה שֹׁפְטַ֖יִךְ כְּבָרִאשֹׁנָ֑ה וְיֹעֲצַ֖יִךְ כְּבַתְּחִלָּ֑ה אַחֲרֵי־כֵ֗ן יִקָּרֵ֤א לָךְ֙ עִ֣יר הַצֶּ֔דֶק קִרְיָ֖ה נֶאֱמָנָֽה׃

כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים:

עיר הצדק. כבתחלה צדק ילין בה:

כ״ז צִיּ֥וֹן בְּמִשְׁפָּ֖ט תִּפָּדֶ֑ה וְשָׁבֶ֖יהָ בִּצְדָקָֽה׃

במשפט תפדה. ע״י שיהיו בה עושה משפט:

תפדה. מעונותיה:

ושביה. עושי תשובה שבתוכה (בצדקה במצדיקים עצמם במשפט ובצדק׳ שבתוכה):

כ״ח וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃

ושבר פושעים וגו׳. שבכולן הוכיחן למעלה, והם פשעו בי, גוי חוטא, עזבו את ה׳:

פושעים. מורדים והעובדים לעכו״ם:

וחטאים. אלו עבריינים העוברים על שאר איסורין:

כ״ט כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃

מאילים. לשון אלה מין אילן שקורין אולמ״א בלע״ז:

אשר חמדתם. לעבוד תחתיהם עבוד׳ כוכבים כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד׳:י״ג):

מהגנות. שם היו עובדים כוכבים כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו יז):

ל׳ כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃

נובלת עלה. העלה שלה נובלת כמוש פלישטיישנ״ט בלע״ז בבא עליו שרב או קרח הוא כמוש וליחלוחו אבד וכלה ואין נובל ל׳ רקבון כמו בלה שאין נו״ן נופלת באותו ל׳ אלא נובל ל׳ דבר הנלאה וכלה כמו מגזרת נבול תבול (שמות יח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאה תילאה:

אשר מים אין לה. להשקות זרעיה בדבר שחוטאים בו משווה פורענותם:

ל״א וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃ {פ}

החסון. התוקף שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף:

ופעלו. והעושה אותו תוקף יהיה לניצוץ אש ובערו זה בזה. **ניצוץ** אישטנציל״א בלע״ז ת״י ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחר ל׳ העברית שא״כ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבאר ל׳ פעול עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר״ל חולם) נבאר ל׳ פועל:

ואין מכבה. ת״י ולא יהא עליהון חייס:

פרק ב׳

א׳ הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם׃

ב׳ וְהָיָה | בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃

באחרית הימים. לאחר שיכלו הפושעים:

נכון. מתוקן:

בראש ההרים. בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים:

ונשא מגבעות. יגדל נס שנעשה בו מניסי סיני וכרמל ותבור:

ונהרו. יתקבצו ימשכו אליו כנהרות:

ג׳ וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ | וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָם׃

אל בית אלהי יעקב. לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקרא על שמו אבל אברהם קראו בהר ה׳ יראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה:

ד׳ וְשָׁפַט֙ בֵּ֣ין הַגּוֹיִ֔ם וְהוֹכִ֖יחַ לְעַמִּ֣ים רַבִּ֑ים וְכִתְּתוּ֩ חַרְבוֹתָ֨ם לְאִתִּ֜ים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶ֗ם לְמַזְמֵרוֹת֙ לֹא־יִשָּׂ֣א גּ֤וֹי אֶל־גּוֹי֙ חֶ֔רֶב וְלֹא־יִלְמְד֥וּ עוֹד מִלְחָמָֽה׃ {פ}

לאתים. קולטר״ש בלע״ז׃

למזמרות. שרפ״ש בלע״ז שזומרין בהן הכרמים׃

ה׳ בֵּ֥ית יַעֲקֹ֖ב לְכ֣וּ וְנֵלְכָ֑ה בְּא֖וֹר יְהוָֽה׃

בית יעקב וגו׳. האומות יאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו׳׃

לכו ונלכה באור ה׳. יאמרו להם כן וי״ת יימרון דבית יעקב אתו וגו׳׃

ו׳ כִּ֤י נָטַ֙שְׁתָּה֙ עַמְּךָ֣ בֵּ֣ית יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י מָלְא֖וּ מִקֶּ֑דֶם וְעֹנְנִ֣ים כַּפְּלִשְׁתִּ֔ים וּבְיַלְדֵ֥י נָכְרִ֖ים יַשְׂפִּיקוּ׃

כי נטשתה עמך בית יעקב. הנביא מיסב הדיבור אל השכינ׳ ואומר כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם (ד״א הנביא מוכיחן ואמר להם כן, כי נטשתה עמך בית יעקב כו׳ עזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אדם אתם בית יעקב)׃

כי מלאו מקדם. נתמלאו צבאותם ממעשי ארמ׳ שהיו יושבים במזרח שהיו מכשפים ומשתמשים בשם עבודת כוכבים׃

ובילדי נכרים ישפיקו. בועלים בנות עכו״ם ומתערבים בהם ויולדות להם ילדים ובהם הם מספיקי׳ תמיד ומתעסקים ומתרפקין ונטרחים בהם ל׳ פן יסיתך בשפק (איוב ל״ו:י״ח) דביטימנ״ט בלע״ז׃

ז׳ וַתִּמָּלֵ֥א אַרְצ֖וֹ כֶּ֣סֶף וְזָהָ֑ב וְאֵ֥ין קֵ֖צֶה לְאֹצְרֹתָ֑יו וַתִּמָּלֵ֥א אַרְצ֖וֹ סוּסִ֑ים וְאֵ֥ין קֵ֖צֶה לְמַרְכְּבֹתָֽיו׃

אין קצה. ל׳ קץ׃

ח׳ וַתִּמָּלֵ֥א אַרְצ֖וֹ אֱלִילִ֑ים לְמַעֲשֵׂ֣ה יָדָ֔יו יִשְׁתַּחֲוּ֙ לַאֲשֶׁ֣ר עָשׂ֔וּ אֶצְבְּעֹתָֽיו׃

ישתחוו. כמו משתחוים׃

ט׳ וַיִּשַּׁ֥ח אָדָ֖ם וַיִּשְׁפַּל־אִ֑ישׁ וְאַל־תִּשָּׂ֖א לָהֶֽם׃

וישח אדם. הקטנים׃

וישפל איש. הגדולים והגבורים אנשי החיל׃

ואל תשא להם. הנביא אומר להקב״ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם׃

י׳ בֹּ֤א בַצּוּר֙ וְהִטָּמֵ֣ן בֶּעָפָ֔ר מִפְּנֵ֥י פַֽחַד־יְהוָ֖ה וּמֵהֲדַ֥ר גְּאוֹנֽוֹ׃

בוא בצור. לבוא בצור לברוח בנקרת הצורים׃

והטמן בעפר. ולהטמן בעפר׃

י״א עֵינֵ֤י גַבְהוּת֙ אָדָ֔ם שָׁפֵ֖ל וְשַׁ֣ח רוּם֑ אֲנָשִׁ֔ים וְנִשְׂגָּ֥ב יְהוָ֛ה לְבַדּ֥וֹ בַיּ֖וֹם הַהֽוּא׃ {פ}

עיני גבהות אדם. גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא כמה דאת אמר גבה עינים ורחב לבב (תהילים ק״א:ה׳)׃

י״ב כִּֽי־יוֹם֙ לַיהוָ֣ה צְבָא֔וֹת עַ֚ל כָּל־גֵּאֶ֣ה וָרָ֔ם וְעַ֖ל כָּל־נִשָּׂ֑א וְשָׁפָֽל׃

י״ג וְעַל֙ כָּל־אַרְזֵ֣י הַלְּבָנ֔וֹן הָרָמִ֖ים וְהַנִּשָּׂאִ֑ים וְעַ֖ל כָּל־אַלוֹנֵ֥י הַבָּשָֽׁן׃

ארזי הלבנון. דוגמא הוא על הגבורים׃

אלוני הבשן. השלטונין כמו שאלונים פחותים מן הארזים׃

י״ד וְעַל֙ כָּל־הָהָרִ֣ים הָרָמִ֔ים וְעַ֖ל כָּל־הַגְּבָעוֹת֑ הַנִּשָּׂאֽוֹת׃

ועל כל ההרים הרמים. על יושביהם:

ט״ו וְעַל כָּל־מִגְדַּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה:

ט״ז וְעַל כָּל־אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה:

ועל כל אניות. תירגם יונתן ועל כל דיתבין בניסי ימא באיי הים שמוצאן ומובאן באניות:

תרשיש. שם ים ששמו תרשיש:

שכיות החמדה. פלטרין רצופין במשכיות רצפת שיש כמו ואבן משכית (ויקרא כ״ו:א׳) על שם שסוככים בו את הקרקע:

י״ז וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגָּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא:

ביום ההוא. הוא יום הדין:

י״ח וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף:

כליל יחלוף. כלו יחליף כולם יאבדו:

י״ט וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ:

ובאו. יושבי הארץ במערות צורים:

מחלות. הם הם מערות:

בקומו. ליום הדין:

לערוץ הארץ. לשבור רשעי הארץ:

כ׳ בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים:

להשתחות לחפור פירות. גלולים בדמות חפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ״ש בלע״ז:

ועטלפים. קלבא שורי״ץ בלע״ז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחות ישליך האדם בחריצים ובנעיצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן:

כ״א לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵּי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ:

כ״ב חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא: {פ}

חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע, לאותן המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו:

אשר נשמה באפו. אשר כל חייתו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וק״ו לדמות חפרפרות שאין בו ממש ד״א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראית׳ למה נחשב הוא וקל וחומר (לגלולים) שאינו נחשב לכלום:

פרק ג׳

א׳ כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלַ͏ִם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֱנָה כָּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכָל מִשְׁעַן־מָיִם:

מסיר מירושלים וגו׳. כולה מפורשת במסכת חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד:

ב׳ גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן:

קוסם. זה מלך שנאמר קסם על שפתי מלך:

ג׳ שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃

יועץ. יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים׃

וחכם חרשים. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים׃

ונבון לחש. ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה׃

ד׳ וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם׃

ונתתי נערים שריהם. אלו בני אדם המנוערים מן המצות׃

ותעלולים ימשלו בם. שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצני בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו (איוב טו) ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי (שמות י)׃

ה׳ וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד׃

ונגש העם. יהיו דחוקין ונגושין זה על זה בתיגור וחירום׃

ירהבו הנער בזקן. יתגדל הנער על הזקן׃

והנקלה בנכבד. כפשוטו ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו ככבדות׃

ו׳ כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו֙ בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְךָ קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃

כי יתפש איש באחיו. כאשר יתפוש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה ומחוורת היא בידך כשמלה׃

קצין תהיה לנו. ותלמדנו׃

והמכשלה הזאת. שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך הוא שאתה יודע להורות לנו, דבר אחר שמלה לך להלביש ערום׃

והמכשלה. (פיילנצ״א בלע״ז) מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין׃

ז׳ יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא ׀ לֵאמֹר֙ לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי֙ אֵין לַחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃

ישא ביום ההוא. אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה, דבר אחר לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר׃

ח׳ כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַ֙ם וְיהוּדָה נָפָל כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה לַמְרוֹת עֵינֵי כְבוֹדוֹ׃

כי כשלה ירושלים. כולם חסירים ונפולים ואין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמוע ועתה כולם מכעיסי׳׃

כי לשונם ומעלליהם אל ה׳. לנגדו להכעיסו׃

למרות עיני כבודו. להקניט לפני כבודו ד״א עניני כבודו׃

ט׳ הַכָּרַת פְּנֵיהֶם֙ עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃

הכרת פניהם. עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בם לפני, ל״א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניהם׃

כסדום הגידו. לא כחדו בפרהסיא עשו׃

י׳ אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃

אמרו. למי שהוא צדיק כי טוב עשה׃

י״א אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ׃

אוי לרשע רע. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע רע׃

י״ב עַמִּי֙ נֹגְשָׂ֣יו מְעוֹלֵ֔ל וְנָשִׁ֖ים מָשְׁלוּ־בּ֑וֹ עַמִּי֙ מְאַשְּׁרֶ֣יךָ מַתְעִ֔ים וְדֶ֖רֶךְ אֹרְחוֹתֶ֥יךָ בִּלָּֽעוּ׃ {פ}

נגשיו מעולל. ליצנים הם:

ונשים משלו בו. נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה (לפיכך כל חלשים משלו בו) ויונתן תירגם לשון (נושים):

מאשריך. מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעים אותם:

בלעו. קלקלו:

י״ג נִצָּ֥ב לָרִ֖יב יְהוָ֑ה וְעֹמֵ֖ד לָדִ֥ין עַמִּֽים׃

נצב לריב. של ישראל מעומד שלא לדקדק בדינם:

ועומד לדין עמים. ומתעכב ומאריך בדינן של אומות. עמידה זו לשון עכבה:

י״ד יְהוָה֙ בְּמִשְׁפָּ֣ט יָבֹ֔וא עִם־זִקְנֵ֥י עַמּ֖וֹ וְשָׂרָ֑יו וְאַתֶּ֞ם בִּעַרְתֶּ֣ם הַכָּ֗רֶם גְּזֵלַ֥ת הֶעָנִ֛י בָּבָתֵּיכֶֽם׃

ה׳ במשפט יבוא עם זקני עמו. שהי׳ להם למחות, ולעכו״ם אומר אתם בערת׳ את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה:

גזלת העני. דור שהיו עניים במעשים טובים כל זה במדרש אגדה ולפי משמעות פשוטו כל הענין על ישראל ועומד לדין עמים הם השבטים:

ואתם בערתם הכרם. הזקנים והשרים אכלו את שאר העם:

ט״ו (מלכם) [מַה־לָּכֶם] תְּדַכְּאוּ֙ עַמִּ֔י וּפְנֵ֥י עֲנִיִּ֖ים תִּטְחָנ֑וּ נְאֻם־אֲדֹנָ֥י יְהוִ֖ה צְבָאֽוֹת׃ {ס}

מלכם. כמו מה לכם:

תטחנו. תכתתו ותמעיטו לבזות בדינם:

ט״ז וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה יַ֚עַן כִּ֣י גָבְהוּ֙ בְּנ֣וֹת צִיּ֔וֹן וַתֵּלַ֖כְנָה (נטויות) [נְטוּיֹ֑ות] גָּר֣וֹן וּמְשַׂקְּר֤וֹת עֵינַ֙יִם֙ הָל֣וֹךְ וְטָפֹ֔ף תֵּלַ֖כְנָה וּבְרַגְלֵיהֶ֥ם תְּעַכַּֽסְנָה׃

ויאמר ה׳. על הנשים אשר משלו בעמי יען כי גבהו וגו׳:

ומשקרות עינים. לשון הבטה ד״א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול:

הלוך וטפוף תלכנה. לשון דבר צף על גבי חבירו כמו (דברים יא) אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כד היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפתהן מקפן, היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות:

וברגליהם תעכסנה. כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו צד חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש עכס. הוא ארס של נחש:

י״ז וְשִׂפַּ֤ח אֲדֹנָי֙ קָדְקֹ֣ד בְּנ֣וֹת צִיּ֔וֹן וַיהוָ֖ה פָּתְהָ֥ן יְעָרֶֽה׃ {ס}

ושפח. לשון צרעת כמו (ויקרא יג) מספחת היא ועל שנכתב בשי״ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכודנות ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות של כנים פתהן יערה. כליהן יערה ל׳ ארמי היא פתיא אוכמא הן היו אומרות ימהר יחישה מעשהו שר רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענות היו שרי נ״נ נוטלין אותן להיות לנשים מחמת יופין, ורמז הקב״ה והיו שופעות כאדם המערה מכלי אל כלי וכאשר נענשו בדם נדה והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן, וי״ת יקרהן יעדי:

פתהן. ל׳ רוחב ל׳ גודל:

י״ח בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא יָסִ֥יר אֲדֹנָ֖י אֶת־תִּפְאֶ֣רֶת הָעֲכָסִ֑ים וְהַשְּׁבִיסִ֖ים וְהַשַּׂהֲרֹנִֽים׃

ביום ההוא. לעתי׳ לבא כשיבא הקב״ה להשיב את ישראל אליו יסיר ה׳ מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה:

העכסים. המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה:

והשביסים. מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנה שביס של שבכה:

והשהרונים. יונתן תירגם וסבכיא:

י״ט **הַנְּטִפוֹת וְהַשְּׁשִׁירוֹת וְהָרְעָלוֹת:**

הנטיפות. עונקיא לשון ענקים לגרגרותיך (משלי א׳:ט׳) ולשון נטיפות ע״ש שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והן כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט ובלע״ז מושטינצא״ש:

והשרות. צמידי הזרוע דמתרגם ושיריא:

והרעלות. צניף שמצניפות כל פרצופיהם חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראות הלסתות (סא״א) ל״א והרעלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהן ובל׳ משנה יש מדיות רעולות במס׳ שבת:

כ׳ **הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקְּשָׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים:**

הפארים. תרגום כליליא כמו (שמות לט) פארי המגבעות:

והצעדות. אצעדה של שוקים:

והקשורים. כמשמעו קשורי׳ קצרי׳ שקושרי׳ בהן שערן ויש שעושין אותו מוזהבים פרשיינ״ש בלע״ז:

ובתי הנפש. שכנגד הלב נושק״א בלע״ז:

והלחשים. נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם:

כ״א **הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף:**

כ״ב **הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָחֲרִיטִים:**

המחלצות. כיתוניא כמו (שמואל ב ב) וקח את חליצתם שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חולצין אותם מן הגוף:

והמעטפות. מצעות המטה כתרגומו שושיפיא והמטפחות. מפות:

והחריטים. תרגומו מחכיא דפוס של בית הרחם כדמתרגמינן וכומז מחוך (שמות לה):

כ״ג **וְהַגְּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים:**

והגליונים. הן המראות כתרגומו מחזייתא (ספייקיי״ו בלע״ז) על שם שמגלו׳ צורות הפנים קרוין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו:

והסדינים. על פשתן הם המתעטפין בהם:

והצניפות. (מולקינ״ש בלע״ז):

והרדידים. כבינתא (פרמל״ץ בלע״ז) והם של זהב שמכבנין בה הסרבל שהאשה מתעטפת בו:

כ״ד **וְהָיָה תַּחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נְקָפָה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֶרֶת שָׂק כִּי־תַחַת יְפִי:**

והיה תחת בשם מק. מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק:

ותחת חגורה נקפה. מקום שחגרה שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורשומי מכות כמו ואחר עורי נקפו (איוב יט) ונקף סבכי היער (לקמן י׳):

ותחת מעשה מקשה. מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה ל׳ דא לדא נקשן (דניאל ה) ואני הייתי מפרשו תחת המעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות טסי הזהב העשויות מקשה בטדי״ץ בלע״ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורה בעשרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה של אחריו נקוד קמץ:

ותחת פתיגיל. והוי (ס״א הרי) כשתי תיבו׳ פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חלוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתניה:

כי תחת יופי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו משתחצות בו:

כ״ה **מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה:**

מתיך. גבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במניין:

כ״ו וְאָנֹוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ וְנִקֶּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃

ואנו. ל׳ אנינה:

פתחיה. שערי עיירות ובתים בכל שעריה׳ יהא הספד:

ונקתה. ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים (עמוס ד) ובל׳ משנה יצא פלוני נקי מנכסיו:

לארץ תשב. מגוב׳ לשפלות ישבו לארץ ידמו (איכה ב) בתשעה באב:

פרק ד׳

א וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ׃ {ס}

והחזיקו. ויאחזו:

שבע נשים באיש אחד. מרוב אלמנות רבות, באיש אחד מבקשות ממנו שישא אותן:

אסוף. הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ״א:י״ב) שהאשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר ומ״א נבוכדנאצר גזר שלא יבעלו א״א שלא יענשו לכן היו מבקשות שיהא עליהן שם אישו׳:

ב בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃

ביום ההוא. לאחר שיכלו נוי תכשיטי הנואפות והנבלות לא תכלה (ס״א לא תסולה) עוד צבי נוי כבודם באלה:

יהיה צמח ה׳. לכם לנוי:

לצבי ולכבוד. הם הצדיקים הנשארים בם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את צבי כבודם:

ופרי הארץ. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל צבי. הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו:

ג וְהָיָה | הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלַם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלָם׃

והיה הנשאר. בהם בציון יתיישבו:

והנותר. בכל מקום ישכנו בירושלים:

קדוש יאמר לו. כולם יהיו צדיקים וא״ת צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם ת״ל כל הכתוב לחיי העוה״ב יהיו בירושלים כת״י:

ד אִם | רָחַץ אֲדֹנָי אֶת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלַם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעָר׃

אם רחץ. כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן (איוב ח׳:י״ח) אם יבלענו ממקומו כי יבלענו, עד אם כלו לשתות (בראשית כ״ד:י״ט):

צואת. תגאלת כתרגומו כלומר העביר עונם ע״י יסורין וביעור מן העולם:

ידיח. ל׳ רחיצה בל׳ משנה ובמקרא ושם ידיחו את העולה (יחזקאל מ׳:ל״ח):

ברוח משפט. ע״י יסורין טלנ״ט בלע״ז שיעלה על רוחו לשפוט אותם:

וברוח בער. לבערם מן העולם בער כמו לבער דישקומבמ״ט בלע״ז ל׳ פעול הלוך:

ה וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאָהּ עָנָן | יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לְהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃

ועל מקראיה. הקרואים בתוכה:

ענן יומם ועשן. להגין עליהם מן האומות:

כי על כל כבוד. האמור להם תהא החופה שתחופף שכינתי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה שכינה:

ו וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃ {פ}

וסוכה תהיה לצל וגו׳. מחורב להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג) שהקב״ה מוציא חמה מנרתקה ומקדרה עליהם:

ולמחסה. ל׳ כיסוי:

ולמסתור. להסתר בה:

מזרם. אש המקלחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנאמר על ראש רשעים יחול (ירמיהו כ״ג:י״ט) במס׳ חגיגה:

וממטר. מטר היורד על הרשעי׳ כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהילים י״א:ו׳):

פרק ה׳

א׳ אָשִׁירָה נָּא֙ לִידִידִ֔י שִׁירַ֖ת דּוֹדִ֑י לְכַרְמוֹ֙ כֶּ֣רֶם הָיָ֔ה לִידִידִ֖י בְּקֶ֥רֶן בֶּן־שָֽׁמֶן׃

אשירה נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי, תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה׳ ילחם לכם (שמות י״ד:י״ד) בשבילכם:

שירת דודי. היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ״ו:ז׳):

כרם וגו׳. בן שמן בזויות העושה פירות שמנים כשמן טוב:

בן שמן. זויות ראוי לשמן לזיתים לעשות שמן כמו בן מות (שמואל ב׳ ב׳) ראוי למות ודוגמ׳ הוא זו ובסוף הענין יפרשנה:

ב׳ וַיְעַזְּקֵ֗הוּ וַיְסַקְּלֵ֙הוּ֙ וַיִּטָּעֵ֣הוּ שֹׂרֵ֔ק וַיִּבֶן֙ מִגְדָּ֣ל בְּתוֹכ֔וֹ וְגַם־יֶ֥קֶב חָצֵ֖ב בּ֑וֹ וַיְקַ֗ו לַעֲשׂ֤וֹת עֲנָבִים֙ וַיַּ֣עַשׂ בְּאֻשִׁ֔ים׃

ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא:

ויסקלהו. הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן סב):

ויטעהו שורק. הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות:

ויבן מגדל בתוכו. גת לעצור ענבים:

וגם יקב חצב בו. הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא ל׳ בור הוא וכן עד יקבי המלך (זכריה י״ד:י׳) ת״י עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקינוס ולכן נופל בו כאן ל׳ חציבה כמו ובורות חצובים (דברים ו):

ויקו לעשות ענבים. ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים:

ויעש באושים. דומים לענבים וקורין אותם (לנברווייש״ט בלע״ז):

ג׳ וְעַתָּ֥ה יוֹשֵׁ֖ב יְרוּשָׁלַ֑͏ִם וְאִ֖ישׁ יְהוּדָ֔ה שִׁפְטוּ־נָ֥א בֵינִ֖י וּבֵ֥ין כַּרְמִֽי׃

ד׳ מַה־לַּעֲשׂ֣וֹת ע֔וֹד לְכַרְמִ֖י וְלֹ֣א עָשִׂ֑יתִי בּ֚וֹ מִדַּ֣וּעַ קִוֵּ֔יתִי לַעֲשׂ֥וֹת עֲנָבִ֖ים וַיַּ֥עַשׂ בְּאֻשִֽׁים׃

ה׳ וְעַתָּ֥ה אוֹדִֽיעָה־נָּ֖א אֶתְכֶ֑ם אֵ֚ת אֲשֶׁר־אֲנִ֣י עֹשֶׂ֔ה לְכַרְמִ֖י הָסֵ֣ר מְשׂוּכָתוֹ֙ וְהָיָ֣ה לְבָעֵ֔ר פָּ֥רֹץ גְּדֵרֹ֖ו וְהָיָ֥ה לְמִרְמָֽס׃

הסר משוכתו. להסר גדר המסוכך ומגין עליו, מסוכה הוא סייג קוצים, גדר הוא גדר אבנים:

והיה. הכרם:

לבער. שירעו בו בהמה וחיה:

ו׳ וַאֲשִׁיתֵ֖הוּ בָּתָ֑ה לֹ֣א יִזָּמֵ֔ר וְלֹ֥א יֵעָדֵ֖ר וְעָלָ֥ה שָׁמִ֛יר וָשַׁ֖יִת וְעַל־הֶֽעָבִ֥ים אֲצַוֶּ֖ה מֵהַמְטִ֥יר עָלָ֖יו מָטָֽר׃

ואשיתהו בתה. ל׳ שממה וריקנות היא וכן (לקמן ז) בנחלי הבתות:

ולא יזמר. ל׳ חפירת כרם היא:

ועלה שמיר ושית. מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומר שמיר ל׳ תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בית המקדש כענין שנאמר (יחזקאל ג׳:ט׳) כשמיר חזק מצור:

שית. ל׳ השאת והשבר (איכה ג׳:מ״ז) ל׳ תשאה שממה (לקמן ו) צדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת:

ז כִּי כֶרֶם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה: {פ}

כי כרם ה' צבאות בית ישראל. לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל, והכרם הוא אדם הראשון כי מצינו במ"א במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה שמקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו' ובמקו' אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשנו עליו:

(כרם. זה אדם הראשון:

לידידי. זה הקב"ה:

בן שמן. בג"ע):

ויעזקהו. בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כח) בפ' חירם מלך צור:

ויסקלהו. מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע:

ויטעהו שורק. תחילת יצירתו ממקום המזבח:

ויבן מגדל בתוכו. ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים:

וגם יקב חצב בו. מעיין נובע מקור חכמה:

ויקו לעשות ענבים. שיודה וישבח לפניו:

ויעש באושים. דברים נבאשים חירף וגידף:

שפטו נא. לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט:

אודיעה נא אתכם. מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי:

הסר משוכתו. טרדתיו מתוך חופותיו:

והיה לבער. סופו למות ולמשול בו חיות רעות:

פרוץ גדרו. טרדתיו ממחיצת גן עדן:

ואשיתהו בתה. צדו הושבתיו, שלא נתתי תורה בימיו:

לא יזמר ולא יעדר. לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב:

ועלה שמיר ושית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים:

ועל העבים אצוה. צויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים:

כי כרם ה' צבאות בית ישראל. כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית כקרן שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים ונקיתים מפושעי הדור נטעתים שורק שש מאות ושש מצות כמניין שורק הוספתי עליהם, על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין:

ויעש באושים. קילקלו מעשיהם:

ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו:

אודיע נא אתכם. גם אתם המכעיסים אותי את אשר הגון בעיני לעשות לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון:

הסר מסוכתו. אסלק שכינתי מעליה' המסוכך' עליהם כמה שנאמר (לקמן נב) ויגל את מסך יהודה:

פרוץ גדרו. אתוץ חומותיו:

ואשיתהו בתה. ואשוינון רטישין:

לא יזמר ולא יעדר. לא אסתעדון ולא יסתמכון:

ועלה שמיר ושית. ויהיו מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואצל הכרם ממש במקום אחר הוא מתורג' הובאי ובור:

ועל העבים אצוה. ועל נבייא אפקד דלא יתנבון עליהון, הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה:

נטע שעשועיו. כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד (פתח) כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז':פ"ח):

ויקו. שיעשו משפט והנה משפח אסיף׳ חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א כו), דבר אחר ל׳ נגע ולפי שהוא לשון נופל על הל׳ בקריאתו דומה משפט למספח וכן צעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא:

ח׳ הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

הוי מגיעי בית בבית. עשרים ושנים אשרי נאמר בספר תהלים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעים, **הוי** ל׳ צעקת אנחה על פורענות העתידה לבא:

מגיעי בית בבית. מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים החלשים שבין ב׳ הבתים, וכן:

שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום. שאין מקום לעני לישב:

והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כסבורים אתם שאין חלק להקדוש ברוך הוא ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את ארצם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה:

ט׳ בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב:

באזני ה׳ צבאות. אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזר עליהם גזירה מאת ה׳ ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולי׳ וטובים יהיו מאין יושב:

י׳ כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אָחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה: {ס}

כי עשרת צמדי כרם. ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים ואין יושב בה וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעשר הארץ:

עשרת צמדי כרם. (ארפינ״ט בלע״ז) ואומר אני כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד:

יעשו בת אחת. מדה אחת של יין, בת שלש סאין:

וזרע חומר. בית כור שהיא שלשי׳ סאין של תבוא׳ יעשה איפה שלש סאין:

י״א הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם:

מאחרי בנשף. לשתות יין בלילות:

יין ידליקם. בוער בם:

י״ב וְהָיָה כִנּוֹר וָנֵבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ:

כנור ונבל. נימין יתרות יש בנבל מן הכנור ולמה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר במדרש תהלים:

תוף. של עור הוא:

וחליל. אבוב של קנה, (צלמיי״ל בלע״ז):

ואת פועל ה׳ לא יביטו. ובאורייתא דה׳ לא אסתכלו:

ומעשה ידיו לא ראו. עשו עצמם כאילו לא ראו את גבורותיו, ד״א לא קלסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים:

י״ג לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוּדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא:

מבלי דעת. לפי שהיה לבם בלי דעת:

וכבודו מתי רעב. נכבדיו ימותו ברעב:

צחה צמא. צמא כנגד רוב משתיהם:

צחה. תרגום של צמאה:

י״ד לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לְבִלְי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלַז בָּהּ:

לכן הרחיבה. מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשת׳ לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע:

ופערה. ופתחה:

לבלי חק. באין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם:

וירד. שם הדרה של ירושלים:

ועלו בה. העליזים שבה:

ט״ו וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפָּלְנָה:

וישח. ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב״ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי (דברים ל״ב:י״ח) ואומר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י׳:י״ח):

ט״ז וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה:

ויגבה ה׳ צבאות במשפט. כשיעשה משפטים בהם יגבה שמו בעולם, **במשפט.** יושטיצ״א בלע״ז:

והאל הקדוש. יתקדש בתוך הצדיקים הנשארים בכם:

י״ז וְרָעוּ כְבָשִׂים כִּדְבָרָם וְחָרְבוֹת מֵחַיִם גָּרִים יֹאכָלוּ: {ס}

ורעו כבשים כדברם. צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים:

כדברם. כמנהגם ביושר ובמדה מכלכלים דבריהם במשפט ככבשים הללו, ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם נחמות הנדברות להם:

וחרבות מחים. בתי הרשעים שהם שמנים:

גרים יאכלו. הצדיקים שהם כגרים יאכלום:

מחים. שמנים כמו עולות מחים אעלה (תהילים ס״ו:ט״ו):

י״ח הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה:

הוי מושכי העון. גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחיל׳ בחבלי השוא כחוט של קורי עכביש ומשנתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך:

השוא. דבר שאין בו ממש:

חטאה. חטא:

י״ט הָאֹמְרִים יְמַהֵר | יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה: {פ}

יחישה מעשהו. הפורענות שהוא אומר להביא:

למען נראה. דבר מי יקום:

כ׳ הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר: {ס}

האומרים לרע טוב. מקלסין לעכו״ם ורע בעיניהם לעבוד הקב״ה שהוא טוב:

שמים חשך לאור. דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרים שיאיר להם:

שמים מר למתוק. עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרים שימתיק להם:

ומתוק למר. עבודת הקב״ה המתוקה אומרים מרה היא:

כ״א הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים: {ס}

כ״ב הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן וַאֲנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר:

למסוך שכר. למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך:

כ״ג מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ׃ {פ}

וצדקת צדיקים. שהן ראויין לזכות בבית דין יסירו ממנו ומחייבין אותו בדין וגוזלין ממונו׃

כ״ד לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה יִרְפֶּה שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה כִּי מָאֲסוּ אֶת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת וְאֶת אִמְרַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָאָצוּ׃

לכן. והיה הדבר הזה לכם וגו׳׃

כאכול קש לשון אש. כאכול את הקש לשון אש׃

וחשש. תירגם יונתן עמירא קשין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו אפר׃

כמק. כדבר הנימוק׃

ופרחם. גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך תסתלק׃

כ״ה עַל־כֵּן חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃

על כן. על מעשיהם הללו׃

וירגזו ההרים. מלכי יהודה ושריהם׃

כסוחה. כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהוא מאוס ובלשון חכמי׳ קרוי סחי וכן סחי ומאוס (איכה ג׳)׃

בקרב חוצות. כן יהיו מאוסים בין הבבלים׃

בכל זאת. הבאה עליהם׃

לא שב אפו. לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם׃

נטויה. להרע להם׃

כ״ו וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא׃

ונשא. הקב״ה נס לגוים, ירמוז להם רמזים להתאסף ולבא עליהם, נשיאת נס הוא כמו כלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן על עמים ארים נסי (לקמן מ״ט) וכן ושים אותו על נס (במדבר כא ח), כלונס פירקא בלע״ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס׃

ושרק. שיבליר בלע״ז אף הוא סימן לקיבוץ׃

מקצה הארץ. שיבאו מרחוק לצור על ישראל׃

קל יבוא. האויב עליהם כמו שמפרש והולך׃

כ״ז אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו׃

אין עיף ואין כושל בו. לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו׃

נפתח. לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כד)׃

ולא נתק. ולא יראו שם סי׳ כשלון לירא ממני מלבא׃

כ״ח אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצָּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגֻּלָּיו כַּסּוּפָה׃

כצר. ת״י כטינרא כמו צור׃

וגלגליו. אופני מרכבותיו׃

כ״ט שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא (ושאג) [וְיִשְׁאַג] כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וַיַּפְלֵט וְאֵין מַצִּיל׃

שאגה. אימה זו תהיה עליכם כמו לביא:

ויפליט. יצילנו לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט אישקמוצייר בלע"ז:

ל׳ **וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃ {פ}**

וינהום. אותו האויב על עם ה׳ הנזכר למעלה:

כנהמת ים. אשר יהמו גליו כן יבוא בחיילות הומות:

ונבט לארץ. לשון הבטה יביטו ישראל ויצפו שיעזרום מלכי ארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה (לקמן לא):

והנה חושך. שלא יהא עוזר להם, ונבט לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אייר"ט איסגרד"י בלע"ז:

צר ואור חשך. כמו וכשל עוזר ונפל עזור (שם) מי שצר לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכו ויש פותרין צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה:

בעריפיה. בבא מאפליה שלה לשון יערף כמטר (דברים לב) וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל:

פרק ו׳

א׳ **בִּשְׁנַת־מוֹת֙ הַמֶּ֣לֶךְ עֻזִּיָּ֔הוּ וָאֶרְאֶ֞ה אֶת־אֲדֹנָ֤י יֹשֵׁב֙ עַל־כִּסֵּ֣א רָ֔ם וְנִשָּׂ֖א וְשׁוּלָ֑יו מְלֵאִ֖ים אֶת־הַהֵיכָֽל׃**

בשנת מות. כשנצטרע:

ושוליו. כמו שולי המעיל (שמות כ"ח:ל"ד) תחתיתו ראיתיו יושב על כסא בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיה שבא ליטול כתר כהונה:

ב׳ **שְׂרָפִ֣ים עֹמְדִ֔ים | מִמַּ֖עַל ל֑וֹ שֵׁ֚שׁ כְּנָפַ֣יִם שֵׁ֣שׁ כְּנָפַ֔יִם לְאֶחָ֖ד בִּשְׁתַּ֣יִם | יְכַסֶּ֣ה פָּנָ֑יו וּבִשְׁתַּ֣יִם יְכַסֶּ֣ה רַגְלָ֔יו וּבִשְׁתַּ֖יִם יְעוֹפֵֽף׃**

שרפים עומדים ממעל. בשמים:

לו. לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי:

בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה:

ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל:

ובשתים יעופף. ובתרין משמש:

ג׳ **וְקָרָ֥א זֶה֙ אֶל־זֶ֔ה וְאָמַ֕ר קָד֥וֹשׁ | קָד֖וֹשׁ קָד֣וֹשׁ יְהוָ֣ה צְבָאוֹת֑ מְלֹ֥א כָל־הָאָ֖רֶץ כְּבוֹדֽוֹ׃**

וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו׳ ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם יונתן:

קדוש קדוש קדוש. ג׳ פעמים כתרגומו:

ד׳ **וַיָּנֻ֙עוּ֙ אַמּ֣וֹת הַסִּפִּ֔ים מִקּ֖וֹל הַקּוֹרֵ֑א וְהַבַּ֖יִת יִמָּלֵ֥א עָשָֽׁן׃**

וינועו אמות הספים. אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזת ההיכל:

מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים והוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה (זכריה י"ד:ה׳) בו ביום עמד עזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר ט"ז:ל"ה) וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבלע כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו׳ (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה׳ ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד׳:ו׳) והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו:

והבית ימלא עשן. היה נמלא עשן:

ה וְאֹמַר אוֹי־לִי כִּי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃

כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים י״ג:כ״ב)׃

נדמתי. כמו כי נדמה כל עם כנען׃

טמא שפתים. דמגעל בחובין׃

ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃

רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים (מלכים א י״ט:ו׳) כמו עוגת רשפים ונאמר בישעיהו ובאליהו בצד״י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתי׳ וזה אמר כי עזבו בריתך (שם) אמר הקב״ה למלאך רצוץ פה שאמר דלטוריא על בני׃

במלקחים. בצבת׃

לקח מעל המזבח. שבעזרה׃

ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסַר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃

ויגע על פי וגו׳. וסר עונך מזה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כ״א במלקחים והגיעה על שפתי הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו (יואל ב׳:י״א) אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו (שם) הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון, קבל הדבור מפי הקב״ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל׃

ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלָח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנֵּנִי שְׁלָחֵנִי׃

את מי אשלח. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנב׳ שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב״ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא כו׳ כדאיתא בפסיקתא׃

ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃

שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו ניסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי׃

י הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וְשָׁב וְרָפָא לוֹ׃

השמן לב העם הזה. כמו הכבד את לבו (שמות ח׳:י״א) לשון הלוך (לשון) פעול לבם הולך הלוך והשמן (אנגריישנ״ט בלעז) ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע׃

ועיניו השע. טחים כענין שנאמר (לקמן מד) כי טח מראות עיניהם, הטוח מתרגמינן דאיתשע׃

פן יראה בעיניו. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאים שהם יראים שמא יוטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם׃

י״א וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֵה שְׁמָמָה׃

עד מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו׃

ויאמר. ידעתי כי לא ישיבו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב׃

שאו. תשאה לשון גלמוד מאין יושב׃

י״ב וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃

ורבה העזובה. שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ׃

י״ג וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כְּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃ {פ}

ועוד בה עשיריה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצרוף אחר צרוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם׃

כאלה וכאלון. אשר בעת זמן שלכת שלהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבה אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת, ד״א מצבתה נטיעתה לכך איני מכלה אותם נטעתים זרע קודש, ויש פותרים שער שלכת היתה

בירושלים כמו שאמר בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועים:

פרק ז׳

א׳ וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכַל לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ:

ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר ולא יכול להלחם עליה ולמדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה ווי (ס״א) מי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו (בבראשית רבה):

ב׳ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ: {ס}

ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה, לא הזכיר שמו:

נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה לשון נקבה על שהמלכות נחה פושי״ר בלעז לשון וינח בכל גבול מצרים (שמות ו):

וינע לבבו. לפי שכבר נלחם בו כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנאמר ויתנהו ה׳ ביד מלך ארם וגו׳ (ד״ה ב כח) אומר ויהרג פקח בן רמליה ק״כ אלף איש שניהם בדברי הימים (שם):

כנוע עצי יער. קול אילני סרק ישמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה:

ג׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס:

ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבנך:

אל קצה תעלת. שם תמצאהו תעלת פושי״ר בלע״ז:

ברכה. כעין מקוה מים שעושים לדגים:

העליונה. במורד ההר ויש ברכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו:

שדה כובס. שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו נכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי פי׳ כלי מנוקב של כובסים שמזלפין בו מים על הבגדים:

ד׳ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בְּחֲרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ:

השמר. שב בשלום כיין על שמריו:

זנבות האודים העשנים. יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם אודים טיצונ״ש בלעז:

ה׳ יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר:

ו׳ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֶת בֶּן־טָבְאָל: {פ}

ונקיצנה. נעוררה במלחמה:

ונבקיענה אלינו. נשוה אותה עמיו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת״י ונשוינון עמנא, שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד:

את בן טבאל. בן הטוב אלינו כן ת״י ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימט׳ של אותות אלב״ם טבאל הוא רמלא ט״ר ב״ם א״ל בן טבאל בן רמלא:

ז׳ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה:

לא תקום. עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם:

ח׳ כִּי רֹאשׁ אֲרָם֙ דַּמֶּ֔שֶׂק וְרֹ֖אשׁ דַּמֶּ֑שֶׂק וּבְעוֹד֙ שִׁשִּׁ֣ים וַחֲמֵ֔שׁ שָׁנָ֖ה יֵחַ֥ת אֶפְרַ֖יִם מֵעָֽם׃

כי ראש ארם. היא דמשק ואין לירושלי׳ עמהם כלום׃

וראש דמשק רצין. בדמשק יהיה ראש ולא בירושלים וגם פקח ועשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז׳:י״א)׃

יחת אפרים. תרוצץ אפרי׳ מעם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה צא וחשוב מנבוא׳ עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס״ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיה שנאמר (בעמוס א׳:א׳) שנתים לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ״ז וי״ו של יותם וי״ו של אחז ו׳ של חזקיהו שנאמר (מלכים ב יט) וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשורה הרי ששים וחמש ומניין שימי חלופו של עוזיהו כ״ה שנים שנאמר (שם טו) בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישראל מלך עוזיה בן אמציה על יהוד׳ אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושבע למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות בעוד ששים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו, וכך מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס׃

ט׳ וְרֹ֖אשׁ אֶפְרַ֣יִם שֹׁמְר֑וֹן וְרֹ֥אשׁ שֹׁמְר֖וֹן בֶּן־רְמַלְיָ֑הוּ אִם־לֹ֥א תַאֲמִ֖ינוּ כִּי־לֹ֥א תֵאָמֵֽנוּ׃ {פ}

אם לא תאמינו. לנבואתי אתם אחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם׃

לא תאמנו. לא אמון בכם׃

י׳ וַיֹּ֥סֶף יְהוָ֖ה דַּבֵּ֣ר אֶל־אָחָ֑ז לֵאמֹֽר׃

ויוסף ה׳. ואוסיף נבייא דה׳׃

י״א שְׁאַל־לְךָ֥ א֛וֹת מֵעִ֥ם יְהוָ֖ה אֱלֹהֶ֑יךָ הַעְמֵ֤ק שְׁאָלָה֙ אוֹ֣ הַגְבֵּ֔הַּ לְמָֽעְלָה׃

שאל לך אות. לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב״ה׃

העמק שאלה. העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה (דניאל ט׳:י״ט) שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעל׳ לשאול אות בשמים׃

י״ב וַיֹּ֣אמֶר אָחָ֔ז לֹ֥א אֶשְׁאַ֖ל וְלֹ֣א אֲנַסֶּ֑ה אֶת־יְהוָֽה׃

לא אנסה. אין רצוני שיתקדש שמו על ידי׃

י״ג וַיֹּ֗אמֶר שִׁמְעוּ־נָ֙א֙ בֵּ֣ית דָּוִ֔ד הַמְעַט֙ מִכֶּ֣ם הַלְאוֹת֙ אֲנָשִׁ֔ים כִּ֥י תַלְאוּ֙ גַּ֣ם אֶת־אֱלֹהָ֔י׃

הלאות אנשים. נביאי ה׳׃

כי תלאו וגו׳. לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם לפניו ברשעכם׃

י״ד לָכֵ֛ן יִתֵּ֥ן אֲדֹנָ֖י הוּא֙ לָכֶ֣ם אוֹת֔ הִנֵּ֥ה הָעַלְמָ֖ה הָרָ֑ה וְיֹלֶ֣דֶת בֵּ֔ן וְקָרְאָ֖ת שְׁמ֥וֹ עִמָּנוּ־אֵֽל׃

יתן אד׳ הוא לכם אות. יתן הוא מאליו על כרחכם׃

הרה. ל׳ עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמר לה הנך הרה וגו׳׃

העלמה. אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד׳ לאחז׃

וקראת שמו. רוח הקודש תשרה עליה׃

עמנו אל. לומר שיהא צורנו עמנו וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאית מימיה ובזו תשרה בה רוה״ק וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו׳ ולא מצינו אשת נביא שנקראה נביאה אא״כ התנבאה ויש פותרין שעל חזקיהו נאמר וא״א שהרי כשאת׳ מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיה לפני מלכות אביו ט׳ שנים ויש פותרין שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לולד׃

ט״ו חֶמְאָ֥ה וּדְבַ֖שׁ יֹאכֵ֑ל לְדַעְתּ֥וֹ מָאֹ֖ס בָּרָ֥ע וּבְחֹ֥ור בַּטּֽוֹב׃

חמאה ודבש יאכל. הולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב׃

לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארץ ופקח בן רמליהו:

ט״ז כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס בָּרָע וּבְחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ:

כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב, תעזב. הארץ מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח:

אשר אתה קץ. ויגור מפני ב׳ מלכיה רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שנאמר בספר (מלכים טז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ליותם (שם טו) שהיא שנת ארבע לאחז:

י״ז יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ לְמִיּוֹם סוּר־אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֶת מֶלֶךְ אַשּׁוּר: {פ}

יביא ה׳ עליך ועל עמך. על חזקיהו בנך המולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו:

ימים אשר לא באו. מיום שנחלקה מלכות בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה וכן מנינו (בדברי הימים ב כ״ח:כ׳) שבא מתחילה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס:

י״ח וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר:

ושרק ה׳. ירמוז להם שיתקבצו:

לזבוב. חיילות רבות כזבובים מארץ מצרים יבואו עם סנחריב:

יאורי מצרים. לפי שכל ארץ מצרים עשוייה יאורים שאין הגשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה:

ולדבורה. חיל גבורים עוקצים כדבורים:

י״ט וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבָּתֻּאוֹת וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכָל־הַנַּעֲצוּצִים וּבְכָל הַנְּהָלֹלִים:

בנחלי הבתות. נחלי עמקים שדות בורים:

ובנקיקי הסלעים. לארוב, נקיקי נקרות הצור:

ובכל הנעצוצים. מקום הסירים (שקורין ברוצ״ש בלעז) וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש (לקמן נה):

הנהלולים. בתי תושבחתא:

כ׳ בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֲבְרִי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת־הָרֹאשׁ וְשַׂעַר הָרַגְלַיִם וְגַם אֶת־הַזָּקָן תִּסְפֶּה: {פ}

יגלח אד׳ בתער השכירה. הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה (ירמיהו מ״ו:כ״א) ת״י רברבהא יגלח:

בעברי נהר. ביושבי עבר הנהר ובמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פתח:

תספה. תכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב:

את הראש. הוא סנחריב:

הרגלים. משרייתיה:

הזקן. שלטונייא ורבותינו אמרו גילוח ממש וספת הזקן חריכתה באש הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגדת חלק:

כ״א וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן:

יחיה איש וגו׳. ולפי שתהא ארצם ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמות ובמעט הנותר אתן ברכה:

כ״ב וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל חֶמְאָה כִּי־חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: {ס}

והיה מרוב. חלב שיעשו ב׳ הצאן הללו יבוזו בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב:

כל הנותר. הצדיקים הפלטים מחרב סנחריב בשורה גדולה הוא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא:

כ״ג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָּל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כֶּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה:

והיה ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שהיו שם לפני בא חיילות:

אלף גפן. שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קימשונים ותולעים ועקרבים:

כ״ד בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבוֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃

בחצים ובקשת יבא שמה. כל הרוצה ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים:

כ״ה וְכָל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה׃ {פ}

וכל ההרים. אשר שם שדות לבן לתבואה:

אשר במעדר יעדרון. היא כמין מריש שקורין פשוויי״ר בלעז:

לא תבא שמה יראת שמיר ושית. כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של יחזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו׳ הוא שנאמר (משלי כ״ה:א׳) אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה:

והיה למשלח שור. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן:

פרק ח׳

א׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בָּז׃

גליון. מגילה:

בחרט אנוש. במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפי׳ אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן ת״י כתב מפרש:

למהר שלל. לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז נבוכדנצ׳ אחריו את צדקיהו ודורו:

ב׳ וְאָעִידָה לִי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֶת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ׃

ואעידה לי. גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורענות שני עדים נאמנים האח׳ לבשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיהו כ״ו:כ׳) וגם איש היה מתנבא בשם ה׳ אוריה בן שמעיה מקרי׳ היערי׳ ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה:

ואת זכריהו בן יברכיה. בשנת ב׳ לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים (זכריה ח׳:ד׳) אוריה סימן לזכריהו אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריהו כשם שהעדותי בשל סנחרב עמוס וישעי׳ עמוס לפורענותן של עשרת השבטים וישראל גלה יגלה (עמוס ז׳:י״א) וישעיה (לקמן לב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך:

ג׳ וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן {ס} וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בָּז׃

ותלד בן. הוא הבן עצמו שקראה הנביאה עמנו אל על שם שהיה הקב״ה בעזר של חזקיה כשימלוך וא״א לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד׳ לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ד׳ לאחז נהרג פקח וא״א שני בנים להוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד ותושבת מלכותו של חזקיהו:

ד׳ כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרָא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא | אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ {ס}

ישא את חיל דמשק. ויעל דמשק ויתפשה (מלכים ב טז):

ואת שלל שומרון. לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עליו עלה שלמנסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד (שם טז) הוא שלל שומרון כל אלה היה בשנת ד׳ לאחז:

ה׳ וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃

ו׳ יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֶת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רַמַלְיָהוּ׃

את מי השלוח ההולכים לאט. במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח כמי שלוחא דנגדין בניח, שלוח מעין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסיר את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים

אלא אוכל ליטר׳ ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי י״ג:כ״ה) וראו את פקח בן רמליה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין זה מלך אלא רצין בן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו׳ אמר להם הקב״ה אוכלין אתם מתאוי׳ אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה׳ מעלה עליכם וגו׳ את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח חלשים והנוחים:

ז׳ וְלָכֵן הִנֵּה אֲדנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו:

ועלה. הנהר:

על כל אפיקיו. יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מוצא מימיו:

והלך. הנהר ממולא **על כל גדותיו**, על גדודיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודין זקופין והוא כבתוך מרזב:

ח׳ וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מַטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא רֹחַב־אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל: {ס}

וחלף ביהודה. בארץ יהוד׳:

שטף. בחזקה:

עד צואר. עד עיקר חוזק צוארם ות״י עד ירושלם ימטי:

מוטות כנפיו. פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט׳ וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באוכלוסי סנחריב:

מלא רוחב. ארץ יהודה:

עמנואל. הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב״ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנואל:

ט׳ רֵעוּ עַמִּים וְחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הִתְאַזָּרוּ וְחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וְחֹתּוּ:

רעו עמים. לשון רעהו רעך כת״י איתחברו, התחברו יחד אוכלוסי סנחריב:

וחתו. ותשברו:

התאזרו וחתו. התאזרו בכל מיני גבור׳ וסופכם להיות חתים:

י׳ עֲצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: {ס}

עוצו. לשון צווי:

י״א כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי כְּחֻזְקַת הַיָּד וְיִסְּרַנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר:

בחזקת היד. בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר עלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף ה׳ דבר אלי (לעיל ז) ובלשון זה אמר (יחזקאל יז) ויד ה׳ עלי חזקה לשון נבואה:

ויסרני מלכת וגו׳. הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש (בסנהדרין כו) ויש רמז בספר הזה (לקמן כב) לך בא אל הסוכן וגו׳:

ויסרני. כמו וליסרני:

י״ב לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קֶשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ:

לא תאמרון קשר. אתם סיעתו של חזקיה אע״פ שהם מועטים מסיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות:

לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים:

ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחריב ולהשלים עמו:

לא תיראו ולא תעריצו. לא תאמרו חזק הוא כן ת״י לא תימרון תקוף:

י״ג אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרֻצְכֶם:

והוא מעריצכם. מחזיקכם:

י״ד וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם:

והיה למקדש. אותה עצה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכות בית דוד יהיה לסימן פורענות לבא עליהם:

למקדש. כמו התקדשו למחר (יהושע ג):

ולאבן נגף. שהרגלים נגפים בם לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיהו י״ג:ט״ז) פן תגוף באבן רגלך (תהילים צ״א:י״ב):

ולצור מכשול. הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן:

לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו:

ט״ו וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ: {פ}

וכשלו בם רבים. ואותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע ו׳ השבטים נפלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו:

ט״ז צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי:

ציר תעודה. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה׳ אלי ועוד זאת אמר לי צור תעודה לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור התראתי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך ויראי שמים הנקראים לימודי ה׳ ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד (משלי ו):

י״ז וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי לוֹ:

וחכיתי לה׳. אמר ישעיה אני המחכה לה׳ המסתיר פניו מי׳ השבטים קויתי לו לאמת דברי אלה ולהושיע את בית דוד:

י״ח הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן: {ס}

הנה אנכי והילדים וגו׳. לאותות לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו ומדר׳ אגדה בבראשי׳ רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אגרום לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך:

וחכיתי לה׳ המסתיר פניו וגו׳. אין לך נבואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים ל״א:י״ח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם):

הנה אנכי והילדים וגו׳. הם תלמידים שחביבין עלי כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תורה בישראל על ידם:

י״ט וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים:

וכי יאמרו אליכם. אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה וניבא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי (והגלוהו עמהם) כמה שנאמר (ד״ה א ה) בארה בנו נשיא לראובני ההוא אשר הגלה תגלת פלאסר:

וכי יאמרו אליכם. האומות:

דרשו אל האבות וגו׳ המצפצפים והמהגים. לשון גנאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמפטפטין בקולם לשון ציפצוף והגה נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף (לקמן לח) אהגה כיונה וכן מצינו לשון ציפצוף בקול נמוך שנאמר (לקמן כט) והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף:

הלא עם אל אלהיו ידרוש. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש צורכי החיים מן המתי׳:

כ׳ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר:

לתורה ולתעודה. מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש, ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו', גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שיראו את חזקיה מבעט בעבודת כוכבים דרשו אל האבות ואל הידעונים וברוו בעבודת כוכבים באשר עשו אבות הראשונים והשיבו את המלוכה אל סנחרב הלא (כל) עם אל אלהיו ידרוש. עובדים עבודת כוכבים ודורשי' בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן:

לתורה ולתעודה. זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנ' למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם:

אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו אלוה אוב וידעוני שום שחר אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן, ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים, ענין אחר **אם לא יאמרו כדבר הזה**, עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם:

כ"א **וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִּי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלַּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה:**

ועבר בה נקשה ורעב. מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרו קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל העניין:

ועבר בה. העובר באותה הדרך שעוזבים את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים:

נקשה. מאורע קשה:

נקשה ורעב. נלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומציק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שנים שצר סנחריב על שומרון:

והיה כי ירעב. וקלל בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם:

ופנה למעלה. לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן ת"י:

כ"ב **וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח:**

ואל ארץ יביט. אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י):

והנה צרה. כי לא יעזרוהו וגם שבנא יצא לסנחריב לרעה לו:

מעוף צוקה. עיפות צוקה:

ואפלה מנודח. על ידי אפלה הוא מנודח שכן לשון נידוח נופל באפלה כמו (ירמיהו כ"ג:י"ב) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה, ולאפלה הם מנודחים:

כ"ג **כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצַק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אֶרֶצָה זְבֻלוּן וְאֶרֶצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם:**

כי לא מועף לאשר מוצק לה. כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים אחת בימי פקח (מלכים ב ט"ו:כ"ט) אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת קדש ואת הגליל כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה (בדברי הימי' א ה') וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר (מלכים ב י"ז:ד') וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שמנה שנה ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיה שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמורה בעניין ואל ארץ יביט:

כעת הראשון הקל ארצה זבולן. הגלות הזה האמצעי קלה תהיה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני המטות וחצי המטה שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא:

הכביד. טיאט את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי עניין המקרא שפתח ראשונה בלשון הקל ארצה זבולן והאחרון הכביד וכשאמר ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים:

דרך הים. אותן היושבים על ימה של טבריה היא ארץ נפתלי שנ' ים ודרום ירשה (דברים ל"ג:כ"ג):

עבר הירדן. היא גלות שנייה של ראובן וגד:

גליל הגוים. היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנ' (ירמיהו ג':י"ט) נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר:

פרק ט׳

א׳ הָעָם֙ הַהֹלְכִ֣ים בַּחֹ֔שֶׁךְ רָא֥וּ א֖וֹר גָּד֑וֹל יֹשְׁבֵי֙ בְּאֶ֣רֶץ צַלְמָ֔וֶת א֥וֹר נָגַ֖הּ עֲלֵיהֶֽם׃

העם ההולכים בחושך. הם יושבי ירושלים שהיו חשיכים מדאגת סנחרב כענין שאמר חזקיהו (לקמן ל״ז) יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה׃

ראו אור גדול. במפלתו של סנחרב׃

ב׳ הִרְבִּ֤יתָ הַגּוֹי֙ (לא) [לֹ֣ו] הִגְדַּ֔לְתָּ הַשִּׂמְחָ֖ה שָׂמְח֣וּ לְפָנֶ֑יךָ כְּשִׂמְחַ֤ת בַּקָּצִיר֙ כַּאֲשֶׁ֣ר יָגִ֔ילוּ בְּחַלְּקָ֖ם שָׁלָֽל׃

הרבית הגוי. נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות הנסי׳ שנעשו להם׃

לו הגדלת השמחה. ולא לאויביו וכתיב לא בלמ״ד אל״ף לפי שלא היתה שמחת חזקיה שלימה לפי שבאותו הפרק נאמ׳ לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (לקמן לח)׃

כשמחת בקציר. ת״י כחדוות נצחי קרב שהוא כעין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארי׳ ושינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר׃

כאשר יגילו בחלקם שלל. מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים כמ״ש (לקמן לז) שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ׳ (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו׳ והכל בזזו חזקיה ועמו׃

ג׳ כִּ֣י | אֶת־עֹ֤ל סֻבָּלֹו֙ וְאֶת־מַטֵּ֣ה שִׁכְמֹ֔ו שֵׁ֖בֶט הַנֹּגֵ֣שׂ בֹּ֑ו הֲחִתֹּ֥תָ כְּיֹ֖ום מִדְיָֽן׃

כי את עול סבלו. עול שהיה סבל לחזקיה ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלות מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו׃

החיתות. שברח יחד בלילה אחד׃

כיום מדין. בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין׃

ד׳ כִּ֣י כָל־סְאוֹן֩ סֹאֵ֨ן בְּרַעַשׁ֜ וְשִׂמְלָ֣ה מְגוֹלָלָ֗ה בְּדָמִים֙ וְהָיְתָ֣ה לִשְׂרֵפָ֔ה מַאֲכֶ֖לֶת אֵֽשׁ׃

כל סאון סאן ברעש. יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט ל׳ המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו מאחר שאין הוי״ו והנו״ן מעיקר התיבה אלא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם המון לומר סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נצחון במלחמה, כי כל סאון סאן ברעש קול נצחון שום נוצח במלחמה ברעש שעטת סוסים והגפת תריסין הוא׃

ושמלה. הרוגי מלחמה מגוללה בדמים אבל נצחון זה אין בו רעש ואין בו דם. והיתה לשריפה יקד. יקוד מאכולת׃

ה׳ כִּֽי־יֶ֤לֶד יָלַד־לָ֙נוּ֙ בֵּ֣ן נִתַּן־לָ֔נוּ וַתְּהִ֥י הַמִּשְׂרָ֖ה עַל־שִׁכְמֹ֑ו וַיִּקְרָ֣א שְׁמֹ֔ו פֶּ֚לֶא יֹועֵ֣ץ׀ אֵ֣ל גִּבֹּ֔ור אֲבִי־עַ֖ד שַׂר־שָׁלֹֽום׃

כי ילד יולד לנו. אע״פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה ותהיה משרת הקב״ה ועולו על שכמו שיהיה עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב״ה׃

ויקרא שמו. הקב״ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד, קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו׃

ו׳ (לם רבה) [לְמַרְבֵּ֤ה] הַמִּשְׂרָה֙ וּלְשָׁלֹ֣ום אֵין־קֵ֔ץ עַל־כִּסֵּ֥א דָוִ֖ד וְעַל־מַמְלַכְתֹּ֑ו לְהָכִ֨ין אֹתָ֜הּ וּלְסַעֲדָ֣הּ בְּמִשְׁפָּ֗ט וּבִצְדָקָה֙ מֵעַתָּ֣ה וְעַד־עֹולָ֔ם קִנְאַ֥ת יְהוָ֖ה צְבָאֹ֥ות תַּעֲשֶׂה־זֹּֽאת׃ {פ}

למרבה המשרה. למי יקרא השם למלך המרבה המשרה של הקב״ה על עצמו לירא מפניו׃

משרה. לשון שררה זו לתשובת אחרים, אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב״ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם, אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה׃

ולשלום. הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו, על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט וצדקה שעשה חזקיהו׃

ולשלום. וי״ו זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין לו קץ ואין קצבה׃

מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם ולתשובת אחרים האומרים שהוא שם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא עד לסוף ג׳ מאות שנה׃

קנאת ה׳ צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח:

תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה, תוספת ואמרו רבותינו בקש הקב״ה לעשות חזקיהו משיח וסנחרב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב:

ז׳ דָּבֶר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל:

דבר שלח אד׳ ביעקב. הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה:

ונפל בישראל. מעתה תתקיים בהם:

ח׳ וְיֵדְעוּ֙ הָעָ֔ם כֻּלּ֖וֹ אֶפְרַ֑יִם וְיוֹשֵׁ֤ב שֹׁמְרוֹן֙ בְּגַאֲוָ֣ה וּבְגֹ֔דֶל לֵבָ֖ב לֵאמֹֽר:

בגאוה ובגודל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב:

ט׳ לְבֵנִ֤ים נָפָ֙לוּ֙ וְגָזִ֣ית נִבְנֶ֔ה שִׁקְמִ֖ים גִּדְּע֑וּ וַאֲרָזִ֖ים נַחֲלִֽיף:

לבנים נפלו וגזית נבנה. המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטו כענין שנאמר (מלכים ב י״ג:ז׳) כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבנין:

י׳ וַיְשַׂגֵּ֤ב יְהוָה֙ אֶת־צָרֵ֣י רְצִ֔ין עָלָ֖יו וְאֶת־אֹיְבָ֑יו יְסַכְסֵֽךְ:

וישגב ה׳ את צרי רצין עליו. הם בוטחים במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב״ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכנו להשיאו לבא עליו כך שמעתי, ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר הקב״ה יסכסך את אויביו זה בזה גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו׳:

י״א אֲרָ֤ם מִקֶּ֙דֶם֙ וּפְלִשְׁתִּ֣ים מֵאָח֔וֹר וַיֹּאכְל֖וּ אֶת־יִשְׂרָאֵ֣ל בְּכָל־פֶּ֑ה בְּכָל־זֹ֣את לֹא־שָׁ֤ב אַפּוֹ֙ וְעוֹד֙ יָד֣וֹ נְטוּיָֽה:

ארם מקדם. ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב:

בכל זאת וגו׳. ועוד ידו נטויה עד שיביא עליהם את סנחרב, ד״א ארם מקדם ופלשתים מאחור, היו משחיתים ביהודה, בימי אחז כמו שמפורש (בד״ה ב כה) ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו:

י״ב וְהָעָם֙ לֹא־שָׁ֣ב עַד־הַמַּכֵּ֔הוּ וְאֶת־יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת לֹ֣א דָרָֽשׁוּ׃ {ס}

עד המכהו. עד הקב״ה שהוא מביא עליו המכו׳ האלה:

י״ג וַיַּכְרֵ֤ת יְהוָה֙ מִיִּשְׂרָאֵ֔ל רֹ֖אשׁ וְזָנָ֑ב כִּפָּ֥ה וַאֲגְמ֖וֹן יוֹם־אֶחָֽד:

כפה ואגמון. לשון מלכים ושלטונים:

כפה. ארקוול״ר בלעז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו:

ואגמון. ואף היא כיפה קטנה וע״ש שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם המתנבאי׳ להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה׳ מהם:

י״ד זָקֵ֥ן וּנְשׂוּא־פָנִ֖ים הוּא֙ הָרֹ֣אשׁ וְנָבִ֔יא מוֹרֵ֥ה שֶׁ֖קֶר הוּא֙ הַזָּנָֽב:

ט״ו וַיִּהְיוּ֙ מְאַשְּׁרֵ֣י הָעָ֔ם הַזֶּ֖ה מַתְעִ֑ים וּמְאֻשָּׁרֵ֖יו מְבֻלָּעִֽים:

מאשרי. מדריכי כמו באשורי אחזה רגלי (איוב כ״ג:י״א), ומאושריו שלמדו דרכי מדרכי התועה סא״א:

ומאושריו מבולעים. הדורכים בדרך המתעי׳ המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו (לעיל ג׳):

ט״ז עַל־כֵּ֞ן עַל־בַּחוּרָ֣יו לֹא־יִשְׂמַ֗ח | אֲדֹנָי֙ וְאֶת־יְתֹמָ֣יו וְאֶת־אַלְמְנוֹתָ֔יו לֹ֥א יְרַחֵ֖ם כִּ֣י כֻלּ֣וֹ חָנֵ֑ף וּמֵרַ֥ע וְכָל־פֶּ֖ה דֹּבֵ֣ר נְבָלָ֑ה בְּכָל־זֹ֥את לֹא־שָׁ֖ב אַפּ֥וֹ וְעוֹד֙ יָד֣וֹ נְטוּיָ֔ה׃

ומרע. רשע כמו זרע מרעים (לעיל א׳):

י״ז כִּֽי־בָעֲרָ֤ה כָאֵשׁ֙ רִשְׁעָ֔ה שָׁמִ֥יר וָשַׁ֖יִת תֹּאכֵ֑ל וַתִּצַּ֣ת בְּסִבְכֵ֣י הַיַּ֔עַר וַיִּתְאַבְּכ֖וּ גְּאוּת עָשָֽׁן׃

כי בערה כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש:

שמיר ושית. שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם:

ותצת בסבכי היער. בדלת העם, סבכי ענפים:

ויתאבכו גאות עשן. יהיו נבוכים ומסוגרים בחוז׳ עשן התבערה, ויתאבכו כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות (איוב כ״ח:י״א) עמק הבכא (תהלים פד) והנון באה לו לפרקים וכאן בא בו אל״ף במקום נו״ן כמו אלף של אבחת חרב (יחזקאל כ״א:כ׳) ואל״ף של אחוותי באזניכם (איוב יג):

י״ח בְּעָבְרַ֤ת יְהוָה֙ צְבָא֣וֹת נֶעְתַּ֣ם אֶ֔רֶץ וַיְהִ֥י הָעָ֖ם כְּמַאֲכֶ֣לֶת אֵ֑שׁ אִ֥ישׁ אֶל־אָחִ֖יו לֹ֥א יַחְמֹֽלוּ׃

נעתם ארץ. יונתן תירגם חרוכ׳ ארעא וקשה בעיני לפרש כן, שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי עניינו בעברת הקב״ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון נתך והגיע לארץ:

י״ט וַיִּגְזֹ֥ר עַל־יָמִ֖ין וְרָעֵ֑ב וַיֹּאכַל֙ עַל־שְׂמֹ֣אול וְלֹ֣א שָׂבֵ֔עוּ אִ֖ישׁ בְּשַׂר־זְרֹע֥וֹ יֹאכָלֽוּ׃

ויגזור על ימין. יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימצא להם:

איש בשר זרעו. ת״י גבר נכסיה קריביה יבזון:

כ׳ מְנַשֶּׁ֖ה אֶת־אֶפְרַ֑יִם וְאֶפְרַ֖יִם אֶת־מְנַשֶּׁ֣ה יַחְדָּ֔ו הֵ֖מָּה עַל־יְהוּדָ֑ה בְּכָל־זֹ֥את לֹא־שָׁ֖ב אַפּ֥וֹ וְעוֹד֙ יָד֣וֹ נְטוּיָ֔ה׃ {ס}

מנשה את אפרים. מנשה יתחבר עם אפרים:

ואפרים את מנשה. עם מנשה ויחדו המה יתחברו על יהודה:

פרק י׳

א׳ הַ֚וֹי חֹקְקֵי־אָ֔וֶן וּמְכַתְּבִ֖ים עָמָ֥ל כָּתָֽבוּ׃

חקקי און. שטרי און, שטרות מזוייפין:

ומכתבים. לשון ערבי הוא כמו מכתבין (שהמ״ם חירק וכ״ף שוא ות׳ קמוצה) בלשון עברי:

ב׳ לְהַטּ֥וֹת מִדִּ֖ין דַּלִּ֑ים וְלִגְזֹ֞ל מִשְׁפַּ֤ט עֲנִיֵּי֙ עַמִּ֔י לִֽהְיוֹת־אַלְמָנ֖וֹת שְׁלָלָ֑ם וְאֶת־יְתוֹמִ֖ים יָבֹֽזּוּ׃

להטות. על ידי שטרות שקר את הדלי׳ מדין זכות הראוי להם:

ג׳ וּמָה־תַּעֲשׂוּ֙ לְי֣וֹם פְּקֻדָּ֔ה וּלְשׁוֹאָ֖ה מִמֶּרְחָ֣ק תָּבֹ֑וא עַל־מִ֤י תָנוּסוּ֙ לְעֶזְרָ֔ה וְאָ֥נָה תַעַזְבוּ֖ כְּבוֹדְכֶֽם׃

ליום פקודה. שיפקד הקב״ה עליכם עוניכם:

שואה. לשון חורבן:

על מי תנוסו לעזרה. הקב״ה אינו בעזרתכ׳:

ואנה תעזבו. את כל הכבוד אשר אתם קובצים מן הגזל כשתלכו בגולה:

ד׳ בִּלְתִּ֥י כָרַ֖עַ תַּ֣חַת אַסִּ֑יר וְתַחַת֙ הֲרוּגִ֣ים יִפֹּ֔לוּ בְּכָל־זֹ֥את לֹא־שָׁ֖ב אַפּ֥וֹ וְעוֹד֙ יָד֣וֹ נְטוּיָ֔ה׃ {פ}

בלתי כרע תחת אסיר. במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון:

תחת. מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות ט״ז:כ״ט):

ותחת הרוגים יפלו. ובאותו מקום יפלו הרוגים:

ה׳ הֲוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי׃

הוי. כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי:

ומטה הוא. זעמי בידם של בני אשור:

ו׳ בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז (ולשימו) [וּלְשׂוּמוֹ] מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת׃

בגוי חנף. ישראל:

ז׳ וְהוּא֙ לֹא־כֵ֣ן יַדְמֶ֔ה וּלְבָב֖וֹ לֹא־כֵ֣ן יַחְשֹׁ֑ב כִּ֣י לְהַשְׁמִ֤יד בִּלְבָבוֹ֙ וּלְהַכְרִ֣ית גּוֹיִ֔ם לֹ֥א מְעָֽט׃

והוא. סנחרב:

לא כן ידמה. שהגזרה מאתי ואני שולחו, ידמה קווייד״ר בלע״ז:

ולבבו לא כן יחשוב. ששלחתיו על עסקי ממון לשלול ולבוז בז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאותו:

ח׳ כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים׃

כי יאמר וגו׳. לכך גבה לבו:

ט׳ הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן׃

הלא ככרכמיש. כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת שלקחתי מיד ארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח:

י׳ כְּאֲשֶׁר֙ מָצְאָ֣ה יָדִ֔י לְמַמְלְכֹ֖ת הָאֱלִילִ֑ל וּפְסִילֵיהֶם֙ מִירוּשָׁלַ֣ם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃

ופסיליהם. היו מירושלים ומשומרון מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכו״ם שלהם לכל האומות סביבותם ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלים נפלו בידי ולא הצילום פסיליהם כך שומרון וירושלים לא תנצל:

י״א הֲלֹא כַּאֲשֶׁר֙ עָשִׂ֣יתִי לְשֹׁמְר֔וֹן וְלֶאֱלִילֶ֖יהָ כֵּ֣ן אֶֽעֱשֶׂ֑ה לִירוּשָׁלַ֖ם וְלַעֲצַבֶּ֥יהָ׃ {פ}

כאשר עשיתי לשומרון וגו׳. זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון:

י״ב וְהָיָ֗ה כִּֽי־יִבְצַ֤ע אֲדֹנָי֙ אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂ֔הוּ בְּהַ֥ר צִיּ֖וֹן וּבִירוּשָׁלִָ֑ם אֶפְקֹ֗ד עַל־פְּרִי֙ גֹּ֣דֶל לְבַ֣ב מֶֽלֶךְ־אַשּׁ֔וּר וְעַל־תִּפְאֶ֖רֶת רוֹם֥ עֵינָֽיו׃

והיה כי יבצע וגו׳. אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב״ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקצה ערי יהודה ומאותה יראה יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכוחו גבר:

אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור. על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קריישמנ״ס דגרנדיי״א בלע״ז של לב סנחריב:

תפארת רום עיניו. על שנתפאר בגאותו, תפארת ונטמנ״ט בלע״ז:

רום עיניו. גסות רוחו כעניין שנא׳ גבה עינים ורחב לבב (תהילים ק״א:ה׳):

י״ג כִּֽי־אָמַ֗ר בְּכֹ֚חַ יָדִ֣י עָשִׂ֔יתִי וּבְחָכְמָתִ֖י כִּ֣י נָבֹ֑נְתִי וְאָסִ֗יר | גְּבוּלֹ֣ת עַמִּ֔ים (ועתידתיהם) [וַעֲתוּדֹתֵיהֶם] שׁוֹסֵ֔תִי וְאוֹרִ֖יד כַּאבִּ֥יר יוֹשְׁבִֽים׃

כי אמר בכח ידי עשיתי. כל גבורתי לא מאת הקב״ה:

נבונותי. חכמתי:

ועתידותיהם. מעמדם ומצבם:

ואוריד. הורדתים מגדולתם:

כביר יושבים. יושבים רבים, כביר פולשור"ש:

י"ד **וַתִּמְצָא כְקֵן | יָדִי לְחַיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶּה וּמְצַפְצֵף:**

כקן. ככיני עופות הפקר:

וכאסוף ביצים עזובות. וכאשר יאסוף איש ביצים עזובות שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם:

נודד כנף ופוצה פה ומצפצף. כל הל' הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולים לקן צפרים ולביצים עזובות אמר לשון זה לא צפצפו עליה' האב והאם:

ט"ו **הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שֵׁבֶט וְאֶת־מְרִימָיו כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ: {פ}**

היתפאר הגרזן. הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך נפרע על ידך מאויבי אתה המשור ואני המניפו וכי דרך המשור להתהלל על מניפו משור מיי"א בלע"ז:

כהניף שבט את מרימיו. כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם:

כהרים מטה לא עץ. לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים:

ט"ז **לָכֵן יְשַׁלַּח הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֵד כִּיקוֹד אֵשׁ:**

ותחת כבודו. תחת בגדיהם יהיו נשרפין, הבגדים הם מכבדים את האדם:

יקד יקוד. ישרף שריפה כשריפת אש, ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשית טז) ויקח שם ויפת וגו':

י"ז **וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתּוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד:**

אור ישראל. התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחרב:

וקדושו. הקב"ה ד"א וקדושו צדיקים שבדור:

שיתו ושמירו. שריו וגבוריו:

י"ח **וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר יְכַלֶּה וְהָיָה כְּמְסֹס נֹסֵס:**

וכבוד יערו וכרמילו. הם רבוי חיילותיו:

כרמל. יער גבוה:

כמסוס נוסס. לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו כצמר יאכלם סס (לקמן נא):

כמסוס נוסס. כמגור המגורר:

כמסוס נוסס. כמסוס של נוסס שהוא נטחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר ושריפת גופן דק, מסוס הוא הנטחן ונופל ע"י תולעת, נוסס הוא התולעת:

י"ט **וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם: {ס}**

ושאר עץ יערו. הנותרים בחיילותיו:

מספר יהיו. נחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכתבם ואמרו רבותינו עשרה נשאר מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה:

כ' **וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת:**

להשען על מכהו. לסמוך על מלכי מצרי' שהם היו תחלת המציקים להם:

כ״א שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃

שאר ישוב. השארית שבהן ישובו אל הקב״ה׃

אל גבור. שהראה להם גבורה בסנחרב׃

כ״ב כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה׃

כי אם יהיה עמך. לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא בצדקה שיתנהג בה׃

כ״ג כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃ {פ}

כי כלה ונחרצה. תראו שהקב״ה עושה (דין) ברשעים ותכנעו ותשובו אליו׃

כ״ד לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירְאִי עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃

לכן. לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיה וסיעתו (דבר אחר לכן. ל׳ שבועה לכן באמת).

כה אמר ה׳ אל תירא מאשור בשבט יככה. בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רבשקה׃

ומטהו ישא עליך. לאיים כדרך שעשה למצרים, ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים משום ר׳ מנחם אמר לי ר׳ יוסף׃

כ״ה כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃

כי עוד. ימים **מעט מזער וכלה,** הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמ״ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי׃

ואפי. שהיה לשבט ישוב **על תבליתם** ל׳ תבל עשו (ויקרא כ׳:י״ב) על חירופין וגידופין אשר גדפו נערי מלך אשור אותי׃

כ״ו וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וְנָשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃

ועורר עליו. ולעורר עליו׃

שוט. מכת יסורין׃

כמכת מדין. שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו מהם ונמלטו נהרגו עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב׃

ומטהו על הים. ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה ובחילו׃

ונשאו. וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים׃

כ״ז וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבָּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחָבַל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃

וחובל עול. סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן, ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהי׳ דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו׳ (משלי כה)׃

כ״ח בָּא עַל־עַיָּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃

בא על עית. מונה והולך מסעות שנסע סנחרב ובא על ערי יהודה לבא ירושלים ביום מפלתו עית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים לישה ענתות מדמנה גבים. כולן מקומות הן׃

כ״ט עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃

לנו. לשון לינה׃

נסה. ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו׃

ל׳ צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃

צהלי קולך. להזהיר לעם׃

הקשיבי לישה. את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות׃

ל״א נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃

העיזו. נאספו לברוח, ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומו׳׃

ל״ב עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנַפֵּף יָדוֹ׀ הַר (בית) [בַּת־]צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ {פ}

עוד היום בנוב לעמוד. כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגנינין אם תלח׳ בה היום תכבשנ׳ וכשעמד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא חש לדברי איצטגנינין והתחיל להניף ידו בגאו׳ וכי על עיר כזו הרגזתי כל החיילות הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו׃

הר. בת ציון להר בת ציון׃

ל״ג הִנֵּה הָאָדוֹן׀ יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֹּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃

הנה האדון. בלילה ההוא׃

מסעף פארה במערצה. יפשח פארותיו עיקר ענפי אילנותיו׃

במערצה. במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בוי״ו כמו פורה דרכתי (לקמן ס״ג) וכמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב׳:ט״ז) אלא באל״ף כמו ותארכנה פאורותיו (יחזקאל ל״א:ה׳) ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים אישברנקיי״ר בלע״ז כמו וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן יז)׃

במערצה. בכלי משחית העורץ ושובר אותם׃

ורמי הקומה. המלכים והשרים׃

גדועים. אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה׃

ל״ד וְנִקַּף סְבְכֵי הַיָּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃ {ס}

ונקף. אף זה לשון קציצה כמו כנוקף זית ונקף לשון ונפעל׃

סבכי היער. הענפים החשובים והגבורים׃

והלבנון. עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו׃

באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו, ד״א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמ׳ והיה אדירו ממנו (ירמיהו ל׳:כ״א)׃

פרק י״א

א׳ וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשַׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃

ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בחלח וחבור שמא אבד סברם לא אבד סוף שיבא מלך משיחנו ויגאלם׃

חוטר. שבט מלוכה׃

ונצר. ל׳ יונק אילן׃

ונצר משרשיו יפרה. ובכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור, (אמר המעתיק בימי חורפי הקשיתי לשאול לכמה גאונים על מה שכתב א״מ זקני הרמ״א בהגה״ה בהלכות ראש השנה שאגוז בגימטריא ח״ט והלא הוא גם גי׳ טו״ב, ותרצתי על פי הזוהר מה שהקשה ר״א את אביו רשב״י על שאמרו חז״ל ולא קם נביא בישראל, אבל באומות העולם קם ומנו בלעם וכו׳, והשיב לו מפסוק גם זה

לעומת זה וכו׳, עד שאפילו שיש קדושה בטומאה אסור ללמוד אותה, שנאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל, ויובן אף שאגוז גימ׳ טו״ב, הואיל ויש בה קליפה גי׳ ח״ט, אין אוכלין אותה בראש השנה, ונענעו לי ראשיהם הגאונים ההם. עכ״ל):

ב׳ וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃

ג׳ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃

והריחו ביראת ה׳. ימלא רוח יראת ה׳ ובלע״ז איראונמירלו״י׃

ולא למראה עיניו ישפוט. כי בחכמת הקב״ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב׃

ד׳ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃

במישור. לשון נוח ורך׃

והכה ארץ בשבט פיו. כתרגומו וימחי חייבי ארעא׃

וברוח שפתיו. ובממלל ספוותיה׃

ה׳ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃

והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור׃

ו׳ וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃

ומרי. שור פטם׃

ז׳ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן׃

ח׳ וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדָו הָדָה׃

ושעשע. ושחק׃

על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו״ט בלע״ז, פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן שוב אין לו לחש שנאמר (תהלים נח) אשר לא ישמע לקול מלחשים׃

ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו גלגלי עיני חיוי חורמן, ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים (בראשי׳ י״א) וכן באורים כבדו את ה׳ (לקמן כד)׃

גמול. תינוק הגמול משדי אמו׃

ידו הדה. ת״י ידוהי יושיט כמו הד הרים (יחזקאל ז׳:ז׳) וכמו הידד (לקמן טו) שהוא ל׳ הרמת קול אף זה לשון הרמה וה״א אחרונה באה בתוכה יסוד נופל כמו עשה בנה קנה׃

ט׳ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃ {ס}

דעה את ה׳ לדעת את ה׳׃

י׳ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃ {פ}

לנס עמים. להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו׃

י״א וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי | שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃

שנית. כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המניין שהרי משועבדים היו לכורש׃

ומאיי הים. הן איי כתים יונים׃

י״ב וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃

נשא נס. פירקא בלע״ז והיה לאות לקבוץ אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו׃

י״ג וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא יָצַר אֶת אֶפְרָיִם׃

אפרים לא יקנא את יהודה. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה׃

י״ד וְעָפוּ בְכֶתֶף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבָזּוּ אֶת בְּנֵי קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃

ועפו בכתף פלשתים ימה. יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבש את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו׳:ט׳) שכם אחד (צפניה ג) וכן ת״י ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא׃

ובני עמון משמעתם. כתרגומו ישתמעון להון, מקבלין מצותם עליהם׃

ט״ו וְהָחֲרִים יְהוָה אֶת לְשׁוֹן יָם־מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל־הַנָּהָר בַּעְיַם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהַדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃

והחרים. ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים׃

על הנהר. נהר פרת לעבור בו גליות אשור׃

בעים רוחו. אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו׃

לשבעה נחלים. לשבע גזרים לעבור בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו׳, ומאיי הים אינו מאותו צד׃

והדריך. בתוכו את הגליות׃

בנעלים. ביבשה׃

ט״ז וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

והיתה מסילה. בתוך המים לשאר עמו׃

פרק י״ב

א׳ וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשָׁב אַפְּךָ וְתְנַחֲמֵנִי׃

ואמרת. בראותך זאת׃

אודך. כי אנפת בי והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נרצה עוני וישב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך ה׳ כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך ולנחמני והנה שב אפך ממני׃

ב׳ הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי־עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃

עזי וזמרת יה ה׳. עז ושבח של הקדוש ברוך הוא הוא היה לי לישועה, ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלש מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה של אחריו לכך אני אומר שאין יו״ד של עזי אלא כמו יו״ד של שוכני סנה (דברי׳ לג)׃

יה יהוה. עד הנה היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות י״ז:ט״ז) אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה׳ בעמלק׃

ויהי לי לישועה. כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו (שם ט׳) וגו׳ ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים (ב י׳) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם׃

ג׳ וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃

ושאבתם. ותקבלון אולפן חדת׃

ממעיני הישועה. כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בבבל על ידי הצרות:

ד׳ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ:

עלילותיו. מעלליו:

הזכירו. לשבח כי נשגב הוא:

ה׳ זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה (מידעת) [מוּדַעַת] זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ:

ו׳ צַהֲלִי וְרֹנְנִי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: {ס}

פרק י״ג

א׳ מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ:

משא בבל. משא פורענות שעל בבל:

ב׳ עַל הַר־נָשֵׂפָה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים:

על הר נשפה שאו נס. להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול לנקבצים שיבואו עליו:

הניפו. להם יד לרחוקים שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבואו בפתחי נדיבי׳ של שרי בבל:

פתחי. כמו בפתחי ותשב בית אביה (בראשית לא) הנסתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות (תהלים נה):

ג׳ אֲנִי צִוִּיתִי לִמְקֻדָּשַׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִיזֵי גַּאֲוָתִי:

אני צויתי למקודשי. שיבאו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך:

קראתי גבורי לאפי. לעשות חרון אפי בהם שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם:

ד׳ קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רַב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה:

ה׳ בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ: {ס}

וכלי זעמו. הם גבורי מדי ופרס:

לחבל כל הארץ. של בבל:

ו׳ הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא:

כשוד. כיום ביזה מאת הקב״ה יבא:

ז׳ עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס:

כל ידים. של בבל:

ח׳ וְנִבְהָלוּ | צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם:

צירים וחבלים. הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח:

יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הם:

איש אל רעהו יתמהו. בני בבל על הצובאים עליהם כי משונים הם:

ופני להבים פניהם. אומר אני שפניהם צהובים ומאויימין מאד או י״ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל (דימה להם על שם התמהון):

ט הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה חֲרוֹן אַף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃

וחטאיה. חוטאיה׃

י כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַ אוֹרוֹ׃

וכסיליהם. מזלותיהם׃

יהלו. יאירו וכן בהלו נרו (איוב כ״ט:ג׳) וכן אור כי יהל (שם לא)׃

חשך השמש. מתוך צרתם נדמה להם כאילו חשך השמש׃

יא וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֹנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְנַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃

על תבל. על ארצם׃

יב אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃

אוקיר אנוש מפז. בו בלילה אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה׳:כ״ה) באדין אמר בלטשצר והלבישו ית דניאל ארגונא וגו׳׃

כתם אופיר. קבוצת זהב אופיר׃

יג עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃

שמים ארגיז. כל צבאה ירגז ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (לקמן יד) ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמים ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו בדבר׃

יד וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃

והיה. יושב בבל׃

כצבי מודח. ממקומו׃

טו כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃

כל הנמצא. בחוץ ידקר׃

וכל הנספה. על בני העיר להיות נקלט עמהם במצור יפול בחרב כשתלכד העיר, נספה לשון ספות הרוה (דברים כד) ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספו על זבחיכם (ירמיה ז) אקוייליי״ר בלע״ז׃

טז וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יְשֻׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם (תשגלנה) [תִּשָּׁכַבְנָה]׃

ירוטשו. יתבקעו וכן נערים תרטשנה׃

יז הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדַי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃

הנני מעיר עליהם את מדי. דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בלילא קטיל בלשאצר (דניאל ה׳:ל׳) ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו)׃

וזהב לא יחפצו בו. אין חוששי׳ כי אם להרוג ולהנקם על כל הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמים׃

יח וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֲמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃

וקשתות. של בני מדי׃

נערים. של בבל׃

תרטשנה. תבקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיהם׃

ופרי בטן. עוללים דקים:

י״ט **וְהָיְתָה בָבֶל֙ צְבִ֣י מַמְלָכ֔וֹת תִּפְאֶ֖רֶת גְּא֣וֹן כַּשְׂדִּ֑ים כְּמַהְפֵּכַ֥ת אֱלֹהִ֖ים אֶת־סְדֹ֥ם וְאֶת־עֲמֹרָֽה׃**

והיתה בבל. שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עולם (ירמיהו נ״א:מ״ו) ובא בשנה השמועה של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגו׳, שהיתה מצב וראש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום:

כ׳ **לֹא־תֵשֵׁ֥ב לָנֶ֖צַח וְלֹ֣א תִשָּׁכֵ֑ן עַד־דּ֤וֹר וָדוֹר֙ וְלֹא־יֶהֱלַ֣ל שָׁ֔ם עֲרָבִ֖י וְרֹעִ֑ים לֹא־יַרְבְּצ֖וּ שָֽׁם׃**

ולא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפי׳ ערבי שדרכם לישב באהלי׳ ולהסיע מקניהם ממקום למקו׳ לא תמצא חן בעיניהם לקבוע שם אהליהם כי אף למרעה צאן לא תהיה ראויה ולא תתמה על לא יהל הנבאר כאילו היתה בו אל״ף כי הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות וכן (איוב ל״ה:י״א) מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן (משלי י״ז:ד׳) שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין:

כ״א **וְרָבְצ֥וּ שָׁ֙ם צִיִּ֔ים וּמָלְא֥וּ בָתֵּיהֶ֖ם אֹחִ֑ים וְשָׁכְנ֤וּ שָׁם֙ בְּנ֣וֹת יַעֲנָ֔ה וּשְׂעִירִ֖ים יְרַקְּד֥וּ שָֽׁם׃**

ציים. ת״י תמון הם נמיות מרטרינ״ש בלע״ז:

אוחים. לא ידעתי מה מין חיה הם, (אוחים לשון קוצים וחוחים ודרדרים):

ושעירים. שדים:

כ״ב **וְעָנָ֤ה אִיִּים֙ בְּאַלְמְנוֹתָ֔יו וְתַנִּ֖ים בְּהֵיכְלֵ֣י עֹ֑נֶג וְקָר֥וֹב לָב֖וֹא עִתָּ֣הּ וְיָמֶ֔יהָ לֹ֥א יִמָּשֵׁכוּ׃**

וענה איים באלמנותיו. ויגורו חתולי׳ בארמנותיו:

וענה. כמו וענתה שמה (הושע ב) ומעונותיו טרפה (נחום ב) ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול:

ותנים. יענו בהכלי עונג שלהם:

וימיה. ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל (ירמי׳ כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מנייכו אפרכי:

פרק י״ד

א׳ **כִּֽי־יְרַחֵ֤ם יְהוָה֙ אֶת־יַעֲקֹ֔ב וּבָחַ֥ר עוֹד֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וְהִנִּיחָ֖ם עַל־אַדְמָתָ֑ם וְנִלְוָ֤ה הַגֵּר֙ עֲלֵיהֶ֔ם וְנִסְפְּח֖וּ עַל־בֵּ֥ית יַעֲקֹֽב׃**

כי ירחם ה׳ את יעקב. לשמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל:

ובחר עוד בישראל. לעתיד יגאלם גאול׳ שלימה:

ונספחו. ונוספו וכן ספחני נא (שמואל א ב׳:ל״ו) וכן מהסתפח בנחלת ה׳ (שם כז):

ב׳ **וּלְקָח֤וּם עַמִּים֙ וֶהֱבִיא֣וּם אֶל־מְקוֹמָ֔ם וְהִתְנַחֲל֥וּם בֵּית־יִשְׂרָאֵ֖ל עַל־אַדְמַ֣ת יְהוָ֑ה לַעֲבָדִ֤ים וְלִשְׁפָחוֹת֙ וְהָי֣וּ שׁוֹבֵ֔יהֶם וְרָד֖וּ בְּנֹגְשֵׂיהֶֽם׃ {ס}**

והתנחלום. יהיו ננחלים מהם וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כה):

ורדו. לשון רדוי ונגישה כמו לא תרדה בו (שם):

ג׳ **וְהָיָ֗ה בְּי֤וֹם הָנִיחַ֙ יְהוָ֣ה לְךָ֔ מֵֽעִצְּבֶ֖ךָ וּמֵרִגְזֶ֑ךָ וּמִן־הָעֲבֹדָ֥ה הַקָּשָׁ֖ה אֲשֶׁ֥ר עֻבַּד־בָּֽךְ׃**

ביום הניח ה׳ לך. לישראל הכתוב מדבר:

מעצבך ומרגזך. שעצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו יניח לך כי תצא חפשי:

ד׳ **וְנָשָׂאתָ֙ הַמָּשָׁ֣ל הַזֶּ֔ה עַל־מֶ֖לֶךְ בָּבֶ֑ל וְאָמַ֕רְתָּ אֵ֖יךְ שָׁבַ֣ת נֹגֵ֑שׂ שָׁבְתָ֖ה מַדְהֵבָֽה׃**

מדהבה. לשון מרבית גאוה ומשא כבד, ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא:

ה׳ שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים:

שבר ה׳ מטה רשעים. שהיה מכה עמים בעברה:

ו׳ מַכָּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ:

מורדף בלי חשך. מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה:

ז׳ נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה:

פצחו רנה. זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ:

ח׳ גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לָךְ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ:

גם ברושים שמחו. אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך:

ט׳ שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כֹּל־עַתּוּדֵי אֶרֶץ הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם:

לקראת באך. כשתרד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתם:

רפאים. ענקים השוכבים שם:

כל עתודי ארץ. כל מלכי העכו״ם השרים והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודי׳ כמו (תהילים כ״ב:י״ג) כי סבבוני פרים וכמו (עמוס ד׳:א׳) פרות הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים:

הקים. השליך:

מכסאותם. שבגיהנם כל מלכי גוים:

י׳ כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חָלַיְתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ:

גם אתה חלית כמונו. תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות:

י״א הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֲמִית נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה:

המית נבליך. נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך ויש לפתור המית נבליך המית בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורה הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבלים (שם ה) באלף בית של ב׳ לשונות:

י״ב אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם:

הילל בן שחר. כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל נאמר׳ שיפול משמים:

נגדעת לארץ. אתה נבוכדנצר שהיית חולש על גוים מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני ורבותינו דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים וכו׳:

י״ג וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן:

ממעל לכוכבי אל. ישראל:

בהר מועד. הר שהכל מתועדי׳ שם הוא הר ציון:

בירכתי צפון. בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנא׳ (ויקר׳ א) על ירך המזבח צפונה:

י״ד אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אְדַמֶּה לְעֶלְיוֹן:

אעלה על במתי עב. איני כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה יונתן תרגם אסק עלוי כל עמא:

ט״ז אַף אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃

ט״ז רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃

ישגיחו. יביטו דרך חורין וחרכין אבוט״ר בלע״ז׃

יתבוננו. פורופנשי״ר בלע״ז׃

י״ז שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃

לא פתח ביתה. לא פתח להם בית אסוריהם להוציאם כל ימי חייהם לפוטר׳ ללכת לביתם כל תיבה שצריכ׳ למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה׃

י״ח כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ׃

איש בביתו. בקברו וכן ת״י בבית עלמיה׃

י״ט וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבֻשׁ הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חֶרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס׃

כנצר נתעב. כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך הושלכת מקברך, אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה ז׳ שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו׃

לבוש הרוגים מטועני חרב. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים׃

מטועני חרב. מדוקרי רמחים מדוקר בלשון ערבי מוטען׃

יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שהאבנים צוללים שם ירדת׃

כפגר מובס. ת״י מדשדש כמו נבוס קמינו (תלים מד) ועל הרי אבוסנו (כאן כ״ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל טו), הנדוש כטיט חוצות׃

כ׳ לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים׃

לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר מלכים לנוח בקברך׃

כי ארצך שחת. ברוב עבודה ועמך הרגת חנם כמו שמפורש בדניאל ואמר להובד׳ לכל חכימי בבל לכך שנאוך ונהגו בך בזיון להשליכך מקברך׃

לא יקרא לעולם זרע מרעים. ואף בניך ילקו בעוניך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי יתחברו עליהם שונאיך וישחיתום ויאמרו זה לזה׃

כ״א הָכִינוּ לִבְנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיִרְשׁוּ אֶרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים׃

הכינו לבניו מטבח. לבל יקומו וירשו ארץ, ותמלא הארץ שונאים ומציקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבין כמו (שמואל א כ״ח:ט״ז) ויהי ערך, ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמר וכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות׃

כ״ב וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃

ושאר. שארית׃

נין. בן מושל במלכות אביו׃

ונכד. בן הבן נין זה בלשצר ונכד זו ושתי׃

כ״ג וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וַאֲגַמֵּי־מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ {ס}

קפוד. הריצו״ן בלע״ז׃

וטאטאתיה. לשון כיבוד אשקובי״ר בלע״ז כמו שאמרו רבותינו לא הוי ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה כו׳׃

כ״ד נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃

כאשר דמיתי. באשור כן היתי, אתה נבוכדנצר ראית שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב:

כ״ה לְשָׁבְרִ֣י אַשּׁוּר֮ בְּאַרְצִי֒ וְעַל־הָרַ֣י אֲבוּסֶ֗נּוּ וְסָ֤ר מֵעֲלֵיהֶם֙ עֻלּ֔וֹ וְסֻבֳּלוֹ֙ מֵעַ֣ל שִׁכְמָ֔ו יָסוּר׃

לשבור אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעצתי אליך גם היא תקום:

לשבור אשור וגו׳. מוסב על כאשר דמיתי כן היתה:

אבוסנו. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו:

כ״ו וְזֹ֣את הָעֵצָ֗ה הַיְעוּצָה֙ עַל־כָּל־הָאָ֔רֶץ וְזֹ֣את הַיָּ֔ד הַנְּטוּיָ֖ה עַל־כָּל־הַגּוֹיִֽם׃

על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה:

כ״ז כִּֽי־יְהוָ֣ה צְבָאוֹת֮ יָעָץ֒ וּמִ֣י יָפֵ֔ר וְיָד֖וֹ הַנְּטוּיָ֑ה וּמִ֥י יְשִׁיבֶֽנָּה׃ {פ}

כ״ח בִּשְׁנַת־מ֥וֹת הַמֶּ֖לֶךְ אָחָ֑ז הָיָ֥ה הַמַּשָּׂ֖א הַזֶּֽה׃

בשנת מות המלך אחז. ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתים:

כ״ט אַל־תִּשְׂמְחִ֤י פְלֶשֶׁת֙ כֻּלָּ֔ךְ כִּ֥י נִשְׁבַּ֖ר שֵׁ֣בֶט מַכֵּ֑ךְ כִּֽי־מִשֹּׁ֤רֶשׁ נָחָשׁ֙ יֵצֵ֣א צֶ֔פַע וּפִרְיֹ֖ו שָׂרָ֥ף מְעוֹפָֽף׃

אל תשמחי פלשת כולך. שהרימות ראש בימי אחז שהי׳ רשע שגרם לו רשעו שנמסר בידכם כענין שנאמר (דברי הימים ב כ״ח:י״ח) ובפלשתים פשטו בערי השפלה וגו׳:

כי נשבר שבט מכך. כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר (ד״ה ב׳ כו) ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת:

כי משרש נחש. משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה חזקיה שנאמר בו (מלכים ב י״ח:ח׳) הוא הכה את הפלשתים ואת עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר:

ופריו שרף מעופף. ת״י ויהון עובדוהי בכון כחיוי:

ל׳ וְרָע֣וּ בְכֹורֵ֣י דַלִּ֔ים וְאֶבְיוֹנִ֖ים לָבֶ֣טַח יִרְבָּ֑צוּ וְהֵמַתִּ֤י בָרָעָב֙ שָׁרְשֵׁ֔ךְ וּשְׁאֵרִיתֵ֖ךְ יַהֲרֹֽג׃

ורעו בכורי דלים. ורעו בימי שרי ישראל שהן עכשיו דלים מפניכם, בכורי לשון שרים כמו (תהילים פ״ט:כ״ח) גם אני בכור אתנהו:

ל״א הֵילִ֣ילִי שַׁעַר֮ זַעֲקִי־עִיר֒ נָמ֣וֹג פְּלֶשֶׁת֮ כֻּלָּךְ֒ כִּ֣י מִצָּפוֹן֮ עָשָׁן֒ בָּ֣א וְאֵ֔ין בּוֹדֵ֖ד בְּמֹועֲדָֽיו׃

כי מצפון עשן בא. פורעניות קשה כעשן תבא עליהם מצפון, עזה וגבוליה שהכה חזקיה היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית נמצאת ארץ ישראל לה מצפון וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותן שנאמ׳ (עמוס ב׳:א׳) על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום:

ואין בודד במועדיו. ת״י ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיעד לבא עליכם ואין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה:

ל״ב וּמַה־יַּעֲנֶ֣ה מַלְאֲכֵי־גֹ֗וי כִּ֣י יְהוָה֮ יִסַּ֣ד צִיּוֹן֒ וּבָ֣הּ יֶחֱסוּ֙ עֲנִיֵּ֣י עַמֹּ֔ו׃ {פ}

ומה יענה מלאכי גוי. ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו ה׳ יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק ה׳ עמו:

ובה יחסו עניי עמו. אף מעשרת השבטי׳ באים שם כמו שמפורש (בד״ה ב ל) ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להקב״ה:

פרק ט״ו

א׳ מַשָּׂ֖א מוֹאָ֑ב כִּ֣י בְלֵ֤יל שַׁדֹּד֙ עָ֣ר מוֹאָ֔ב נִדְמָ֖ה כִּ֣י בְלֵ֤יל שַׁדֹּד֙ קִיר־מוֹאָ֔ב נִדְמָֽה׃

משא מואב. נתנבא ישעיה שיבוא סנחרב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב:

כי בליל שדד ער מואב נדמה. נדמה מואב כאילו ישן דומה ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה ת״י ואינון רדימין ער וקיר שתי מדינות מואב הם:

ב׳ עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן גְּרוּעָה:

עלה הבית ודיבון. עלה מואב הבית ואנשי דיבון על הבמות:

לבכי. אלו בוכים בבית ואלו בוכים בראשי במותיהם:

ג׳ בְּחוּצֹתֶיו חָגָרוּ שָׂק עַל גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלָּה יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי:

ירד בבכי. גונח ונוהם בבכי כמו (שופטים י״א:ל״ז) וירדתי על ההרי׳ וכן (איכה ג׳:י״ט) זכר עניי ומרודי:

ד׳ וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלָצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרֵעָה לוֹ:

על כן חלוצי מואב יריעו. על אשר מזוייני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מתרועעת כאבל על עצמו:

ה׳ לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחָהּ עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי | מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי בְדֶרֶךְ חוֹרֹנַיִם יַזְעִקוּ־שֶׁבֶר יְעֹרֵרוּ:

לבי למואב יזעק. נביאי ישראל אינם כנביאי אומות העולם בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות:

בריחיה עד צוער. על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן, ל״א שלישיה גברתנית ויונתן תירגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער:

מעלה הלוחית. מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורני׳ (ירמיהו מ״ח:ה׳) יבכו הבורחי׳ דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם:

יעערו. יצעקו ולשון ארמי הוא שת״י לא ידרוך הדורך הידד לא יעוערון בקלהון:

ו׳ כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר כָּלָה דֶּשֶׁא יָרָק לֹא הָיָה:

מי נמרים. נהר של אותו מקום:

משמות יהיו. מדם חלל המתערב ונופל בהם:

כי יבש חציר וגו׳. כלומר גבוריהם ומלכיה׳ ושליטיהם ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששנינו אלים ממואב לפיכך משל את פורענות בחורבן מרעה שלה:

ז׳ עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם:

על כן יתרה עשה. על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענות הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומות עמד אברהם ללוט בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מונים אותם כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר (צפניה ב׳) שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחרב שלש שנים שצר על שומרון הוא שנא׳ (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב:

ופקדתם. ת״י ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא ל׳ מינוי כמו (מדבר ד) ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם:

על נחל הערבים ישאום. יקחו האויבים אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקדתם עליהם זו תהיה נחל הערבים ישאום, האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהוא נחל ערבים שנא׳ (תהלים קלז) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו:

ח׳ כִּי־הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת־גְּבוּל מוֹאָב עַד־אָגְלַיִם יְלֻלָתָהּ וּבְאֵר אֵילִים יְלֻלָתָהּ:

אגלים. ובאר אלים מקומות הם בגבול מואב:

יללתה. של מואב:

באר אלים. כמו ולבאר אלים:

ט כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי־אָשִׁית עַל־דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לְפָלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה׃

מי דימון. שם הנהר׃

מלאו דם. כשם הנהר׃

כי אשית על דימון נוספות. דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאותו והוא ל׳ ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספות הרוה (דברים כ״ט:י״ח) וי״ת נוספות כנישת משיריין מחנות הנאספות יחד׃

לפליטת מואב אריה. פליטה שישאיר סנחרב יבא נבוכדנצר בעתו וישחיתה והוא נקרא אריה כענין שנאמר (ירמיהו ד׳:ז׳) עלה אריה מסובכו׃

ולשארית. ישראל׃

אדמה. אדמתכם׃

פרק ט״ז

א שִׁלְחוּ־כַר מֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן׃

שלחו כר מושל ארץ. אל תתגאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים (ב׳ ג׳) היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון׃

ב וְהָיָה כְּעוֹף־נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלַּחַת תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרוֹת לְאַרְנוֹן׃

כעוף נודד. מקינו׃

קן משולח. כאפרוחים משולחים מקינם שהולכים מטולטלין כן תהיינה בנות מואב למעברות ארנון׃

ג (הביאו) [הָבִיאִי] עֲצָה עֲשֵׂה פְלִילָה שִׂיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרַיִם סַתְּרִי נִדָּחִים נֹדֵד אַל־תְּגַלִּי׃

עשי פלילה. הוא לשון ויכוח משפט לבחור לך את הטוב כמו (איוב ל״ד:ד׳) משפט נבחרה לנו׃

שיתי כליל צלך. שיתי לך צל בצהרים שיחשיך צלך כלילה להסתר בו מפני אויביך׃

סתרי נדחים. אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירם אלא תסתירם׃

ד יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי־סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד כִּי־אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמְסֵי מִן־הָאָרֶץ׃ {ס}

יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחים׃

הוי סתר למו. כי גם את דעי נפש הנודדים מה היא צרתם׃

כי אפס המץ. המץ שלך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי צאנך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה׃

כלה שד. לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס) ושד מלכים תינקי׃

תמו רומס. הבהמות שלך הרומסות בארץ׃

ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיֵשֶׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהַר צֶדֶק׃

והוכן בחסד כסא. כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחרב ע״י חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנא׳ בדברי הימים (ב ל) כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן׃

וישב עליו וגו׳. שופט ודורש משפט ומהיר צדק, ת״י ועביד קשוט׃

ו שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃

גא מאד. נתגאה מאד׃

גאותו וגאונו. שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בניו ע״י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן׃

עברתו. עיבורו והריון שלו, ד״א עברתו חמתו ששמר לישראל:

לא כן. גבוריו עשו שהיו כפויי טובה:

ז׳ לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר־חֶרֶשֶׁת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים:

ייליל מואב למואב. על מואב:

לאשישי קיר חרשת. אל חומות קיר חרשת, **אשישי** כמו (ירמיה מ) נפלו אשיותיה:

תהגו אך נכאים. שברים:

תהגו. תקוננו:

ח׳ כִּי שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אָמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקָיְהִ עַד־יַעְזֵר נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שִׁלְחוֹתֶיהָ נָטְשׁוּ עָבְרוּ יָם:

שדמות. שדות תבואה:

גפן שבמה. יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם:

אמלל. חרב:

שרוקיה. נטיעות שורק שלה:

עד יעזר נגעו. שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וסיעות בימי העמים האלה וכת״י:

עד יעזר נגעו. הלכו בגול׳:

תעו מדבר. למדבר:

שלוחותיה. זמורותיה והם משל גליותיה:

נטשו. נפצו כמו ונטשתיך המדברה (יחזקאל כ״ט:ה׳) והנם נטושים (שמואל א ל׳:ט״ז) וינטשו בעמק רפאים (שם כ״ה):

ט׳ עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אַרְוֶיךָ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־קְצִירֵךְ הֵיְדַד נָפָל:

אבכה בבכי יעזר. ת״י כמא דאייתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי עליך לקונן את הגפן שבמה:

אריוך דמעתי. אתרוה עליך דמעה יש תיבה משמשת כשתי תיבות כמו בני יצאוני (ירמיהו י׳:כ׳) ארץ הנגב נתתני (יהושע טז) דברו לשלום (בראשית לז):

קיצך. תאנים שמייבשין בקיץ:

הידד. קול שודדים ובוזזים:

י׳ וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא־יְרֻנַּן לֹא יָרִיעַ יַיִן בַּיְקָבִים לָא־יְדֹרֵךְ הַדֹּרֵךְ הֵידַד הִשְׁבַּתִּי:

מן הכרמל. הוא מקום יער ושדות תבואה:

לא ירועע. ל׳ תרועת שמחה:

הידד השבתי. קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים:

י״א עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמֶיוּ וְקִרְבַּי לְקִיר חָרֶשׁ:

יהמו. בקינה:

י״ב וְהָיָה כִּי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל: {ס}

כי נלאה מואב. להלחם על במות המגדלים:

ובא אל מקדשו. אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל:

י״ג זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃

זה הדבר. סוף כלייתו של מואב ביד נבוכדנצר׃

אשר דבר ה׳ אל מואב מאז. מימים רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת, ד״א מאז מאת אשר שכר בלק את בלעם׃

י״ד וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכָל הָהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לֹוא כַבִּיר׃ {פ}

ועתה דבר ה׳. לקרב את הפורענות להם׃

בשלש שנים כשני שכיר. בשביל שלש שנים שסייעו את סנחרב כשצר על שומרון ועזרוהו בלי בצע כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב ששיטפם בשבי מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו׳, ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם׃

ונקלה כבוד מואב. בעיני כל המון סנחריב הרב׃

ושאר. פליטה הנשארת למואב׃

מעט מזער. תהיה׃

לוא כביר. לשון רוב׃

פרק י״ז

א׳ מַשָּׂא דַּמֶּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃

מוסר מעיר. לשון הסרה׃

מעיר. מהיות עיר׃

מעי. לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים׃

ב׳ עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרוֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃

עזובות ערי ערוער. י״ת לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירושו על ערי ארם, ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנאמר (במדבר לב) ואת ערוער, עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עכו״ם ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק, ואני מפרשו לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואמר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונות ורובצים שם צאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין׃

ג׳ וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ {פ}

ככבוד. עשרת השבטים יהיו גם אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב ט״ז:ט׳)׃

ד׳ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה׃

ומשמן בשרו ירזה. ועותר יקריה יגלי׃

ה׳ וְהָיָה כְּאָסְפּ קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים׃

והיה כאסוף קציר קמה. כמו שבעת קצירת קמה אוסף הקוצר צבת הקמה ביד אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור סנחרב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירו׳ ילקט וישאנו כלומ׳ אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטום (כמו שמלקט שבלים סא״א)׃

בעמק רפאים. הוא הגיא אשר על פני ירושלים בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלים׃

ו׳ וְנִשְׁאַר־בּוֹ עוֹלֵלֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶּיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

ונשאר בו. חזקיהו וסייעתו שהם תוך ירושלים אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים׃

כנוקף זית. קוצץ זיתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף בסבכי היער (לעיל י), ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחריב אנשי׳ מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק׃

בראש אמיר. בראש הענף׃

בסעיפיה. בענפיה, וכן וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן מסעף פארה (לעיל י)׃

ז׳ בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה׃

ישעה. יפנה אל עושהו כמו וישע אל הבל (בראשית ד)׃

האדם. צדיקי׳ שנשארו בם׃

ח׳ וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים׃ {ס}

לא יראה. לא יחשבו בעיניו׃

ט׳ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ | עָרֵי מָעוּזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה׃

ערי מעוזו. של ישראל׃

כעזובת החרש והאמיר. עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם׃

חורש. הוא יער כדמתרגם ביער בחורשא׃

והאמיר. אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה׃

י׳ כִּי שָׁכַחְתְּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֶךָ וְצוּר מָעֻזֶּךָ לֹא זָכָרְתְּ עַל־כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ׃

על כן תטעי וגו׳. על כן כאשר נטעתיך מתחילה נטעתי נטע נעמנים שנים עשר בני יעקב ובהעלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן׃

תזרענו. תתנו זרעך באותו נטע ועוד י״ל וזמורות זר תזרענו התחתנת בכותים ונתערבו בכם׃

י״א בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֶד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ׃ {ס}

ביום נטעך תשגשגי. לשון סכסוך נשתגשגו זמורותיך במיני דשאים וערבובים המקלקלים ענפי הגפן כלומר במקום שנטעתיך לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמר להם (יחזקאל כ׳:ה׳) ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ונאמר (שם) וימרו בי ולא אבו לשמוע וגו׳ ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצריים׃

ובבקר זרעך תפריחי. וליום המחרת כשהוצאתיך משם הכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת׃

נד קציר ביום נחלה. גדיש של קציר רע אשר הוכיח **ביום נחלה** אותו קציר הגיע ליום צרה׃

נד הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו) וכן כונס כנד (תהלים לג) ואין נד ונוד שוים׃

וכאב אנוש. שנשלמת שכרך׃

אנוש. נעכר בחולי רע וכן ויאנש (שמואל ב׳ יא) וכן כי אנושה מכותיה (מיכה א׳:ט׳), ד״א **ובבקר זרעך תפריחי** עד שלא בא השרב הפרחתם ודרך הכרם לפרוח בבא השרב והמפריח בבקר אינו הגון זה במדרש רבי תנחומא׃

י״ב הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃

הוי המון עמים רבים. מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענו׳ ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה׃

המון עמים. אוכלוסי סנחרב:

ישאון. לשון תשואה והומה:

י״ג לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשְׁאוֹן וְגָעַר בּוֹ וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי־רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה:

וגער בו. הקב״ה באותו שאון:

כמוץ הרים. משל את הרשעים במקולקל שבמינים ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עמקים:

וכגלגל. הוא מפריח של קוצים שקורין קרדונ״ש הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הנפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין העץ (ס״א העין) באמצע וחמש זרועותיו סביב לה:

י״ד לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ: {פ}

והנה בלהה. שדים באים על האויב ומבהלין אותו:

בטרם בקר איננו. והאויב אין בעולם:

זה חלק שוסינו. חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבאו לבזזינו:

פרק י״ח

א׳ הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ:

הוי ארץ צלצל כנפים. ת״י דאתן לה בספינון מארעא רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאיס בכנפוהי, אני אומר לפי שהן שרוין במזרח והארץ חמה העופות נאספים שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנא׳ (ביחזקאל ל״ח:ה׳) פרס כוש ופוט אתם:

ב׳ הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם לְכוּ | מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֹשָׁךְ וּמוֹרָט אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קַו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ:

לכו מלאכים קלים. לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומ׳ אשר הוא ה׳ גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא היה נורא בחזקתו:

מן הוא והלאה. מן היום אשר נבחר לעם והלאה:

גוי קו קו. שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה, ד״א קו קו ל׳ קיא סחי ומאוס (איכה ג):

נהרים. מושלי כוש ונוף:

ג׳ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אֶרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: {ס}

כל יושבי תבל וגו׳. אינכם צריכים לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו:

ד׳ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי (אשקוטה) [אָשְׁקְטָה] וְאַבִּיטָה בִּמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עַל־אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר:

אשקטה. מתשלום שכרו של גוג אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להטיב לו:

כחום צח עלי אור. יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות (מלכים ב ד׳:ל״ט):

כעב טל. שהקוצרים מתאוים לו להשיב נפש בחם קציר:

ה׳ כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתֹם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נֵצֶה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתָז:

כי לפני. בישול קצירו של עמלק ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו:

כתם פרח. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פגי נצה של גפנה בוסר וגומל נגמל להיות גסים כפול הלבן, הוא בוסר הוא גירוע:

וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגים:

במזמרות. שרפ״ש בלע״ז:

ואת הנטישות. הם עיקרי הגפנים שקורין ציפ״ש בלע״ז:

התז. כרת וקצץ כלומ׳ יהרוג השרים והשליטים של גוג וחיילותיו ועוזריו:

ו׳ יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וְלִבְהֶמַת הָאָרֶץ וְקַץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בְּהֶמַת הָאָרֶץ עָלָיו תְּחָרֵף׃ {ס}

יעזבו יחדו. פגריהם:

לעיט הרים. לעוף הרים:

וקץ עליו. כל ימות הקיץ:

תחרף. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבוא שנים עשר חדש:

ז׳ בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי | קַרְקַע וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן׃ {פ}

פרק י״ט

א׳ מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ׃

רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע ממצרים:

ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומות מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים (שמות יב) ובכל אלהי מצרים (שם) ודרך ארץ מייראין את האדם במכה שכבר לקה בה:

ב׳ וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה׃

וסכסכתי מצרים במצרים. סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו:

ג׳ וְנִבְקָה רוּחַ־מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתָו אַבַלַּע וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים׃

ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו (לקמן כד) בוקק הארץ:

האטים. א׳ מן השמות של עו״ג:

ד׳ וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת׃

וסכרתי. כמו וסגרתי, ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעיינות תהום (בראשי׳ ח) אסתמנו ואחבשנו:

ביד אדונים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפי׳ יחיד כמו (שם לט) אדני יוסף, עד בא אדוניו (שם):

ומלך עז. מלך אשור:

ה׳ וְנִשְׁתּוּ־מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ׃

ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים:

ונשתו. ל׳ השאת והשבר (איכה ג׳:מ״ז) לפי שכל שבח ארץ מצרים ע״י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורי׳ העשויים בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלה ליובש יאורים:

ונשתו מים מהים. ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים:

ונהר. זה נילוס:

ו׳ וְהֶאֶזְנִיחוּ נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף קָמָלוּ׃

והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש ונזנחין:

דללו. במחברת אם דל הוא (ויקרא יד):

יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות:

קנה וסוף. שהיו גדלים שם מרוב מימיהם:

קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתייבשים ונופלים ת״י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תירגם החפיר לבנון קמל נתר ואומר אני שהוא לשון קציצה שנקצצי׳ מאליהן מחמת יובשן ונופלין:

ז׳ עָרוֹת עַל־יְאֹר עַל־פִּי יְאֹר וְכֹל מִזְרַע יְאֹור יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ׃

ערות על יאור על פי יאור, וכל מזרע יאור וגו׳. ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו (תהלים לו) רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפי׳ ע״פ שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף:

ח׳ וְאָנוּ֙ הַדַּיָּגִ֔ים וְאָבְל֖וּ כָּל־מַשְׁלִיכֵ֣י בַיְאֹ֑ור חַכָּ֤ה וּפֹרְשֵׂי֙ מִכְמֶ֔רֶת עַל־פְּנֵ֖י מַ֥יִם אָמְלָֽלוּ׃

ואנו. לשון אוני ואבל:

הדייגים. הם מצרים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים רבים העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות:

חכה. אמ״ר בלע״ז:

ט׳ וּבֹ֣שׁוּ עֹבְדֵ֔י פִּשְׁתִּ֖ים שְׂרִיקֹ֑ות וְאֹרְגֵ֖י חוֹרִֽי׃

עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר:

שריקות. פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין:

חורי. כמו בהמות שדי (שם ח) וקרע לו חלוני (ירמיהו כ״ב:י״ד):

י׳ וְהָיְו֙ שָׁתֹתֶ֔יהָ מְדֻכְּאֵ֖י כָּל־עֹשֵׂ֣י שֶׂ֑כָר אַגְמֵי־נָֽפֶשׁ׃

והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר. אישקלוש״א בלע״ז כמו (בראשית ח׳:ב׳) ויסכרו מעינות תהום שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות חפירותיהן מדוכאים ויפלו אגמי השכר שעשו:

אגמי נפש. אגמי שבת לשון שבת וינפש (שמות לב) שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד וי״ת דהוו עבדין סוכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה:

י״א אַךְ־אֱוִלִ֣ים שָׂרֵי־צֹ֔עַן חַכְמֵ֖י יֹעֲצֵ֣י פַרְעֹ֑ה עֵצָ֥ה נִבְעָרָ֖ה אֵ֣יךְ תֹּאמְרוּ֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה בֶּן־חֲכָמִ֥ים אֲנִ֖י בֶּן־מַלְכֵי־קֶֽדֶם׃

איך תאמרו. מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאח׳ שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם:

י״ב אַיֵּ֖ם אֵפ֑וֹא חַכָמֶ֙יךָ֙ וְיַגִּ֣ידוּ נָ֔א לָ֖ךְ וְיֵדְע֕וּ מַה־יָּעַ֥ץ יְהוָ֖ה צְבָאֹ֥ות עַל־מִצְרָֽיִם׃

י״ג נוֹאֲל֙וּ שָׂרֵי־צֹ֔עַן נִשְּׂא֖וּ שָׂרֵ֣י נֹ֑ף הִתְעוּ֙ אֶת־מִצְרַ֔יִם פִּנַּ֥ת שִׁבְטָֽיהָ׃

נואלו. ל׳ אוילים:

נשאו. כמו הנחש השיאני (בראשית ג):

י״ד יְהוָ֣ה מָסַ֤ךְ בְּקִרְבָּהּ֙ רוּחַ֣ עִוְעִ֔ים וְהִתְע֥וּ אֶת־מִצְרַ֖יִם בְּכָל־מַעֲשֵׂ֑הוּ כְּהִתָּע�ות שִׁכֹּ֖ור בְּקִיאֹֽו׃

מסך בקרבה. משקה מזג להם בתוכה שעיוה את רוחם לשון מסכה יינה (משלי ט׳:ב׳) עירוב משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך:

עועים. שם חולי של טירוף הדעת:

ט״ו וְלֹא־יִהְיֶ֥ה לְמִצְרַ֖יִם מַעֲשֶׂ֣ה אֲשֶׁ֣ר יַעֲשֶׂ֥ה רֹ֛אשׁ וְזָנָ֖ב כִּפָּ֣ה וַאֲגְמֹֽון׃

אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון. הם החרטומים ואיצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתונים בתלי (ס״א בטלה) ויש לפרש כתרגומו ראש והגמון שלטון ואטרון:

ט״ז בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד | וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו:

י״ז וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחַד מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ עָלָיו: {ס}

והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא. כשישמעו הנותרים במצרים משבי סנחרב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמות זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישראל ומושיעם חזק ויראו ויפחדו מפני אדמת יהודה:

חגא. לשון שבר ואימה ופחד לשון יחוגו וינועו כשכור (תהילים ק״ז:כ״ז) וכן חגוי הסלע (שיר ב):

מפני עצת ה׳ צבאות אשר הוא יועץ עליו. להפילו ביד סנחרב ויהודה ימלט מידו:

י״ח בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאָחַת: {ס}

ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳. שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחרב עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלים וקבלו עליהם מלכות שמים וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו׳ והלכו ובנו מזבח לה׳ בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה׳ בארץ מצרים, ויש מרבותינו שדרשוהו במסכת מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרים ועשה שם מזבח:

מדברות שפת כנען. כישראל שבארץ כנען:

עיר ההרס יאמר לאחת. (ת״י קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון) ההרס ת״י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט׳:ז׳) ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושבר את מצבות בית השמש אשר בארץ מצרים (ירמיהו מ״ג:י״ג) למדנו שבית שמש שבארץ מצרים ומצבה עתידה ליחרב ומצבות האמורות שם היא מצבה אצל גבולה לה׳ האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמר אצלה גבולה:

י״ט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה:

כ׳ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם:

והיה. המזבח לאות ולעד בינם ובין המקום:

מושיע ורב. מושיע ושר:

כ״א וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֶדֶר לַיהוָה וְשִׁלָּמוּ:

ונודע ה׳. יהיה כח גבורתו ניכר להם:

כ״ב וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנָעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם: {ס}

ונגף. לשון מכה הוא:

נגוף ורפוא. ואחר המכה יביא להם רפואה:

ונעתר להם. ירצה להם:

כ״ג בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא־אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אַשּׁוּר: {ס}

תהיה מסלה. תהיה דרך כבושה שיהלכו בה תמיד ממצרי׳ לאשור:

ובא אשור במצרים. ת״י ויגיחון אתוראי למצראי:

כ״ד בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור. לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובים כאחת מאלו הממלכות לברכה ולגדולה:

כ״ה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃ {ס}

אשר ברכו. לישראל:

ברוך עמי. ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרים:

ומעשה ידי. הראתי להם בגבורות שהפלאתי באשור וע״י אותם ניסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל ודוגמא זו ת״י:

פרק כ׳

א׳ בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגּוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃

ב׳ בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶּן אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעֲלְךָ תַחְלָץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלַךְ עָרֹום וְיָחֵף׃ {ס}

ופתחת השק מעל מתניך. ת״י ותיסר סקא בחרצך והדברים מוכיחים שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומר לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ והוא סימן לאבלות ופי׳ ופתחת כמו (שמו׳ לט) מפותחות פתוחי חותם לחגור שק בדוחק על בשרו כדי שתרא׳ חקוקה בבשרו:

מעל מתניך. למעלה ממתניך:

ערום. ת״י פחיח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש:

ג׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרֹום וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֹות וּמוֹפֵת עַל מִצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ׃

שלש שנים. ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו׳ למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחרב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרהקה מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו:

ד׳ כֵּן יְנַהֵג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שִׁבְיֵ מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרֹום וְיָחֵף וַחֲשׂוּפֵי שֹׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃

וחשופי שת. כמו חשף שת והיו״ד יתירה כיו״ד חלוני וחורי ושדי:

שת. בית מוצא הרעי וכן (שמואל ב י׳:ד׳) ויכרות את מדויהם עד שתותיה׳ וגמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה:

ה׳ וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִמִּצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃

וחתו ובשו. כל המביטים ומצפים על עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים:

תפארתם. וונט״ש בלעז:

ו׳ וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיֹּום הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־נָסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃ {פ}

יושב האי הזה. ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה:

האי. לשון איי הים:

פרק כ״א

א׳ מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃

משא מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה וא״ת הרי כבר ניבא עליה (לעיל יג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר:

משא מדבר ים. ת״י מטל משרין דאתיין ממדברא כמי ימא:

כסופות בנגב לחלוף. כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב:

לחלוף. כך יחליפו לבוא מחנות רבות על בבל:

ממדבר. יבואו לה:

מארץ נוראה. ת״י מארעא דאתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנאמר (דברים א׳:י״ט) המדבר הגדול והנורא:

ב׳ חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד | בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד | שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל־אַנְחָתָהּ הִשְׁבָּתִי:

חזות קשה. הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי:

הבוגד בוגד. ת״י אניסיא מתאנסין ובזזיא מתבזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו את הבוגד בא אחר ובוגד אותו (ס״א אותך) ואת השודד בא אחר ושודד אותו (ס״א אותך) אלו פרס ומדי שבוזזין ושודיין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות:

עלי עילם. ובואי עליה:

צורי מדי. על בבל במצור, אלהי צורי (שמואל ב כ״ב:ג׳) הטעם למטה ברי״ש וזה טעמו למעלה בצד״י כמו שובי:

כל אנחתה השבתי. לא מפיק ה״א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שושפיר״ש בלעז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה:

ג׳ עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צירים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת:

מלאו מתני חלחלה. הנביא הוא רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאנינות כאלו זו בבל מתאוננת:

צירים. לשון חיל וחבלים רבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית:

נעויתי. חולי הוא הקרוי עוית בל׳ חכמים:

ד׳ תָּעָה לִבָּבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֶת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה:

פלצות. בהלה:

את נשף חשקי. לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה בס׳ יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שנא׳ (דניאל ה׳:א׳) בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו׳ אישתיו חמרא וגו׳ ביה בלילא קטיל וגו׳ ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו):

ה׳ עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מָגֵן: {ס}

צפה הצפית. זקוף המנורה בב״ר צווחין למנרתא צפיתא:

אכל שתה. ומתוך האכילה והשתיה צעקו קומו השרים:

משחו מגן. מגירי עור שלוק הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים פלט את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן:

ו׳ כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֶךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד:

לך העמד המצפה. עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר (חבקוק ב) על משמרתי אעמודה ומצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב״ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד:

ז׳ וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קֶשֶׁב:

וראה רכב. ואני אראנו שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי:

והקשיב קשב. ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות תשואות חיילות:

ח׳ וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה | אֲדֹנָי אָנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃

ויקרא אריה. הוא חבקוק, אריה בגי׳ כמניין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן׃

על מצפה אד׳. ה׳ אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת׃

ט׳ וְהִנֵּה־זֶה בָּא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ׃

והנה זה בא. כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו׳׃

נפלה נפלה בבל. ת״י נפלת ואף עתידה למיפל, ב׳ נפילות שנה אחר שנה תחלה ע״י מדי ופרס ובשנה השניה ע״י שמים והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו׳ (לעיל יג)׃

י׳ מְדֹשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃ {פ}

מדושתי ובן גרני. תבואת קדש שלי ערימת חטי אשר נצטויתי מפי רוח הקדש לתקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן׃

אשר שמעתי. מאתו הגדתי לכם׃

י״א מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלָּיְלָה׃

דומה. הוא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים (יחזקאל כז)׃

אלי קורא משעיר. אמר הקב״ה אלי קורא הנביא או המלאך מעול מלכות שעיר׃

שומר מה מלילה. שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת׃

י״ב אָמַר שֹׁמֵר אָתָה בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֲתָיוּ׃ {פ}

אמר שומר. הקב״ה׃

אתא בקר. יש לפני להזריח לעשות בקר לכם׃

וגם לילה. מתוקן לעשו לעת קץ׃

אם תבעיון בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ׃

שובו אתיו. בתשובה׃

י״ג מַשָּׂא בַּעְרֶב בַּיַּעַר בַּעֲרַב תָּלִינוּ אָרְחוֹת דְּדָנִים׃

משא בערב. על ערביים׃

ביער בערב תלינו. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות׃

אורחות דדנים. בני דודכן׃

י״ד לִקְרַאת צָמֵא הִתָּיוּ מַיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד׃

לקראת צמא. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת, ד״א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים׃

ט״ו כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי | חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃ {ס}

כי מפני חרבות נדדו. עמי׃

וחרב נטושה. פשוטה על פני הארץ כמו (שמואל א ל׳:ט״ז) והנם נטושים על פני כל הארץ (שם כה) וינטשו בעמק רפאים ד״א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו נו״ן בלמ״ד כענין שנא׳ (נחמיה י״ג:ז׳) לעשות לו נשכה כמו לשכה׃

ט״ז כִּי־כָה אָמַר אֲדֹנָי אֵלַי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד קֵדָר׃

כשני שכיר. אדקדק בה לצמצם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו׃

י״ז וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְּנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל דִּבֶּר׃ {ס}

ושאר. שארית׃

קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו (ברא׳ יא) ויהי רובה קשת׃

פרק כ״ב

א׳ מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃

גיא חזיון. היא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות׃

כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות החיל ולהלחם ורבותינו פירשו על כהנים שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במסכת תענית, ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח, באיכה רבתי׃

ב׳ תְּשֻׁאוֹת | מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חָרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה׃

תשואות מלאה. עיר שהיתה מלאה תשואות קול רוב אדם הומיה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת׃

חלליך לא חללי חרב. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב׃

ג׳ כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחֹק בָּרָחוּ׃

כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח בלילה׃

מקשת אוסרו. אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן׃

ד׳ עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי׃

שעו מני. חדלו ממני כך הקב״ה אומר למלאכי השרת׃

ה׳ כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוכָה לָאדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קָר וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר׃

ומבוסה. מרמס כמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) וכמו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י)׃

מקרקר קיר. יום קירקור קיר החומה׃

ושוע אל ההר. וקול שוועה לנוס אל ההרים להמלט׃

ו׳ וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן׃

נשא אשפה. אשפות חצים קויבר״ץ בלע״ז׃

וקיר ערה מגן. ת״י ועל שור דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור (לעיל יט) ומתערה כאזרח רענן (תהילים ל״ז:ל״ה), ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו (מ״ב טו) ויגלה קירה בני אותה מדינה גלו מגיניהם על ירושלים׃

ז׳ וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעָרָה׃

שת שתו השערה. שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר (שם א כ)׃

ח׳ וַיְגַל אֶת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר׃

ויגל. לשון גילוי׃

מסך יהודה. הוא בית המקדש שהי׳ מגין ומיסך ומסכך עליהם׃

ותבט ביום ההוא. תחבולות להלחם בם:

אל נשק בית היער. הם המגינים שלש מאות ומאתים (צנה) שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם א ז):

ט׳ וְאֶת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רַבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה:

בקיעי עיר דוד. בקיעי החומה ראיתם כי רבו:

ותקבצו את מי הברכה. י״ת וכנישתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהוא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראיתם שיש שם תורפה לירושלים ונוחה לכבש משם:

י׳ וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצַּר הַחוֹמָה:

ואת בתי ירושלים ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה:

לבצר. לחזק לשון ערים בצורות (במדבר יב):

י״א וּמִקְוָה | עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם:

ומקוה עשיתם. אגם מים להיות חוזק לעיר:

בין החומותים. החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה:

ולא הבטתם אל עושיה. ואם תאמרו אף חזקיה עשה כן שנאמר (ד״ה ב לה) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלי׳ ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד, חזקיהו בה׳ אלהי ישראל בטח וגו׳ (מלכים ב י״ח:ה׳) אבל אתם בימי יהויקים וצדקיה לא הבטתם אל עושיה:

ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם עלתה ירושלי׳ ובית המקדש במחשבה:

לא ראיתם. לא חשבתם:

י״ב וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק:

י״ג וְהִנֵּה | שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג | בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יַיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת:

והנה ששון ושמחה. הקב״ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים:

כי מחר נמות. בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב״ה שלא יהיה לנו חלק לעוה״ב נעשה לנו הנאה בחיינו:

י״ד וְנִגְלָה בְאָזְנַי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת: {פ}

עד תמותון. ת״י מותא תניינא לעולם הבא:

ט״ו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת לֵךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת:

הסוכן. בעל הנאות היה וכן (שם א א) ותהי לו סוכנת ומ״א אומר מן סכני היה ובא לו לירושלים בויקרא רבה:

אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש י״א כהן גדול וי״א אמרכל:

ט״ז מַה־לְּךָ פֹּה וּמִי לְךָ פֹּה כִּי־חָצַבְתָּ לְךָ פֹּה קֶבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ:

מה לך פה. הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמרינן בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו:

ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן:

חצבי מרום קברו. שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו:

חצבי חקקי. יו״ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים ל״ג:ט״ז) מקימי מעפר דל (תהילים קי״ג:ז׳):

י״ז הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גֶּבֶר וְעֹטֵךְ עָטֹה:

טלטלה גבר. כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתת׳:

ועוטך עטה. כמו (שמואל א כ״ה:י״ד) ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות, ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד״א (ויקרא י״ג:מ״ה) על שפם יעטה:

י״ח צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנִפָּה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחַבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ:

צנוף יצנפך. כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים:

כדור. כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט״א בלע״ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד:

אל ארץ רחבת ידים. בכסיפיא שם המקום:

שמה תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת:

י״ט וַהֲדַרְפִּתִיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֲרָסֶךָּ:

וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך:

כ׳ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ:

לאליקים. הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו שמצינו כשיצאו אל רבשקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחריב אל תרהקא מלך כוש שטף שבנא וסייעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם:

כ״א וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וּלְבֵית יְהוּדָה:

כ״ב וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ:

מפתח בית דוד. ת״י מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד:

כ״ג וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו:

ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים ת״י נאמן ל׳ קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום:

כ״ד וְתָלוּ עָלָיו כָּל | כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כָּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים:

הצאצאים והצפיעות. ת״י בניא ובני בניא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר (יחזקאל ד׳:ט״ו) לימד שהוא ל׳ עוללים דקים היוצאים ממעי אמן ויהיה צפיעי לשון יציאה דבר היוצא:

כל כלי הקטן. הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו:

מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים. ת״י מכהניא לבשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא, ויהיה אגנות ל׳ כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש:

הנבלים. שאומרים בני לוי בהן השיר:

כ״ה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֶּר: {פ}

תמוש היתד. גדולתו של שבנא:

ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאה עליו:

פרק כ״ג

א׳ מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ | אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבֹּוא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ:

הילילו אניות תרשיש. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור, תרשיש שם הים:

כי שודד מבית מבוא. כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילין לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהיו עוד לכם מקום בצור ללון שם:

מארץ כתים. הם הרומיים:

נגלה למו. השודד לאנשי צור, ד״א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש שוד של צור שברחו בני צור אצל כתים ומשם נשמעה השמיעה:

ב׳ דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ:

דומו יושבי אי. התאבלו ושבו דומים יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגלים למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום:

ג׳ וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם:

ובמים רבים. היה בא זרע ממצרים היושבת על נהר שיחור אל צור:

קציר יאור. מצרים היה תבואה של צור:

שיחור. הוא נילוס שנאמר (יהושע י״ג:ג׳) מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים:

ותהי. צור:

סחר גוים מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה:

ד׳ בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַּחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת:

בושי צידון. שטפלה לצור:

כי אמר ים. כי אמרה צור היושבת במעוז הים שהוא עיקר ראש המלכות הריני כמו שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמו שלא רוממתי בתולות וכן ת״י, ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה:

ה׳ כַּאֲשֶׁר־שֵׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר:

כאשר שמע למצרים. אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים:

יחילו. יבהלו:

כשמע. השומעים כשיצא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות, דם ואש (יואל ג׳:ג׳) דוגמת מכת דם, קול שאון מעיר (לקמן סו) זו קרקור הצפרדעים, ונהפכו נחליה לזפת וכו׳:

ו׳ עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי:

עברו. אנשי צור לברוח לתרשישה:

ז׳ הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם קַדְמָתָהּ יִבְלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר:

הזאת לכם עליזה. הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח:

ח׳ מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כְּנַעֲנֶיהָ נִכְבְּדֵי־אָרֶץ:

כנעניה. תגריה כמו (הושע י״ב:ח׳) כנען בידו מאזני מרמה, ולא יהיה כנעני עוד (זכריה י״ד:כ״א):

ט׳ יְהוָה צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי לְהָקֵל כָּל־נִכְבְּדֵי־אָרֶץ:

כל צבי. מצב חזק:

י׳ עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד:

עברי ארצך. לגולה:

כיאור. כיאור הזה שעולה ומתפשט:

בת תרשיש. צור היושבת בים תרשיש:

אין מזח. אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתני', מזח לשון אזור כמו (תהילים ק"ט:י"ט) ולמזח תמיד יחגרה וכל אזור לשון חוזק:

י"א יָדוֹ֙ נָטָ֣ה עַל־הַיָּ֔ם הִרְגִּ֖יז מַמְלָכֹ֑ות יְהוָ֗ה צִוָּ֤ה אֶל־כְּנַ֙עַן֙ לַשְׁמֵ֣ד מָעֻזֶ֔יהָ:

ידו נטה. הנוטה:

ה' צוה אל כנען. צוה את קוראיו על כנען:

לשמיד. כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים כט) כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה (תהלים כו) כמו להשמיע:

מעזניה. צור וצידון משל כנען היו כמו שנא' את צידון בכורו:

י"ב וַיֹּ֕אמֶר לֹא־תוֹסִ֥יפִי עֹ֖וד לַעְלֹ֑וז הָמְעֻשָׁקָ֞ה בְּתוּלַ֤ת בַּת־צִיד֙וֹן (כתיים) [כִּתִּ֔ים] קוּמִ֥י עֲבֹ֖רִי גַּם־שָׁ֥ם לֹא־יָנ֖וּחַ לָֽךְ:

כתים. אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומר קומי עבורי:

י"ג הֶן | אֶ֣רֶץ כַּשְׂדִּ֔ים זֶ֥ה הָעָ֖ם לֹ֣א הָיָ֑ה אַשּׁ֗וּר יְסָדָהּ֙ לְצִיִּ֔ים הֵקִ֖ימוּ (בחיניו) [בַחוּנָ֑יו] עוֹרְרוּ֙ אַרְמְנוֹתֶ֣יהָ שָׂ֔מָה לְמַפֵּלָֽה:

הן ארץ כשדים זה העם לא היה. אשר לא כדאי הוא להיות עם שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק א':ו') עם שוטה הוא מן הבריות שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סוכה:

אשור יסדה. להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר (לקמן לג):

הקימו בחוניו. הם יקימו מצודותיהם על צור, בחוניו ל' עופל ובוחן (לקמן לב) בורפריי"ן בלע"ז שעושין למצור על הכרכים:

עוררו ארמנותיה. יחריבו ל' ערו ערו (תהילים קל"ז:ז') ל' נתיצה עד היסוד:

י"ד הֵילִ֥ילוּ אֳנִיּ֖וֹת תַּרְשִׁ֑ישׁ כִּ֥י שֻׁדַּ֖ד מָעֻזְּכֶֽן: {ס}

ט"ו וְהָיָ֣ה בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא וְנִשְׁכְּחַ֤ת צֹר֙ שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֔ה כִּימֵ֖י מֶ֣לֶךְ אֶחָ֑ד מִקֵּ֣ץ שִׁבְעִ֗ים שָׁנָה֙ יִהְיֶ֣ה לְצֹ֔ר כְּשִׁירַ֖ת הַזּוֹנָֽה:

ונשכחת צור. לפי שמזכירה בלשון גנאי ל' זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהיה חריבה:

כימי מלך אחד. ימי דוד שבעים שנה היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן:

יהיה לצור. זכרון מעט שתתנער משפלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה:

כשירת הזונה. שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה:

ט"ז קְחִ֥י כִנּ֖וֹר סֹ֣בִּי עִ֑יר זוֹנָ֣ה נִשְׁכָּחָ֔ה הֵיטִ֥יבִי נַגֵּ֖ן הַרְבִּי־שִׁ֑יר לְמַ֥עַן תִּזָּכָֽרִי:

הרבי שיר. כלומר אף הרבי תחנונים והשפילי גאותך:

י"ז וְהָיָ֣ה מִקֵּץ | שִׁבְעִ֔ים שָׁנָ֕ה יִפְקֹ֥ד יְהוָ֖ה אֶת־צֹ֑ר וְשָׁבָ֞ה לְאֶתְנַנָּ֗הּ וְזָנְתָ֞ה אֶת־כָּל־מַמְלְכ֤וֹת הָאָ֙רֶץ֙ עַל־פְּנֵ֣י הָאֲדָמָֽה:

לאתננה. לקדמותה ולעשרה ע"י סחורתה ומכנה אותה בל' גנאי:

וזנתה. ותספק סחורה אך בל' גנאי כינה אותה:

י"ח וְהָיָ֤ה סַחְרָהּ֙ וְאֶתְנַנָּ֔הּ קֹ֖דֶשׁ לַיהוָ֑ה לֹ֥א יֵאָצֵ֖ר וְלֹ֣א יֵחָסֵ֑ן כִּ֣י לַיֹּשְׁבִ֗ים לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ יִהְיֶ֣ה סַחְרָ֔הּ לֶאֱכֹ֥ל לְשָׂבְעָ֖ה וְלִמְכַסֶּ֥ה עָתִֽיק: {פ}

קדש לה'. עתידים צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח:

לא יאצר. להיות אוצר:

ולא יחסן. לא ינחילנה לבניהם:

למכסה עתיק. למלבושי נוי, עתיק משובח כמו ידברו עתק (תהלים צד):

פרק כ״ד

א׳ הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ:

הנה ה׳ בוקק הארץ ובולקה. הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב״ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו זהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה:

בוקק. מרוקן:

ובולקה. מחריבה:

ועוה פניה. והבהיל חשוביה עוה ל׳ נעותי משמע (לעיל כא):

ב׳ וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כָּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כָּאֲשֶׁר נֹשֶׁא בּוֹ:

תוספת, והיה כעם ככהן. לא כשאר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה מוליכה שפחתה האדון נכבד והעבד נקלה הגביר׳ נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבויים הכל שוין לפניו:

כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב ממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים שהלוה אין לו לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לוה נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב (דברים כ״ד:י׳) כי תשה ברעך משאת מאומה ע״כ:

ג׳ הִבּוֹק | תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז | תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה:

הבוק תבוק. תתרוקן:

הבוז תבוז. ל׳ בזה ושלל:

ד׳ אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אָמְלָלָה נָבְלָה תֵּבֵל אָמְלְלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ:

נבלה. כמו (ירמיהו ח׳:י״ג) והעלה נבל ל׳ כמש ותשות כח:

אומללה. ל׳ שפלות כמו היהודים האמללים (נחמיה ה׳ ג):

תבל. היא א״י שהיא מתובלת במצות הרבה:

מרום עם הארץ. גאון עם הארץ:

ה׳ וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם:

והארץ חנפה. כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה:

תחת יושביה. בשביל יושביה:

ברית עולם. היא התורה שקיבלו בברית:

ו׳ עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר:

על כן אלה. בעון שבועת שוא:

חרו. ל׳ יבש וצמא בחום חורב כמו נחר מפוח (ירמיה ו):

ז׳ אָבַל תִּירוֹשׁ אָמְלָלָה־גָּפֶן נָאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב:

ח׳ שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר:

משוש תפים. שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה (לעיל כב):

ט׳ בַּשַּׁיִר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לִשֹׁתָיו׃

י׳ נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סָגַר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃

קרית תוהו. כשתשבר נקראת קרית תהו׃

מבוא. מלבוא לתוכה איש׃

י״א צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃

ערבה. החשיכה׃

משוש הארץ. היא ירושלים׃

י״ב נְשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יַכַּת־שָׁעַר׃

ושאיה יוכת שער. על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים ע״י מזיקין׃

י״ג כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלְלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃

כי כה. ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה׃

כנוקף זית. המשאיר גרגרים בראש אמיר׃

י״ד הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃

המה ישאו קולם. לאותו המעט הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה׃

צהלו מים. יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים׃

ט״ו עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ {ס}

על כן בארים. ת״י במיתי נהורא לצדיקיא על שתי (ס״א מאורות) של גאולת בבל ושל אדום ומנחם אמר אורים לשון נקיעים וסעיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדים (בראשית יא) בקעת כשדים, וכן מאורת צפעוני (לעיל יא) נקע חור מעונתו׃

ט״ז מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וַאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃

מכנף הארץ. תרגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף א״י במזרחה כמו ששנינו לוד מן המערב וירדן מן המזרח נמצא מירושלים לירדן מהלך יום ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלות זמירות מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים׃

ואמר רזי לי וגו׳. אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבים בוזזים אחר בוזזים אחרים ושודדים אחרי שודדים ה׳ בגידות אמורות כאן׃

י״ז פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃

פחד ופחת ופח עליך. על העמים יושבי הארץ׃

פחת. גומא ליפול בה כמו שמפרש ואומר׃

י״ח וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃

הנס. (מפני) [מקול] הפחד יפול אל הפחת וגו׳ הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג׃

י״ט רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֹרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃

רועה התרועעה. לשון שבר כמו (תהילים ב׳:ט׳) תרועם בשבט ברזל׃

פור התפוררה. לשון פירורין׃

כ נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבֵד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם׃ {ס}

כמלונה. סוכת נוצרים שבראש האילן׃

כ״א וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה׃

צבא המרום. יפיל שרי האומות תחילה׃

כ״ב וְאָסְפוּ אֲסֻפָּה אַסִּיר עַל־בּוֹר וְסָגְרוּ עַל־מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקְדוּ׃

ואוספו. העכו״ם **אספה.** שהוא לרעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גיהנם לגיהנם׃

וסוגרו על מסגר. הם שבעה מדורי גיהנם׃

ומרוב ימים יפקדו. עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקלירי (בסילוק של יוצר דפרשת זכור) לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות׃

כ״ג וְחָפְרָה הַלְבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃ {פ}

וחפרה הלבנה וגו׳. ת״י ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא׃

פרק כ״ה

א יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחֹק אֱמוּנָה אֹמֶן׃

עצות מרחוק אמונה אומן. עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים׃

אמונה אומן. אמונה נאמנת אומן כמו אוהל אוכל ואינו ל׳ פועל אלא ל׳ מפעל אבויי״רמינט בלע״ז׃

ב כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה׃

כי שמת. הר שעיר מעיר לגל׃

ארמון זרים מעיר. מעון שעשו בעירך שהחריבוה תתן ארמונותיה חורבן אשר לעולם לא יבנה׃

ג עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃

ד כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר׃

מחסה מזרם. כיסוי אהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דימה לזרם השוטף בקיר ומפילו׃

ה כְּחֹרֶב בְּצִיּוֹן שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ {פ}

כחורב בציון. בעת יובש שמייבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים׃

חורב בצל עב. כשהמים מתקשרים בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן׃

זמיר. ל׳ לא תזמור (ויקרא כה)׃

ו וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים שְׁמָנִים מְמֻחָיִם שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים׃

ועשה ה׳ צבאות לכל העמים. כשיבאו לצבא על ירושלים׃

משתה שמנים. שהם סבורים שיהא נוח להם כשמן יהפוך למשתה שמרים׃

שמנים ממחים. נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרים מזוקקים מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמות גוג ומגוג׃

ז וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט | הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃

הלוט. הכסוי **הלוט על [כל] העמים.** המכסה את כל העמים, הלוט כמו וילט פניו (מלכים א׳ יט) הנה היא לוטה בשמלה (שמואל א כ״א:י׳):

המסכה. לשון נסיכות ושררה:

ח׳ בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי יֱהוִה דִּמְעָה מֵעַל כָּל־פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֶּר׃ {פ}

בלע המות. יכסנו ויעלימנו עולמי׳ מישראל:

ט׳ וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃

ואמר. עמו ביום ההוא הנה וגו׳:

קוינו לו ויושיענו. היינו מקוים לו שיושיענו:

י׳ כִּי־תָנוּחַ יַד־יְהוָה בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כִּהְדוֹשׁ מַתְבֵּן (בְּמֵי) [בְּמוֹ] מַדְמֵנָה׃

כי תנוח יד ה׳. גבורתו של מקו׳:

ונדוש. יהא נדוש:

תחתיו. במקומו ונדוש כמו ונרוץ הגלגל (קהלת יב):

מתבן. תבן:

מדמנה. טיט וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה טו):

י״א וּפָרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יִפְרֹשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃

ופרש ידיו. ושבר ידון וזרועותיו בספוק כפים בבכי:

השוחה. השט במים:

לשחות. לשוט וכן מי שחו (יחזקאל מז י׳):

והשפיל. המשפיל את גאוותו:

עם ארבות ידיו. לשון וארב לו (דברים יט) תירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות חומות ומגדלים כמו (ירמיה ג) נפלו אשיותיה:

י״ב וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃ {ס}

משגב חומותיך. למואב הוא אומר:

פרק כ״ו

א׳ בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָזֵנוּ לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃

עיר עז לנו ישועה ישית. העיר ירושלים שהיה מאז תמיד לנו לעוז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה:

וחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגבוה:

ב׳ פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃

פתחו שערים. שלה ויבא לתוכה גוי צדיק:

שומר. ששמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב״ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע״פ נביאיו לגאלם:

שומר. ממתין וכן (בראשית לז) ואביו שמר את הדבר וכן (דברים ו׳) ושמר ה׳ אלהיך לך:

ג׳ יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם | שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃

יצר. שהיה סמוך על הקב״ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין:

תצור. שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו:

ד׳ בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים:

כי ביה ה׳. כי יש לסמוך עליו שהוא דחילא ה׳ סלע וצור מחסה עולמים:

ה׳ כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר:

יושבי מרום. צור ושאר ארצות:

ו׳ תִּרְמְסֶנָּה רֶגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים:

רגלי עני. מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על החמור (זכריה ט׳ ט):

פעמי דלים. ישראל שהיו דלים עד הנה:

ז׳ אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלָּס:

אורח לצדיק מישרים. אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה ה׳ שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח לצדיק ליטול שכר מישרים שנוהג בהן:

ישר. אתה הקב״ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לו לאותו אורח פילוס זה לשון קונטרפיי״ש בלע״ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך הישר בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון:

ח׳ אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינֻךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ:

אף אורח משפטיך ה׳ קוינוך. כאשר צפינו לקבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך ברשעים:

לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שיצא לך מאז לעשות נקמה בצריך:

ט׳ נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף־רוּחִי בְקִרְבִּי אֲשַׁחֲרֶךָּ כִּי כַאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל:

נפשי אויתיך. בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה:

אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעים:

צדק למדו יושבי תבל. למדי׳ להצדיק את דיניך ולהודות על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב:

י׳ יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וּבַל־יִרְאֶה גֵּאוּת יְהוָה: {פ}

יוחן רשע בל למד צדק. וכי יש לך לחון את עשו הרשע אשר דר בין שני צדיקים ולא למד **צדק**:

בארץ נכוחות. ירושלים ובית המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית:

ובל יראה גאות ה׳. לא חשב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה ל׳ רגילות ותמידות לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב (איוב א׳:ה׳):

י״א יְהוָה רָמָה יָדְךָ בַּל־יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת־עָם אַף־אֵשׁ צָרֶיךָ תֹּאכְלֵם: {ס}

ה׳ רמה ידך וגו׳. ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבי׳ או על דקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר אותה על אפני סדרה ומ״א יש שמבקש הנבי׳ וכו׳ אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אחר הל׳ שאין כתוב כאן הרימ׳ ידך ועוד שאף התיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעל׳ כמו (בראשית ל״ז:ז׳) הנה קמה אלומתי וכמו (רות א׳:ט״ו) הנה שבה יבמתך שכולו לשון עבר אף זה ה׳ נסתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם צלחה בבקשה ממך יחזו ויבושו:

קנאת עם. בטובה שתיטיב לעמך אף בעצמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש:

י״ב יְהוָה תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָנוּ: {ס}

תשפות. תכין וכן שפות הסיר (מלכים ב ד׳:ל״ח) וכן לעפר מות תשפתני (תהילים כ״ב:ט״ז) ויש לפתור את כולן ל׳ שימה תשית שלום לנו:

כי גם כל מעשינו. הרעים:

פעלת לנו. כנגדם לקחנו מידך בכל חטאתינו:

י״ג יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוֹנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַדְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ׃

בעלונו. נעשו לנו אדונים ונגשונו:

זולתך. בדבר שלא כרצונך דרוש לאלהים אחרים לעבור על תורתך ואנחנו לבד בך הזכרנו ולא נזכיר שם אלהותו באל אחר אלא בו לבדו:

שמך. שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים:

י״ד מֵתִים֙ בַּל־יִחְיוּ֔ רְפָאִ֖ים בַּל־יָקֻ֑מוּ לָכֵ֤ן פָּקַדְתָּ֙ וַתַּשְׁמִידֵ֔ם וַתְּאַבֵּ֖ד כָּל־זֵ֥כֶר לָֽמוֹ׃

מתים בל יחיו. יהי רצון מלפניך שלא יחיו הרשעים האלה לעולם הבא, והרפאים האלה שריפו ידיהם ממצותיך בל תהיה להם תקומה:

לכן פקדת ותשמידם. הלא פקד׳ עליהם כבר ותשמיד׳ באמרי פיך כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות י״ז:י״ד):

ט״ו יָסַ֥פְתָּ לַגּ֖וֹי יְהוָ֑ה יָסַ֥פְתָּ לַגּ֖וֹי נִכְבַּ֣דְתָּ רִחַקְתָּ֔ כָּל־קַצְוֵ֥י אָֽרֶץ׃ {פ}

יספת לגוי. לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובצר להם:

ט״ז יְהוָה֙ בַּצַּ֣ר פָּקָ֔דוּךָ צָקוֹן֙ לַחַ֣שׁ מוּסָרֶ֔ךָ לָֽמוֹ׃

ה׳ בצר פקדוך. אינם מהרהרים אחר מדותיך:

צקון לחש. שפך שיח ותפלה:

מוסרך למו. בהיות מוסר יסוריך באין עליהם וכך היא תפלתם:

י״ז כְּמוֹ֙ הָרָ֣ה תַּקְרִ֔יב לָלֶ֖דֶת תָּחִ֑יל תְּזַעֲק֙ בַּחֲבָלֶ֔יהָ כֵּ֥ן הָיִ֖ינוּ מִפָּנֶ֥יךָ יְהוָֽה׃

כמו הרה תקריב ללדת וגו׳. כן היינו מפניך, רואים אנו צרות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצורה כיולדה זו שהם מיני סימני ישועה וגאולה:

מפניך. מפני גזירותיך:

י״ח הָרִ֤ינוּ חַלְנוּ֙ כְּמוֹ֙ יָלַ֣דְנוּ רֽוּחַ֔ יְשׁוּעֹ֖ת בַּל־נַעֲשֶׂ֣ה אֶ֑רֶץ וּבְל־יִפְּל֖וּ יֹשְׁבֵ֥י תֵבֵֽל׃

הרינו חלנו. חיל כיולדה כאלו ילדנו כאלו קרובים אנו להגאל והוא רוח ואין ישועה:

ישועות בל נעשה ארץ. בכל סבלינו וצרתינו אין אנו מכינים לנו ישועה:

ובל יפלו. ואין נופלין העמים שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תרגם בל יפלו ל׳ ונפלינו אני ועמך (שמות ל״ג:ט״ז) אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא:

י״ט יְחִיּ֤וּ מֵתֶ֙יךָ֙ נְבֵלָתִ֣י יְקוּמ֔וּן הָקִ֖יצוּ וְרַנְּנ֣וּ שֹׁכְנֵ֑י עָלָ֞ךְ כִּ֣י טַל־א֤וֹרוֹת֙ טַלֶּ֔ךָ וָאָ֖רֶץ רְפָאִ֥ים תַּפִּֽיל׃ {פ}

יחיו מתיך. כאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שנבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון:

הקיצו ורננו. כל זה יאמר להם הקב״ה הקיצו ורננו ל׳ צווי הוא זה:

כי טל אורות טליך. כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור:

וארץ רפאים תפיל. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך:

רפאים תפיל. לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חוזר ואומר אתה הפילם כי אין בצדקותינו כדי להפילם:

כ׳ לֵךְ֙ עַמִּ֣י בֹּ֔א בַּחֲדָרֶ֖יךָ וּסְגֹ֣ר (דלתיך) [דְּלָתְךָ֑] בַּעֲדֶ֗ךָ חֲבִ֤י כִמְעַט־רֶ֙גַע֙ עַד־(יעבור)[יַעֲבָ֖ר]זָֽעַם׃

לך עמי בא בחדריך. תשובה זו השיבהו לנביא לך עמי בא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ד״א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש רבי תנחומא:

וסגור. דלחך בעדך ת״י עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ורבי תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין:

חבי. התחבאי מעט עד יעבר זעם כי אמת אפקוד על שונאיך:

כ״א כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ: {פ}

כי הנה ה׳ יוצא וגו׳. ממדת הרחמים למדת הדין:

יושב הארץ. הוא הר שעיר:

על הרוגיה. שהרגו בישראל:

פרק כ״ז

א׳ בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל־לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם: {ס}

על לויתן נחש בריח וגו׳. ת״י על מלכא דאתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאתגאי כסנחרב מלכא תנינא, בריח ל׳ פשוט כבריח הזה לפי שהוא ראשון:

עקלתון. לשון כפול לפי שהוא שני ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום לכך אמר על אלו כמו שאמר בסוף הענין ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים:

לויתן נחש בריח. הוא מצרים:

לויתן נחש עקלתון. הוא אשור:

והרג את התנין אשר בים. היא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרויים איי הים:

ב׳ בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ:

ביום ההוא. בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוציאה יינה הטוב, חמר וינוש בלע״ז:

ג׳ אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לְרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה:

אני ה׳ נוצרה. בעת הגלות:

לרגעים אשקנה. מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבאה עליה פן אפקד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם:

ד׳ חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׁעָה בָּהּ אַצִּיתֶנָּה יָחַד:

חמה אין לי. אין לי פה להגביר חמתי על העכו״ם לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת:

מי יתנני שמיר שית במלחמה. בבני מלחמתי והוא ישמעאל מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה והיא נותנת אותי שמיר ושית בבני מלחמה אפסע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספות על עונם ואציתם יחד כן ת״י על האומו׳ ורז״ל פירשו על ישראל והוא מוסב על הכר׳ **חמה אין לי** בכל הכעסים שהכעסני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערה מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד:

ה׳ אוֹ יַחֲזַק בְּמָעוּזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי:

או יחזק במעוזי. או ל׳ אם כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ״א:ל״ו) או יחזיק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי שמתקשקש בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם:

שלום יעשה לי. ממדת הדין שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו:

ו׳ הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ {פ}

הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב צצו ופרחו שם עד (אשר) מלאו פני תבל תנובה׃

ז׳ הַכְמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֵגָיו הֹרָג׃

הכמכת מכהו הכהו. הראיתם בגבורתי שכמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון (שמואל א ב׳:כ״ד) הנגלה נגלתי אל בית אביך (יחזקאל ח׳:ו׳) הרואה אתה מה המה עושים׃

אם כהרג. ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו׃

ח׳ בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃

בסאסאה. באותה מדה׃

בשלחה תריבנה. כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה׃

הגה ברוחו הקשה. הגה דבר בדבורו הקשה׃

ביום קדים. ביום ויולך ה׳ את הים ברוח קדים עזה (שמות י״ד:כ״א)׃

ט׳ לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסֵר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ | כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃

לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז׃

וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקרות וכן (תהילים קל״ז:ט׳) ונפץ את עולליך וכן (ירמיהו י״ג:י״ד) ונפצתים איש אל אחיו, גיר מין צבע הוא׃

לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקימו להם עכו״ם׃

י׳ כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶּיהָ׃

כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצורה של ישמעאל תהיה בדד והנוה יהיה משולח ונעזב כמדבר׃

שם ירעה עגל. אפרים ירשנו שקרוי עגל שנא׳ (ירמיהו ל״א:י״ח) כעגל לא לומד׃

וכלה סעיפיה. ענפיה׃

י״א בְּיִבֹּשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחָנֶּנּוּ׃ {פ}

ביבש קצירה. קצירי שרשיה כמו תשלח קצירה (תהילים פ׳:י״ב) ועשה קציר (איוב י״ד:ט׳) כלומר כשתכלה זכות מעט שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה׃

נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקום כך ת״י, מאירות כמו (מלאכי א׳:י׳) ולא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי (שיר השירים ה׳:א׳) וארוה כל עוברי דרך (תהילים פ׳:י״ג) השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבא בתרא פ״ק (דף י׳) לית ליה ביבש קצירה תשברנה׃

י״ב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרַיִם וַאֲתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ {פ}

יחבט ה׳. ת״י יתרמון קטילין ואני אומר ב׳ לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחזור ומלקטן ואחרים מלקטין אותו מן הארץ כך הקב״ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול׃

משבולת הנהר. הם האובדים בארץ אשור׃

עד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים׃

הנהר. פרת, הם בני אשור היושבים על פרת׃

עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבוט אותם כחובט זיתים׃

ואתם תלוקטו. מן הגליות:

לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה:

י״ג **וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם: {פ}**

האובדים בארץ אשור. לפי שנפוצו בארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים:

פרק כ״ח

א׳ **הוֹי עֲטֶרֶת גְּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הַלְוּמֵי יָיִן:**

שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמר מיא דדורמסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים:

וציץ נובל צבי תפארתו. ומצב מטע תפארתו יהיה ציץ הפרח שלו **נובל.** הם תאינים המקולקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלו׳ ופירשו רבותינו בשולי כמרא, **וציץ** נץ כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואנץ נץ :

אשר נטועים **על ראש גיא שמנים.** היא כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם הולמים עצמן ביין:

הלומי יין. כתושי חמר, ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו׳ צבי התפארת שעל ראש עשרת השבטים המשוחין בגאות ראשי שמנים כמו שנאמר (עמוס ו׳:ו׳) ראשית שמנים ימשחו, גיא ל׳ גאוה כמו (לעיל טו) מואב גיא מאד (ואותו הציץ כציצת נובל תהיה): **הלומי יין.** כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם (עמוס ו׳:ו׳) השותים במזרקי יין:

ב׳ **הִנֵּה חָזָק וְאַמִּיץ לָאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד:**

הנה. יש רוח חזק ואמיץ לה׳ שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי:

הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים:

ג׳ **בְּרַגְלַיִם תִּרָּמַסְנָה עֲטֶרֶת גְּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם:**

ד׳ **וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָה בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה: {ס}**

כבכורה בטרם קיץ. כבישול׳ של תאנת ציץ נובל:

בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך וישקוד על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט׳:י״ד):

ה׳ **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאֵר עַמּוֹ:**

ביום ההוא. כהתם הפושעים:

יהיה ה׳ צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה:

ו׳ **וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעָרָה: {ס}**

ולרוח משפט. יהיה הקב״ה להורות משפט:

ליושב על המשפט ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמ׳ מלחמתה של תורה:

ז׳ **וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה:**

וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בהם:

שגו ברואה. הלעיגו בדברי הנביאים וי״ת במאכל מעדנים שראוהו עונג להם:

פקו פליליה. הכשילו המשפט:

פקו. לשון פיק ברכים (נחום ב׳:י״א) פוקה (שמואל א׳ כ״ה):

ח׳ כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם: {פ}

כי כל שולחנות. שלהם של זבחי מתי׳ הם שהם כקיא צואה:

בלי מקום. אין הדעת סובלתן:

ט׳ אֶת־מִי יוֹרֶה דֵּעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם:

את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה:

גמולי מחלב. בדולי מחלב:

עתיקי משדים. לשון ויעתק משם (בראשי׳ יב), ד״א בדולי׳ מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני ת״ח:

י׳ כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם:

כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב״ה והם יש להם צו של עכו״ם כנגד צו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך:

קו לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק:

זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחישה מעשהו לימים מועטין:

י״א כִּי בְלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה:

בלעגי שפה. וכן כל לשון לעגים וכן (לקמן לב) עלגים שניהם לשון הפוך שאינו מיושר להשמע:

ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו:

י״ב אֲשֶׁר | אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לָעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבְיָא שְׁמוֹעַ:

אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו זאת תהיה לכם המרגעה:

י״ג וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ: {פ}

והיה להם דבר ה׳ וגו׳. כמדתה ימדוד להם יגזור שדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך:

זעיר שם זעיר שם. לימים מועטים תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם:

י״ד לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מְשָׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם:

משלי העם הזה. האומרים לצון בל׳ משל כגון:

ט״ו כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה (שיט) [שׁוֹט] שׁוֹטֵף כִּי־[יַעֲבֹר] (עבר) לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ: {פ}

כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו:

עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם (תהילים ק״ז:ל׳) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א ז׳:ה׳) כולם ל׳ גבול הם וחיצונו של דבר אשומיי״ר בלע״ז:

שיט שוטף. מכה המתהלכת בארץ:

לא יבואנו. לא יבא עלינו:

שמנו כזב. שמנו ע״א:

מחסנו. מחסה שלנו:

ובשקר נסתרנו. בע״א בטחנו להסתירנו:

ט״ז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֶבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָּד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ:

הנני יסד. ל׳ עבר הוא כמו (מגלה א) יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר: (בציון אבן כבר) נגזרה הגזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן ל׳ מבצר וחוזק כמו (לקמן לב) עופל ובחן וכמו הקימו בחוניו (לעיל כג):

מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד (מוסד) שהוא מוסד גמור:

המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא:

י״ז וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקֶלֶת וְיָעָה בָּרָד מַחְסֵה כָּזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטְפוּ: {ס}

ושמתי משפט לקו. לפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסוריו להיות לקו כלומר אשים קו מדת יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישרת בנין הבונין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים:

ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו יבא ברד ויטאטאנו ויעה לשון טיאוט כמו (מ״א ו) את היעים שגורפין בהם אפר הכירות:

וסתר. שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון (אומו׳) שישברו מצבותיה׳ ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן יושטיצ״א בלע״ז:

י״ח וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וְהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס:

וכופר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח סילוק דבר וכן (בראשית לב) אכפרה פניו:

וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה:

שוט שוטף. אשר אמרת׳ לא יבואנו והייתם לו למרמס:

י״ט מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְהָיָה רַק־זְוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה:

בבקר בבקר. כלו׳ תדיר תדיר אביא עליכם גזירות:

והיה רק זועה הבין שמועה. זועה לכל השומעים להבין שמועות פורענו׳ הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו:

כ׳ כִּי־קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס:

כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיציע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו:

מהשתרע. מהשתטח להאריך איבריו אישטנדלייר״ בלע״ז:

והמסכה צרה. הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו, ורבותינו דרשוהו על עכו״ם שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו לפי פשוטו ובדרך זה ת״י ואף מדרש רבותינו יש לישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שנאמר (מ״א ח) הנה השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום:

כ״א כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה כְּעֶמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ:

כי כהר פרצים. ת״י ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דה׳ ביומי עוזיה מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון וכו׳ כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין וכו׳:

זר מעשהו. ידמה לכם לזר כי יבוא עליכם פורענות קשה:

לעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבורי״ר בלע״ז:

כ״ב וְעַתָּה אַל־תִּתְחַלּוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כְלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יְהוָה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ {פ}

ועתה אל תתלוצצו. לאחר כרתנו ברית את מות׃

מוסריכם. יסורין׃

כ״ג הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃

כ״ד הֲכֹל הַיּוֹם יַחְרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃

הכל היום. לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח׃

יחרוש. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרע לעולמים חורש א״כ מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו׃

יפתח וישדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמ׳ באתים ובכלי מחרישה, וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש ר׳ תנחומא׃

כ״ה הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנָיהּ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יְזָרֵק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃

הלוא. כן דרך החורש כיון שחורש משוה פני האדמה ואח״כ זורע׃

והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה קצח מין אוכל הוא׃

ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החרישה, והשעורה זורע סביב להם והכוסמין זורעה על גבולי השד׳ ומצריו שורה לשון שורה זורע באמצ׳ ונמצא׳ שורה על השעורין והכוסמין׃

כ״ו וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃

ויסרו למשפט וגו׳. אף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאים להוכיחו אחרי שאינו שומע לתוכחה הוא ייסרנו במשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתצלח עמל חרישתו שחרש׃

כ״ז כִּי לֹא בֶחָרוּץ יָדוֹשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָב כִּי בַמַּטֶּה יֻחְבַּט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃

בחרוץ. הוא עץ עשוי חריצי׳ חריצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן׃

כי לא בחרוץ יודש קצח. לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטה במט׳ והכמון בשבט׃

כ״ח לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוֹשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדַקְּנוּ׃

לחם יודק. ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט׃

כי לא לנצח אדוש ידושנו. הרי כי זה משמש בלשון אלא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נדשין ליכתת ע״י החרוץ ואופן העגלה׃

והמם גלגל עגלתו ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפי׳ הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשיה לא ידוקנו והחטי׳ אינם נידוקין להיות נטחנין אדוש ידושנו. כמו עשה יעשה (יחזקאל ל״א:י״א), צנף יצנף (לעיל כב) ואל״ף זו באה במקום ה״א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (דברי הימים ב כ׳:ל״ה) כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנחם׃

כ״ט גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃ {פ}

גם זאת מעם וגו׳. גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב״ה יצא׃

הפליא עצה. להראותכם רמזים בדרך חידוש משל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזירות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חיצי מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחים לכלות לא היה בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מנקש עליה׃

פרק כ״ט

א׳ הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָּוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ׃

הוי אריאל. ת״י מדבחא דה׳ ואף יחזקאל קראו כן שנא׳ (יחזקאל מ״ג:ט״ז) והאריאל שתים עשרה ע״ש אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותינו פירשו על ההיכל שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו׃

קרית חנה דוד. דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד׃

ספו שנה על שנה. ותמיד עונותיכם הולכים וחזקים עד שחגים שלכם ינקופו ויכרתו ל׳ נוקף זית (לעיל יז)׃

ב׳ וְהֵצַיְקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְתִהְיֶה לִי כַּאֲרִיאֵל׃

והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמ׳׃

ג׳ וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלַיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מָצֹב וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרוֹת׃

כדור. כשורה של גייסות מקיפות׃

מוצב. ל׳ כרקום המוצב על העיירות׃

מצורות. ל׳ מצור׃

ד׳ וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצָף׃

מארץ תדברי. יהא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע׃

אמרתך תצפצף. להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי׃

צפצוף. הוא ל׳ קול לחש כקול עופות דקים׃

ה׳ וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרֶיךָ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃

והיה כאבק דק המון זריך. אוכלוסי סנחרב שיהיו למאכולת אש ויעשו אבק׃

והיה. הדבר הזה׃

פתע פתאום. מקרה פתאום׃

ו׳ מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וְסַעֲרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכְלָה׃

מעם ה׳ צבאות תפקד. ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעה ברעם וברעש וגו׳׃

ז׳ וְהָיָה כְּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־צְבָיְהּ וּמְצֻדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃

והיה כחלום. שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם׃

וכל צוביה. המציבים עליה מצב ומשחית שקורין צנבי״ל בלע״ז כמו שנאמר בשאול (שמואל א י״ד:ט״ו) המצב והמשחית חרדו׃

ח׳ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהִקִּיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהִקִּיץ וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃ {פ}

שוקקה. תאבה וכן אל אישך תשוקתך (בראשית יג)׃

כן יהיה וגו׳. לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשו׳׃

ט׳ הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעֲשְׁעוּ וְשַׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר׃

התמהמהו. הוו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם׃

ותמהו. ותהיו תמהים על קילקולכם:

השתעשעו. ל' עיניו השע (לעיל ו) היו עורים מראות:

שכרו. עצמכם ולא מיין למה:

י׳ כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה:

כי נסך עליכם ה׳. וגו׳ לשון מזג כמו מסכה יינה (משלי ט׳:ב׳) או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישראל היה ניבא שהיו חוזים בכוכבים:

י״א וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כִּדְבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ (הספר) [סֵפֶר] לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא:

חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעוה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמר לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכה לפי שהיא חתומה:

י״ב וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר: {ס}

ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשנוטלין ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר ל׳ אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ירמיהו כ״א:ד׳) זה השם המפורש במדר׳ תהלי׳:

י״ג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה:

יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה ואת לבם הרחיקו ממני:

ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו כנכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיכם:

י״ד לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר: {ס}

לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא ונוסף על פלא כיסוי על כסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו, קשה סילוקם של חכמי ישראל כפלים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנ׳ תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלא ה׳ את מכותך (דברים כ״ח:נ״ט) וכאן שתי הפלאות:

ט״ו הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיְהוָה לַסְתֵּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יְדָעָנוּ:

לסתיר עצה. כמו להסתיר עצה:

ט״ז הַפְּכְכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין:

הפככם אם כחומר היוצר יחשב. תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולין לומר שאיני מבין מעשיכם:

כחומר וגו׳. ל׳ תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות:

לעושהו. כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד), פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטי׳ ט):

ויצר אמר ליוצרו לא הבין. אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרו והלא הוא בנה את המטמוניו׳ והחדרי׳ והמחשבות:

י״ז הֲלוֹא־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב:

הלא עוד מעט. בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי:

ושב לבנון. שהוא יער עצים להיות כרמל וישוב שדות וכרמים:

והכרמל ליער יחשב. תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב ואגדה בבראשית רבה חורשין דבר אינש ישוב ערים ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים:

י״ח **וְשָׁמְעוּ בַיּוֹם־הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־סֵפֶר וּמֵאֲפֵל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה׃**

ושמעו ביום ההוא וגו׳. ותיבטל הקללה האמורה למעל׳ כי נסך ה׳ עליכם וגו׳ ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו:

י״ט **וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בְּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ׃**

ענוים. סבלנים שסבלו עולו של הקב״ה וגזרותיו:

כ׳ **כִּי־אָפֵס עָרִיץ וְכָלָה לָץ וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃**

כל שוקדי און. השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און:

כ״א **מַחֲטִיאֵי אָדָם ׀ בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשְׁשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃ {פ}**

מחטיאי אדם בדבר. הם נביאי השקר:

ולמוכיח בשער יקושון. ולדמוכח להון בעין ליה תקלא ל׳ מוקש:

ויטו בתהו צדיק. ואסטיאו בשקר דין זכאין:

כ״ב **לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה ׀ אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ ׀ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃**

אשר פדה את אברהם. מאור כשדי׳:

לא עתה יבוש יעקב. מאביו:

ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה:

כ״ג **כִּי בְרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ ׀ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃**

כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשי ידי כלומר צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ידיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו:

כ״ד **וְיֶדְעוּ תְעֵי־רוּחַ בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח׃ {ס}**

ורוגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם (דברים א) אותם שהיו (מתלוננים) ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח:

פרק ל׳

א׳ **הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים ׀ נְאֻם־יְהוָה לַעֲשׂוֹת עֵצָה ׀ וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת׃**

סוררים. סרים מן הדרך:

לנסוך מסכה. להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה:

ב׳ **הַהֹלְכִים ׀ לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז ׀ בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם׃**

ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י״ז:ד׳):

לרדת מצרים. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצו׳ דבר אחר ירידה היא להם:

ולחסות. להתכסות אבריאי״ר בלע״ז:

ג׳ **וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה׃**

ד כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ׃

כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים׃

חנס. היא תחפנחס׃

ה כָּל הַבֹּאִישׁ עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה׃ {ס}

כל הובאיש. כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנם ועם הארץ לא יועילו למו׃

על עם. בשביל עם לא יועילו למו׃

לחרפה. גידוף דישטרב״ר בלע״ז׃

ו מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וְלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוּפָף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃

משא בהמות נגב. מטולין על בעירהון באורח דרומא לפי שארץ מצרים בדרומה של א״י וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן (ורואין) את אלו שטוענין משאות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חנם ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וכו׳׃

אפעה. מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו׃

חיליהם. ממונם׃

דבשת. חטוטר׳ חלדרוב״א בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא וע״ש שמתרקבת תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרינן בב״מ דבש והדביש חזי לכתישא דגמלי׃

ז וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזְרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֶם שָׁבֶת׃

לזאת. למצרים׃

רהב הם. גסי הרוח׃

שבת. עם בטל ומתגאים חנם, ד״א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות׃

ח עַתָּה בֹּוא כָתְבָה עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃

חוקה. חקוק אותה, הנבואה הזאת׃

ט כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כְּחָשִׁים בָּנִים לֹא־אָבוּ שְׁמֹעַ תּוֹרַת יְהוָה׃

עם מרי הוא. ישראל׃

י אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃

חלקות. חנפיות׃

חזו. הנבאו׃

יא סוּרוּ מִנֵּי־דָרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ {ס}

הטו. אותנו׃

מני אורח. חפצים אנו בנבואת שקר׃

יב לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מַאַסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃

בדבר הזה. בנבואת אמת׃

ונלוז. מגונה וליצן:

י״ג לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם֙ הָעָוֹן הַזֶּה כְּפֶ֣רֶץ נֹפֵ֔ל נִבְעֶ֖ה בְּחוֹמָ֣ה נִשְׂגָּבָ֑ה אֲשֶׁר־פִּתְאֹ֥ם לְפֶ֛תַע יָבֹ֖וא שִׁבְרָֽהּ׃

כפרץ. של חומה שנפל:

נבעה בחומה נשגבה. מגולה ליכנס בה בחומות משגבכם נבעה לשון גלוי כמו בעובדיה (א ו) נבעו מצפוניו אתגליין מטמרוהי, ודונש פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקילקול טיט רעוע:

י״ד וְשִׁבְרָהּ֙ כְּשֵׁ֣בֶר נֶ֔בֶל יוֹצְרִ֖ים כָּתֹ֣ות לֹ֑א וְלֹא־יִמָּצֵ֤א בִמְכִתָּתוֹ֙ חֶ֣רֶשׂ לַחְתּ֔וֹת אֵ֖שׁ מִיקֹ֑וד וְלַחְשֹׁ֥ף מַ֖יִם מִגֻּבָֽא׃ {ס}

נבל יוצרים. נוד של חרס:

ולא ימצא. במכתת שבריו חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד ולשאוב בו אש מן ההסק, כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה:

ולחשוף מים. לדלות וכן (חגי ב׳:ט״ז) לחשוף חמשים פורה וכן חשפי שובל (לקמן מז) דלי מים מן שבילך אשפוייש״נט בלע״ז:

מגבא. גוב מלא מים:

ט״ו כִּ֚י כֹּֽה־אָמַ֣ר אֲדֹנָ֔י יֱהוִ֖ה קְד֣וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֑ל בְּשׁוּבָ֥ה וָנַ֛חַת תִּוָּשֵׁ֖עוּן בְּהַשְׁקֵ֥ט וּבְבִטְחָ֖ה תִּהְיֶ֣ה גְבוּרַתְכֶ֑ם וְלֹ֥א אֲבִיתֶֽם׃

כי כה אמר. הקב״ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי:

בשובה. לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל (במדבר י):

בהשקט. הבא לכם מאתי ובבטחה תהיה גבורתכם:

ט״ז וַתֹּאמְר֖וּ לֹא־כִ֑י עַל־סוּס֙ נָנ֣וּס עַל־כֵּ֔ן תְּנוּסֵ֖ון וְעַל־קַ֥ל נִרְכָּ֛ב עַל־כֵּ֖ן יָקֵ֣לּוּ רֹדְפֵיכֶֽם׃

על סוס ננוס. נתקשר במלכי מצרי׳ ונביא משם סוסים קלים לנוס:

י״ז אֶ֚לֶף אֶחָ֣ד מִפְּנֵי֙ גַּעֲרַ֣ת אֶחָ֔ד מִפְּנֵ֥י גַּעֲרַ֖ת חֲמִשָּׁ֣ה תָנֻ֑סוּ עַ֣ד אִם־נוֹתַרְתֶּ֗ם כַּתֹּ֙רֶן֙ עַל־רֹ֣אשׁ הָהָ֔ר וְכַנֵּ֖ס עַל־הַגִּבְעָֽה׃

אלף אחד. מכם מפני גערת אחד. מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו:

אם נותרתם. כמו אשר נותרתם:

כתורן. עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש״ט בלע״ז:

וכנס. אף הוא כלונס גבוה שנותנים בראש הגבעה וכשרוא׳ הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו:

י״ח וְלָכֵ֞ן יְחַכֶּ֤ה יְהוָה֙ לַחֲנַנְכֶ֔ם וְלָכֵ֥ן יָר֖וּם לְרַחֶמְכֶ֑ם כִּֽי־אֱלֹהֵ֤י מִשְׁפָּט֙ יְהוָ֔ה אַשְׁרֵ֖י כָּל־חוֹכֵ֥י לֹֽו׃ {פ}

ולכן. על שלא אביתם לשמוע:

יחכה ה׳ לחננכם. אינו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה:

ולכן ירום לרחמכם. יתרחק לרחמכם:

כי אלהי משפט ה׳. ויפרע תחי ווה מן המורדים בו:

אשרי כל חוכי לו. לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר:

י״ט כִּי־עַ֥ם בְּצִיּ֖וֹן יֵשֵׁ֣ב בִּירוּשָׁלַ֑͏ִם בָּכֹ֥ו לֹא־תִבְכֶּ֖ה חָנֹ֥ון יָחְנְךָ֛ לְקֹ֥ול זַעֲקֶ֖ךָ כְּשָׁמְעָ֥תוֹ עָנָֽךְ׃

כי. עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלים צדיק יהיה:

בכו לא תבכה. לא תצטרך לבקש בקש׳ מאת הקדוש ברוך הוא בבכי כי לקול זעקך ענך:

כ׳ וְנָתַ֨ן לָכֶ֜ם אֲדֹנָ֤י לֶ֙חֶם֙ צַ֣ר וּמַ֔יִם לָ֖חַץ וְלֹא־יְכַנֵּ֣ף עוֹד֮ מוֹרֶ֣יךָ וְהָי֣וּ עֵינֶ֔יךָ רֹא֖וֹת אֶת־מוֹרֶֽיךָ׃

לחם צר ומים לחץ. לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו׳:ו׳) הנה ששון ושמחה (לעיל כב):

ולא יכנף. לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו:

מוריך. הקב״ה המלמדך להועיל:

כ״א וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָּבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃

ואזניך תשמענה וגו׳. לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסים בדברו ואומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין ובין שמאל:

כ״ב וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי׀ פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־אֲפַדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תְּזָרֵם׀ כְּמוֹ דָוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ׃

אפדת. נוי:

כמו דוה. יהיו מאוסי׳ בעיניך כנדה:

כ״ג וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה וְלֶחֶם׀ תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב׃

ונתן. הקב״ה את מטר זרעך:

ושמן. ל׳ דבר שמן ואינו ל׳ שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ:

כר נרחב. עד שיהיו הכרים שמנים ורחבים:

כר. כבש ל״א מישור נרחב כמו (בראשי׳ יב) ככר הירדן וכמו (ויקרא כג) כרמל כר שהוא מלא תבואה:

כ״ד וְהָאֲלָפִים וְהָעַיָרִים עֹבְדֵי׀ הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה׃

והאלפים. שוורי׳:

בליל חמיץ. כמו (איוב ז) על בלילו, קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו:

אשר זורה. התבואה פעמיים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבוא׳ שזורה במזרה אצל הקשין:

רחת. פיל״א בלע״ז:

מזרה. יו״ן בלע״ז, ומדרש אגדה בליל ל׳ בלול שיהא האוכל בלול בתבן:

כ״ה וְהָיָה | עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְעַל׀ כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם׀ הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים׃

יבלי מים. נהרי מים כמו (ירמיהו י״ז:ח׳) ועל יובל ישלח שרשיו:

ביום הרג רב. שיהא טבח גדול (בארץ אשור) ויונתן תרגם ביום קטול רב במיפל רברבין:

כ״ו וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה׀ כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה׀ יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה׀ אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃ {פ}

שבעתים כאור שבעת הימים. שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שביעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה:

כ״ז הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה׀ בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו׀ מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃

שם ה׳. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה סנחריב:

בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים:

משאה. ה״א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי:

כ״ח וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף׀ עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנַפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים׃

כנחל שוטף. אשר העובר בו יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים:

להנפה. להניף אוונ״ר בלע״ז:

בנפת שוא. לא להועיל להם והם סבורים להועיל:

רסן. פרומבי"א פרינ"ק בלע"ז:

כ"ט הַשִּׁיר֙ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֔ם כְּלֵ֖יל הִתְקַדֶּ֣שׁ חָ֑ג וְשִׂמְחַ֣ת לֵבָ֔ב כַּהוֹלֵ֖ךְ בְּחָלִ֑יל לָבֹ֗וא בְּהַר־יְהוָה֙ אֶל־צ֣וּר יִשְׂרָאֵ֔ל׃

השיר יהיה לכם. בליל הפסח תבא לכם שמחה זו:

כליל התקדש חג. כמו שאמרת' שיר של הפסחים במצרים ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחרב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תהלים:

כהולך בחליל. ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי ביכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה', כמו ששנינו במס' בכורים:

ל' וְהִשְׁמִ֤יעַ יְהוָה֙ אֶת־הוֹד֣ קוֹל֔וֹ וְנָחַ֖ת זְרוֹע֑וֹ יַרְאָ֞ה בְּנַֽעַף־אַ֣ף וְלַהַ֗ב אֵ֚שׁ אוֹכֵלָ֔ה נָ֥פֶץ וָזֶ֖רֶם וְאֶ֥בֶן בָּרָֽד׃

ונחת זרועו. אין זה ל' נוח אלא ל' נוחות פושלמנ"ט בלע"ז כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות יז) הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב:

נפץ. ל' שיבור יותר:

וזרם. קילוח מטר סוחף:

ל"א כִּֽי־מִקּ֥וֹל יְהוָ֖ה יֵחַ֣ת אַשּׁ֑וּר בַּשֵּׁ֥בֶט יַכֶּֽה׃

מקול ה' יחת אשור. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגדת חלק:

בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו:

ל"ב וְהָיָ֗ה כָּל־מַעֲבַר֙ מַטֵּ֣ה מוּסָדָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יָנִ֛יחַ יְהוָ֥ה עָלָ֖יו בְּתֻפִּ֣ים וּבְכִנֹּר֑וֹת וּבְמִלְחֲמ֥וֹת תְּנוּפָ֖ה נִלְחַ֥ם־בָּֽם׃ (בה):

והיה כל מעבר מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתום וביום מפלתם יניח ה' עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות, וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתפים ובכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה' עליו ובמלחמות תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה, ומדרש אגדה תנופת קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן היה:

ל"ג כִּֽי־עָר֤וּךְ מֵאָתְמ֙וֹל֙ תָּפְתָּ֔ה גַּם־הִ֖יא (הוא) לַמֶּ֣לֶךְ הוּכָ֑ן הֶעְמִ֤יק הִרְחִיב֙ מְדָרָ֔תָהּ אֵ֥שׁ וְעֵצִ֖ים הַרְבֵּ֑ה נִשְׁמַ֤ת יְהוָה֙ כְּנַ֣חַל גָּפְרִ֔ית בֹּעֲרָ֖ה בָּֽהּ׃ {פ}

כי ערוך מאתמול. יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום:

תפתה. גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם:

למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו:

מדורתה. לשון אש נסקת מערכת עצים על האש קרויה מדורה:

נשמת ה'. נפיחת רוחו:

בוערה. בוערת:

פרק ל"א

א' הֽוֹי־הַיֹּרְדִ֤ים מִצְרַיִם֙ לְעֶזְרָ֔ה עַל־סוּסִ֖ים יִשָּׁעֵ֑נוּ וַיִּבְטְח֤וּ עַל־רֶ֙כֶב֙ כִּ֣י רָ֔ב וְעַל־פָּרָשִׁ֖ים כִּֽי־עָצְמ֣וּ מְאֹ֑ד וְלֹ֤א שָׁעוּ֙ עַל־קְד֣וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֔ל וְאֶת־יְהוָ֖ה לֹ֥א דָרָֽשׁוּ׃

הוי. על הושע ועשרת השבטים היורדים מצרימה לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י"ז:ד'):

ועל סוסים. הבאים משם שהם קלים לרוץ:

ישענו. (כמו ולא שעו אל קדוש ישראל) כמו שעשה חזקיה שנ' (מלכים ב י"ח:ה') בה' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור:

ב וְגַם־הִוא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר והשיבך ה׳ מצרים באניות (דברים כ״ח:ס״ח) מדה כנגד מדה שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואתה הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך׃

וקם. על עשרת השבטים שהם בית מרעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה׃

ג וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ וַיהוָה יַטֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזָר וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלְיוּן׃ {ס}

יטה ידו. שהקב״ה סומך הכל בידו וכשיטה אותה יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך ומדרש אגדה וי״ת ירים יד מחת גבורתיה׃

ד כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה | אֵלַי כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו׀ מְלֹא רֹעִים מִקּוֹלָם׀ לֹא יֵחָת וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה כֵּן יֵרֵד׀ יְהוָה צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃

כאשר יהגה. המיית קול כמו וכיונים הגו נהגה (לקמן נט)׃

אשר יקרא עליו מלא רועים. יאספון עליו בקריאת קול המון׃

מלא רועים. אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא (ירמיהו י״ב:ו׳) וכן יחד עלי יתמלאון (איוב ט״ז:י׳) כולם ל׳ קיבוץ׃

לא יענה. לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני (שמות יא) וכן וענה גאון ישראל (הושע ה׳:ה׳)׃

כן ירד. ולא יפחד מהמון האומות׃

ה כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהַצֵּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט׃

פסוח. דילוג ויש עוד לפותרו לשון חייס׃

והמליט. יוציא את ישראל מן הצרה ל׳ המלטה אישקמוציי״ר בלע״ז׃

ו שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

שובו. למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו׃

ז כִּי בַיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חַטְא׃

ח וְנָפַל אַשּׁוּר׀ בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תְּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ׀ מִפְּנֵי־חָרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ׃

ט וְסַלְעוֹ׀ מִמָּגֹור יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרֶיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ׀ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃ {פ}

וסלעו ממגור יעבור. וחזקו מרוב פחד יחלוש׃

וחתו מנס. מפני הניסים שיראו שהקב״ה עושה לישראל׃

אשר אור לו בציון. שם יהיה האש מוכן לשורפם׃

פרק ל״ב

א הֵן לְצֶדֶק יִמְלֹךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ׃

הן לצדק ימלך מלך. הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק׃

ולשרים למשפט ישורו. ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר למשפט ישורו, ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא׃

ב וְהָיָה־אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵּי־מַיִם בְּצִיָּון כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה׃

והיה איש. הגבור ביראת הקב״ה הוא חזקיה יהיה לישראל:

כמחבא רוח. כמחסה סלע שנחבאים בו מפני רוח ונסתרים שם מפני חורב כן יבטחו בו הנותרים מי׳ השבטי׳:

בציון. ל׳ יובש ציה:

כצל סלע כבד בארץ עיפה. במקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל:

ג׳ וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תְּקַשֶּׁבְנָה:

ולא תשעינה עיני רואים. לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע (לעיל ו) ל׳ טוח:

ד׳ וּלְבַב נְמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צָחוֹת:

ולבב נמהרים יבין לדעת. לא כמו שעכשיו השמן לב העם (שם):

ולשון עלגים וגו׳. ולא כמו שעכשיו כי בלעגי שפה (לעיל כח):

עלגים. כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות צח קרוי עלג ונלעג:

ה׳ לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוּעַ:

ולכילי. רמאי נוכל חורש רעים:

שוע. ל׳ אדון שהכל שועין ופונין אליו:

ו׳ כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֵה צָמֵא יַחְסִיר:

נבלה ידבר. מדבר ל׳ הוה הוא:

יעשה און. יקבץ מחשבות און כמו (דברים ח׳:י״ז) עשה לי החיל הזה:

לעשות חונף. חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה, חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח:

ומשקה צמא יחסיר. לפי פשוטו שגוזלין העניים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחייא מדמן לבטלא:

ז׳ וְכֵלָיו כְּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעַץ לְחַבֵּל (ענוים) [עֲנִיִּים] בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט:

ובדבר אביון משפט. לחבל אביון במשפטו, משפט זה ל׳ תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ מזימו׳ להכשילו בנכליו משפט משמש שלשה לשונו׳ תחלת טענת דשריינמנ״ט בלע״ז וגמר הדין יואיימנ״ט בלע״ז ומשטר ששוטרין אותו ביסורין יושטיצ״א בלע״ז:

ח׳ וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעַץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם: {ס}

על נדיבות יקום. בשביל נדיבותיו תהיה לו תקומה:

ט׳ נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בְּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי:

נשים שאננות. מדינן דיתבן שליון:

בנות בוטחות. כרכין דיתבין לרוחצן:

י׳ יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בְּטְחוֹת כִּי כָלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא:

ימים על שנה. כמו (לעיל כט) ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהם בציר הענבים ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית:

אוסף. שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח:

י״א חָרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בְּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגֹרָה עַל־חֲלָצָיִם:

רגזה. כמו לרגז:

פשוטה. כמו לפשוט:

ועורה. כמו לערות ל׳ עריה (מיכה א):

וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירגם יונתן שלחו איתערטילו ואסרו על חרצין מתוך שיפשיטו ויתערמו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם:

י״ב עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׁדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה:

על שדים סופדים. יטפחו על לבם:

(**על שדי חמד** על שדות) חמדתן, ומ״א על חכמי סנהדראות שהם כשדי׳ המניקי׳ יספדו, ועל עיר חמדתן שתחרש כשדה ועל גפן פוריה הם ישראל שנקראו גפן כמ״ש גפן ממצרי׳ תסיע:

י״ג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה:

קוץ שמיר. הובאי ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש ועל **קריה עליזה**, ירושלים שהיא משוש לכל הארץ (איכה ב):

י״ד כִּי־אַרְמוֹן נֶטֻּשׁ הָמוֹן עִיר עֹזֶב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים:

כי ארמון. היכל המלך מלך יהודה נוטש:

והמון עיר. גלה:

עופל ובחן. בית מקדשי שהיה להם למבצר:

היה בעד מערות. יהיה בתוך חורבות מערת ל׳ ערו ערו (תהילים קל״ז:ז׳), ובעד כמו הבעד ערפל ישפוט (איוב כ״ב:י״ג):

עד עולם. עד עת קץ עופל ובחן. שניהם ל׳ מבצר:

משוש פראים. לתאות ישמעאל (ולמרעה אדום) ולחיילותיו:

ט״ו עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל (וכרמל) [וְהַכַּרְמֶל] לַיַּעַר יֵחָשֵׁב:

עד יערה עלינו. ישפוך עלינו כמו ותער כדה (בראשית כ״ד:כ׳) ל׳ שפיכה נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן (יואל ג׳:א׳) וכן אשפוך רוחי על כל בשר (זכריה י״ב:י׳):

ליער יחשב. קירוין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים:

ט״ז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב:

ושכן במדבר משפט. בירושלים שהיא כמדבר:

וצדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל:

י״ז וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם:

י״ח וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת:

י״ט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיַּעַר וּבַשְּׁפָלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר:

וברד ברדת היער. על כרחך אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד חציו קמץ וחציו פתח בל׳ פעל וכן פתרונו ל׳ פעולה כמו ורחץ וישב ועמד, וברד ויברוד את ברירת היער ויהי׳ הבי״ת של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומ׳ וימטיר הקב״ה את מטר פחי הרשעים שהם עכשיו בנויים ומלאים ערים כיער:

ובשפלה. שנשפלו ישראל עד עכשיו:

תשפל העיר. מטרפולין של פרס ודוגמא כן תרגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא:

כ׳ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מַיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר: {ס}

אשריכם. ישראל, שהצליחה זריעת צדקתכם כזורעים על מים מעתה תקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך ת״י כלומר תקבלו שכר פעולתכם הטובה:

פרק ל״ג

א׳ הֲוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה֙ לֹ֣א שָׁדוּד֔ וּבוֹגֵ֖ד וְלֹא־בָ֣גְדוּ בּ֑וֹ כַּהַתִּמְךָ֤ שׁוֹדֵד֙ תּוּשַׁ֔ד כַּנְּלֹתְךָ֥ לִבְגֹּ֖ד יִבְגְּדוּ־בָֽךְ׃ {ס}

הוי. האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגדך ובוזזך:

כהתימך. להיות שודד ככלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד:

כנלותך לבגוד. מנחם חיבר כנלותך עם לא יטה לארץ מנלם בחלק אחד ומנלם המ״ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ״ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיות ל׳ כליון לפי הענין:

כנלותך. ל׳ ככלותך ולא יטה לארץ **מנלם** כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק:

ב׳ יְהוָ֥ה חָנֵּ֖נוּ לְךָ֣ קִוִּינוּ֑ הֱיֵ֤ה זְרוֹעָם֙ לַבְּקָרִ֔ים אַף־יְשׁוּעָתֵ֖נוּ בְּעֵ֥ת צָרָֽה׃

היה זרועם. של שדודים ביד השודד:

לבקרים. מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתינו תהיה בעת צרה:

ג׳ מִקּ֣וֹל הָמ֔וֹן נָדְד֖וּ עַמִּ֑ים מֵרוֹמְמָתְךָ֖ נָפְצ֥וּ גּוֹיִֽם׃

מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו נסיך:

ד׳ וְאָסַ֤ף שְׁלָלְכֶם֙ אֹסֶ֣ף הֶחָסִ֔יל כְּמַשַּׁ֥ק גֵּבִ֖ים שֹׁקֵ֥ק בּֽוֹ׃

ואוסף שללכם. זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדים את עמי בבא פקודתכם יבוז אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל א׳ לעצמו אף כאן יבוזו איש לו:

כמשק גבים שוקק. כקול נהם מים הנאספים ונופלין בגבים בנהם כן ינהמו הבאים לשלול ולבוז, משק ל׳ נהם כמו (משלי כ״ח:ט״ו) ארי נוהם ודוב שוקק, וכן ממשק חרול (צפניה ב׳:ט׳) כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול וכן בעיר ישוקו (יואל ב):

גבים. כמו לחשוף מים מגבא ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזת אוכלוסי סנחרב:

ה׳ נִשְׂגָּ֥ב יְהוָ֖ה כִּי שֹׁכֵ֣ן מָר֑וֹם מִלֵּ֤א צִיּוֹן֙ מִשְׁפָּ֣ט וּצְדָקָֽה׃

כי שוכן מרום. הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה:

ו׳ וְהָיָ֤ה אֱמוּנַת֙ עִתֶּ֔יךָ חֹ֥סֶן יְשׁוּעֹ֖ת חָכְמַ֣ת וָדָ֑עַת יִרְאַ֥ת יְהוָ֖ה הִ֥יא אוֹצָרֽוֹ׃ {פ}

והיה אמונת עתיך וגו׳. והיה לחוסן ישועות ולחכמה ודעת את אשר תאמין לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ולמעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופיאה בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם ד״א **אמונת עתך.** את שהאמנת בהקב״ה בעתים שעברו עליך וצפית לישועה תהיה לך לחוסן:

יראת ה׳. שתירא מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה:

ז׳ הֶן אֶרְאֶ֥לָּם צָעֲק֖וּ חָצָ֑ה מַלְאֲכֵ֥י שָׁל֖וֹם מַ֥ר יִבְכָּיֽוּן׃

הן אראלם צעקו חוצה. היה הנביא מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואנשא לגאלם, הן על אראלים שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובות׳ בבכי ונהי:

מלאכי שלום. מלאכי שליחותם שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח:

ח׳ נָשַׁ֥מּוּ מְסִלּ֖וֹת שָׁבַ֣ת עֹבֵ֣ר אֹ֑רַח הֵפַ֤ר בְּרִית֙ מָאַ֣ס עָרִ֔ים לֹ֥א חָשַׁ֖ב אֱנֽוֹשׁ׃

הפר. האויב ברית שכרת לישראל:

מאס ערים. ביזה בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש:

ט׳ אֲבַל אַמְלֶלָה אֶרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעַר בָּשָׁן וְכַרְמֶל: {ס}

אבל. ל׳ אבילות:

קמל. יבש ונכרת:

היה. ל׳ עבר הוא:

השרון. שם מחוז מרעה בהמות כמו ששנינו אילים ממואב עגלים משרון:

כערבה. חורבה:

ונוער. ל׳ תשנוק כמו (שמות יד) וינער ה׳:

י׳ עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אָרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא:

עתה אקום. מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקו׳ וארומם ואנשא:

י״א תַּהֲרוּ חָשֵׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם:

חשש. מין מוץ דבר שנוח לידלק:

רוחכם אש. מגופכם תצא רוח אש ותאכל החשש והקש:

י״ב וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצָּתּוּ: {פ}

כסוחים. קצוצים, כסוחים כמו (ויקרא כה, ד) לא תזמר ת״א לא תכסח:

י״ג שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבוּרָתִי:

רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם:

קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש:

י״ד פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי | יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם:

פחדו בציון חטאים. היאך ימצאו פתח לתשובה:

מי יגור לנו אש אוכלה. כלומר מי יעמוד בעדנו לשכך חימה בוערת, ל״א מי יגור לנו פי׳ מי הוא לנו שיגור בציון עם הצור שהוא אש אוכלה והוא משיב אוהב צדקות וגו׳:

ט״ו הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְמֹךְ בַּשֹּׁחַד אָטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע:

הולך צדקות. מי הוא ימצא הולך צדקות:

נוער כפיו. אשקו״ט בלע״ז:

אוטם. סותם וכן שקופים אטומים (מלכי׳ א ו׳):

עוצם. סוגר וכן (לעיל כט) ויעצם את עיניכם:

ט״ז הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים:

לחמו נתן. לא יהא מבקש לחם כי מן השמים יספיקו לו מזון:

מימיו נאמנים. מקור מימיו לא יכזב, כלומר זרעו יגדל וכל צרכיו יסופקו:

י״ז מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחֹקִים:

מלך ביפיו תחזינה עיניך. פי׳ תזכה לראות מארץ מרחקים מלכך בהדר גאונו, או פי׳ (הקב״ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקים שאתה עומד תראה הניסים והגדולה שאעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינת המלך ביפיו ע״כ, כל זה בספרים אחרים אינו):

מלך ביפיו תחזינה עיניך. לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום:

תראינה ארץ מרחקים. תירגם יונתן תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם:

י״ח לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים׃

לבך יהגה אימה. כשתראה השרים והחכמים של עכו״ם שהיו שליטים בחייהן והרי הם נידונים בגיהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות:

איה סופר את המגדלים. פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד:

י״ט אֶת־עַם נוֹעֵז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה׃

את עם נועז. כמו לועז אלו אשור ובבל שאין לשונם לשון הקודש:

לא תראה. לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשכים ושפלים:

עמקו שפה. כמו ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י״א:א׳):

נלעג לשון. עגלים, ועמקי שפה (לעיל כג) כל זה לשון נכרית שאינן מכירין בלשון הקודש:

כ׳ חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצָּעֶן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ׃

חזה ציון. ואת מי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו:

בל יצען. בל יסח ודומה לו אילון בצעננים (שופטי׳ ד׳) ומתרג׳ מישר אגניא והם נקעי׳ שבשדו׳ שקורין פושי״ץ בלע״ז כמו אגני דארעא מקרי שהמים נאספי׳ שם מן ההרי׳ והגבשושיו׳ וכי״ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתבה אלא משמשת היא:

בל יסע יתדותיו. היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מלכים א ה׳:ל״א) וכן ויסעם עם הבריח (שופטים ט״ז:ג׳) ל׳ תלישה:

כ״א כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֵךְ בּוֹ אֳנִי־שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ׃

כי אם שם. כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו, הרעה לא תהיה כי אם הטובה ה׳ יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים כענין שנא׳ (ביחזקאל ד) וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן ניבא יואל ומעין מבית ה׳ יצא (יואל ד יח) והוא הנחל שיהא מתגבר והולך:

אני שיט. אניה השטה במים:

וצי אדיר. ובורני רבתא:

כ״ב כִּי יְהוָה שֹׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ יְהוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ׃

כי ה׳ שופטינו. שר ושופט שלנו:

כ״ג נִטְּשׁוּ חִבָּלַיִךְ בַּל־יְחַזְּקוּ כֵּן־תָּרֶנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס אָז חָלַק עַד־שָׁלָל מְרֻבָּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בָּזּוֹ׃

נטשו חבליך. המושכים את הספינה את רומי החייבת:

כן. הכן היטב:

תרנם. תורן הספינה:

בל פרשו נס. לא יוכלו לפרוס וילון המנהיג את הספינה:

אז חולק עד שלל. עדאה:

מרבה. הרבה יחלקו שלל סנחריב:

פסחים. (ישראל) שהיו עד עכשיו חלשים:

כ״ד וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּהּ נְשָׂא עָוֹן׃ {ס}

ובל יאמר שכן. של ישראל:

חליתי. בשביל האומה הזאת באתני הרעה כי **העם.** ישראל שנקראו עם היושב בירושלים יהיה סלוח עון:

פרק ל״ד

א׳ קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ׃

ב׳ כִּי קֶצֶף לַיהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם נְתָנָם לַטֶּבַח׃

ג׳ וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם׃

ד׳ וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגֹלּוּ כַּסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה׃

ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאשליך את שרי אשור ובבל:

ונגולו. ל׳ גולל ונגלו כספר השמים ת״י ויתמחון מתחות שמיא כמא דאמר עליהן בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה והאורה לרשעים לכשיתמחו ויחרבו יהיה דומם העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר:

יבול. יכמוש:

וכנובלת מתאנה. כמושה באילן קרויה נובלת וזהו שפירשו רבותינו (ברכות מ) מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות:

ה׳ כִּי־רְוְתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט׃

כי רותה בשמים חרבי. להרוג שרים של מעלה ואחר כך תרד על עמלק למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום:

עם חרמי. עם מלחמתי ל׳ משנה (כתובות יז) בשעת חירום שנו וכן (מלכים א כ׳:מ״ב) את איש חרמי דאחאב:

ו׳ חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הַדְּשְׁנָה מֵחֶלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֶלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בָּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃

כרים עתודים. שרים ושלטונים:

בבצרה. מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) לפיכך תלקה עמהם, בפסיקתא:

ז׳ וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֶלֶב יְדֻשָּׁן׃

ראמים עמם. עם העתודים הכתובים למעל׳:

אבירים. פרים בריאים וגדולי׳ כמה דאת אמר עם אבירי בשן כתרוני:

ח׳ כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן׃

שלומים לריב ציון. שישלם גמול על עיסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה מן המריעים לה:

ט׳ וְנֶהְפְּכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה׃

ונהפכו נחליה. של בבלים:

י׳ לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לָנֶצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ׃

מדור לדור. מאותו דור עד דור אחרון, ד״א היא קללת משה (שמות י״ז:ט״ז) מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך משיחנו:

י״א וִירַשּׁוּהָ֨ קָאַ֤ת וְקִפּוֹד֙ וַינְשׁ֣וֹף וְעֹרֵ֔ב יִשְׁכְּנ֖וּ־בָ֑הּ וְנָטָ֤ה עָלֶ֙יהָ֙ קַרְסֵ֣הוּ וְאַבְנֵי־בֹֽהוּ׃

וקפוד. עוף הפורח בלילה צואיט״א בלע״ז:

קו תהו. משפט של שממה:

ואבני בהו. משקלות של דין חורבן כמו (דברים כה) אבן שלמה:

י״ב חֹרֶ֔יהָ וְאַ֥יִן־שָׁ֖ם מְלוּכָ֑ה יִקְרָ֣אוּ וְכָל־שָׂרֶ֔יהָ יִהְי֖וּ אָֽפֶס׃

חוריה ואין שם מלוכה יקראו. שרים שלה עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה:

אפס. כלייה:

י״ג וְעָלְתָ֤ה אַרְמְנוֹתֶ֙יהָ֙ סִירִ֔ים קִמּ֥וֹשׂ וָחֹ֖חַ בְּמִבְצָרֶ֑יהָ וְהָיְתָ֤ה נָוֶה֙ תַּנִּ֔ים חָצֵ֖יר לִבְנ֥וֹת יַעֲנָֽה׃

ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא״ש וכיוצא בהם:

נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיו׳ בו תנים שהוא מין חיה רעה:

י״ד וּפָגְשׁ֥וּ צִיִּ֖ים אֶת־אִיִּ֑ים וְשָׂעִ֣יר עַל־רֵעֵ֔הוּ יִקְרָ֖א אַךְ־שָׁ֥ם הִרְגִּ֛יעָה לִילִ֖ית וּמָצְאָ֥ה לָ֖הּ מָנֽוֹחַ׃

ופגשו ציים את איים. ויערען תמון בחתולין כך תירגם יונתן תמון נמיו׳ מרטרינ״ש בלע״ז:

ושעיר. שד:

הרגיעה. לשון מרגוע:

לילית. שם שידה:

ט״ו שָׁ֣מָּה קִנְּנָ֤ה קִפּוֹז֙ וַתְּמַלֵּ֣ט וּבָקְעָ֔ה וְדָגְרָ֖ה בְּצִלָּ֑הּ אַךְ־שָׁ֣ם נִקְבְּצ֤וּ דַיּוֹת֙ אִשָּׁ֣ה רֵעוּתָ֔הּ׃

קננה. לשון קן צפור (דברים כב):

קפוז. הוא קפוד:

ותמלט. ותלד ביצה:

ובקעה. היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו (לקמן נט):

ודגרה. היא קריאת העוף שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוציי״ר בלע״ז וכן (ירמיה יז) קורא דגר:

דיות. ולטוייר״ש בלע״ז:

אשה רעותה. כמו אל רעותה:

ט״ז דִּרְשׁ֣וּ מֵעַל־סֵ֣פֶר יְהוָ֔ה וְקִרְא֖וּ אַ֣תַּת מֵהֵנָּ֑ה לֹ֣א נָעֲדָ֗רָה אִשָּׁ֤ה רֵעוּתָהּ֙ לֹ֣א פָקָ֔דוּ כִּי־פִ֥י הַוּא֙ צִוָּ֔ה וְרוּח֖וֹ הִ֣וא קִבְּצָֽן׃

דרשו מעל ספר ה׳. קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להסגר בתיבה זכר ונקבה. **אחת מהנה לא נעדרה** מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה׳ זאת ולהקבץ לשתות דם לאכול בשר וחלב:

לא פקדו. לא חסרו כמו (במדבר ל״א:מ״ט) לא נפקד ממנו איש:

כי פי הוא צוה. שיבואו:

ורוחו. של פי **הוא קבצן.** רוחו מוסב על פי כמו (תהילים ל״ג:ו׳) וברוח פיו כל צבאם אף כאן רוחו של פי הוא קבצן:

י״ז וְהִ֣וא־הִפִּ֤יל לָהֶן֙ גּוֹרָ֔ל וְיָדֹ֥ו חִלְּקָ֖תָה לָ֑הֶם בַּקָּ֗ו עַד־עוֹלָ֛ם יִירְשׁוּ֖הָ לְדֹ֣ור וָדֹ֑ור יִשְׁכְּנ֖וּ־בָֽהּ׃ {ס}

והוא הפיל להן. עכשיו הנביא אומר על הקב״ה והוא הפיל להם לאותן החיות והעופו׳ גורל שיעלו אלו לחלקם:

פרק ל״ה

א׳ יְשִׂשׂ֥וֹן מִדְבָּ֖ר וְצִיָּ֑ה וְתָגֵ֥ל עֲרָבָ֖ה וְתִפְרָֽח כַּחֲבַצָּֽלֶת׃

ישושום. ישישו עליהם כמו ישושו מהן, כמו בני יצאוני (ירמיהו י׳:כ׳) שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר (מלכים א י״ט:כ״א) בשל להם הבשר׃

מדבר וציה. ירושלי׳ הקרוי׳ ציה וציון הקרוי׳ מדבר הן ישושו על מפלתם של גבורי שעיר (ובצרה)׃

ותגל ערבה. של ירושלים׃

ב׳ פָּרֹ֤חַ תִּפְרַח֙ וְתָגֵ֣ל אָ֔ף גִּילַ֖ת וְרַנֵּ֑ן כְּב֤וֹד הַלְּבָנוֹן֙ נִתַּן־לָ֔הּ הֲדַ֥ר הַכַּרְמֶ֖ל וְהַשָּׁר֑וֹן הֵ֣מָּה יִרְא֗וּ כְּב֤וֹד יְהוָה֙ הֲדַ֣ר אֱלֹהֵ֔ינוּ׃ {פ}

ורנן. כמו ולרנן׃

הלבנון. בית המקדש׃

הדר. כבודו לציון׃

ג׳ חַזְקוּ֙ יָדַ֣יִם רָפ֔וֹת וּבִרְכַּ֖יִם כֹּשְׁלֹ֥ות אַמֵּֽצוּ׃

חזקו ידים רפות. כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות, חזקו ל׳ משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפות היה לינקד חזקו ואמצו (דברי הימים ב ל״ב:ז׳) עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרי׳ נקוד חזקו אמצו חזקו אל תיראו. זה נקוד חזקו ל׳ קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ (יהושע א׳:ו׳) ולא יאמר חזק׃

ד׳ אִמְר֥וּ לְנִמְהַרֵי־לֵ֖ב חִזְק֣וּ אַל־תִּירָ֑אוּ הִנֵּ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ נָקָ֣ם יָבֹ֔וא גְּמ֥וּל אֱלֹהִ֖ים הֽוּא־יָבֹ֥וא וְיֹשִׁ֖יעַ כֶּֽם׃

לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה׃

נקם יבא. כמו בנקם יבא׃

גמול אלהים. על הרשעים הוא יבא ואתכם יושיע׃

ה׳ אָ֚ז תִּפָּקַ֣חְנָה עֵינֵ֣י עִוְרִ֔ים וְאָזְנֵ֥י חֵרְשִׁ֖ים תִּפָּתָֽחְנָה׃

עיני עורים. אותם שהיו עד הנה עורים מהכיר את מורא זו עליהם׃

ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאים עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראם עורי׳ וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגו׳׃

ו׳ אָ֚ז יְדַלֵּ֣ג כָּאַ֔יָּל פִּסֵּ֖חַ וְתָרֹ֣ן לְשׁ֑וֹן אִלֵּ֣ם כִּֽי־נִבְקְע֤וּ בַמִּדְבָּר֙ מַ֔יִם וּנְחָלִ֖ים בָּעֲרָבָֽה׃

אז ידלג כאיל פסח וגו׳. ישראל שהם עכשיו פסחים וחלשים מצינו שקוראם פסחים חלשים כמו שנאמר פסחים בזזו בז (לעיל לג)׃

ותרון. בישועתי׃

לשון אלם. לשונם של ישראל שהיו בין הכשדים אלמים שומעי׳ חרפות ואינם משיבים׃

כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתו ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעי׳ בתוכה כלומר כי יצמח ישע לנדכאים׃

ז׳ וְהָיָ֤ה הַשָּׁרָב֙ לַאֲגַ֔ם וְצִמָּא֖וֹן לְמַבּ֣וּעֵי מָ֑יִם בִּנְוֵ֤ה תַנִּים֙ רִבְצָ֔ה חָצִ֥יר לְקָנֶ֖ה וָגֹֽמֶא׃

והיה השרב. להם **לאגם.** התאב לתשועה יהא נושע והנביא דבר בלשון משל׃

בנוה תנים רבצה וגו׳. בנוה מקום שהיה מדבר ציה שהוא נוה מרבץ תנין יהיה לח מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר היגאה גומא בלי בצה (איוב ח׳:י״א)׃

רבצה. שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה״א׃

ח׳ וְהָיָ֥ה שָׁ֛ם מְסִלּ֖וּל וְדָ֑רֶךְ וְדֶ֣רֶךְ הַקֹּ֔דֶשׁ יִקָּרֵ֥א לָ֖הּ לֹא־יַעַבְרֶ֣נּוּ טָמֵ֑א וְהוּא־לָ֣מֹו הֹלֵ֣ךְ דֶּ֔רֶךְ וְאֱוִילִ֖ים לֹ֥א יִתְעּֽוּ׃

והיה שם מסלול. לעוברים ושבים׃

לא יעברנו. לאותו דרך שום טמא כלומר לא יהיה עוד לאומות:

והוא למו. והוא הדרך של אותן עורים וחרשים ופסחי׳ ואלמים הנזכרים למעלה והיה הלוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי איישירנו לפניהם:

ט׳ לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת֙ לֹא־יַעֲלֻ֣נָּה לֹ֣א תִמָּצֵ֔א שָׁ֖ם וְהָלְכ֥וּ גְאוּלִֽים׃

ופריץ חיות. חזיר מיער (תהילים פ׳:י״ד) אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו (ירמיהו ד׳:ז׳) הוא נבוכדנצר לא ימצא שם:

בל יעלנה. לאותה הדרך דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה (שמות י״ח:כ׳) הרי נקבה, בדרך אחד יצאו אליך (דברי׳ יח) הרי זכר:

לא תמצא. חיה רעה שם:

י׳ וּפְדוּיֵ֥י יְהוָ֖ה יְשֻׁבֻ֑ון וּבָ֤אוּ צִיּוֹן֙ בְּרִנָּ֔ה וְשִׂמְחַ֥ת עוֹלָ֖ם עַל־רֹאשָׁ֑ם שָׂשׂ֤וֹן וְשִׂמְחָה֙ יַשִּׂ֔יגוּ וְנָ֥סוּ יָגֹ֖ון וַאֲנָחָֽה׃ {ס}

ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרי׳ וה׳ הולך לפניהם יומם (שמות י״ג:כ״א):

ונסו. היגון והאנחה מהם:

פרק ל״ו

א׳ וַיְהִ֗י בְּאַרְבַּע֙ עֶשְׂרֵ֣ה שָׁנָ֔ה לַמֶּ֖לֶךְ חִזְקִיָּ֑הוּ עָלָ֞ה סַנְחֵרִ֤יב מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר֙ עַל֙ כָּל־עָרֵ֣י יְהוּדָ֔ה הַבְּצֻרֹ֖ות וַיִּתְפְּשֵֽׂם׃

ב׳ וַיִּשְׁלַ֞ח מֶ֣לֶךְ־אַשּׁ֗וּר | אֶת־רַבְשָׁקֵ֛ה מִלָּכִ֥ישׁ יְרוּשָׁלַ֖מָה אֶל־הַמֶּ֣לֶךְ חִזְקִיָּ֑הוּ בְּחַ֤יִל כָּבֵד֙ וַיַּעֲמֹ֣ד בִּתְעָלַ֔ת הַבְּרֵכָ֖ה הָעֶלְיֹונָ֑ה בִּמְסִלַּ֖ת שְׂדֵ֥ה כובס׃

בתעלת. פושי״ר בלע״ז:

בריכה. מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגים ארוך ורחב:

במסילת. דרך כבושה קמין בלע״ז:

שדה כובס. ת״י חקל משטח קצריא ששוטחין שם הכובסים את הבגדים:

ג׳ וַיֵּצֵ֣א אֲלֵיהֶ֗ם אֶלְיָקִים֙ בֶּן־חִלְקִיָּ֣הוּ אֲשֶׁר֙ עַל־הַבַּ֔יִת וְשֶׁבְנָ֖א הַסֹּפֵ֑ר וְיֹואָ֥ח בֶּן־אָסָ֖ף הַמַּזְכִּֽיר׃

המזכיר. כותב הזכרונות בספרי דברי הימים, (ד״א המזכי׳ איזה דין בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון):

ד׳ וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵיהֶם֙ רַבְשָׁקֵ֔ה אִמְרוּ־נָ֥א אֶל־חִזְקִיָּ֖הוּ כֹּֽה־אָמַ֣ר הַמֶּ֣לֶךְ הַגָּדֹ֔ול מֶ֖לֶךְ אַשּׁ֑וּר מָ֚ה הַבִּטָּחֹ֣ון הַזֶּ֔ה אֲשֶׁ֖ר בָּטָֽחְתָּ׃

ה׳ אָמַ֕רְתִּי אַ֖ךְ דְּבַר־שִׂפְתַ֑יִם עֵצָ֥ה וּגְבוּרָ֖ה לַמִּלְחָמָ֑ה עַתָּ֥ה עַל־מִ֛י בָּטַ֖חְתָּ כִּי־מָרַ֥דְתָּ בִּֽי׃

אמרתי. עד הנה אך דברי שפתים הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומשיראה שאעלה עליו לצבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה:

עתה. שבא העת אמור נא על מי בטחת למרוד בי:

ו׳ הִנֵּ֤ה בָטַחְתָּ֙ עַל־מִשְׁעֶנֶת֙ הַקָּנֶ֣ה הָרָצ֔וּץ הַזֶּ֖ה עַל־מִצְרַ֑יִם אֲשֶׁ֤ר יִסְמַךְ֙ אִ֣ישׁ עָלָ֔יו וּבָ֥א בְכַפֹּ֖ו וּנְקָבָ֑הּ כֵּ֣ן פַּרְעֹ֤ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֙יִם֙ לְכָל־הַבֹּטְחִ֔ים עָלָֽיו׃

אשר יסמך איש. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחי׳ בו סופן להיות עזרתו לרעתן:

ז׳ וְכִֽי־תֹאמַ֣ר אֵלַ֔י אֶל־יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ בָּטָ֑חְנוּ הֲלוֹא־הוּא֩ אֲשֶׁ֨ר הֵסִ֜יר חִזְקִיָּ֣הוּ אֶת־בָּמֹתָ֗יו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו֙ וַיֹּ֣אמֶר לִֽיהוּדָ֔ה וְלִירוּשָׁלַ֖ם לִפְנֵ֣י הַמִּזְבֵּ֑חַ הַזֶּ֥ה תִּשְׁתַּחֲוּֽוּ׃

אשר הסיר חזקיה את במותיו. ביער את כל בתי עכו״ם ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד:

ח׳ וְעַתָּה֙ הִתְעָרֵ֣ב נָ֔א אֶת־אֲדֹנִ֖י הַמֶּ֣לֶךְ אַשּׁ֑וּר וְאֶתְּנָ֤ה לְךָ֙ אַלְפַּ֣יִם סוּסִ֔ים אִם־תּוּכַ֥ל לָתֵ֛ת לְךָ֖ רֹכְבִ֥ים עֲלֵיהֶֽם׃

התערב נא. בדבר זה אם תוכל לקיימן ל׳ ערבון שקורין גי״ר בלע״ז:

ט׳ וְאֵ֣יךְ תָּשִׁ֗יב אֵ֚ת פְּנֵ֣י פַּ֔חַת אַחַ֖ד עַבְדֵ֣י אֲדֹנִ֑י הַקְּטַנִּ֔ים וַתִּבְטַ֥ח לְךָ֖ עַל־מִצְרַ֥יִם לָרֶ֖כֶב וּלְפָרָשִֽׁים׃

ואיך תשיב. אפי׳ פני פחת אחד שהוא מעבדי אדוני הקטנים שהקטן בראשי גייסות שלו ממונה על אלפים איש:

אחד עבדי. אחד מעבדי כמו אחד השיחים (בראשית כא) אחד הריקים (שמואל ב ו):

י׳ וְעַתָּ֕ה הֲמִבַּלְעֲדֵ֥י יְהוָ֖ה עָלִ֣יתִי עַל־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את לְהַשְׁחִיתָ֑הּ יְהוָ֤ה אָמַר֙ אֵלַ֔י עֲלֵ֥ה אֶל־הָאָ֖רֶץ הַזֹּ֥את וְהַשְׁחִיתָֽהּ׃ {ס}

המבלעדי ה׳. שלא מרשותו:

ה׳ אמר אלי. כבר נבאו הנביאי׳ ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור (לעיל ח) והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשומרון כן אעשה לירושלים:

י״א וַיֹּ֨אמֶר֙ אֶלְיָקִ֣ים וְשֶׁבְנָ֔א וְיוֹאָ֖ח אֶל־רַבְשָׁקֵ֑ה דַּבֶּר־נָ֤א אֶל־עֲבָדֶ֙יךָ֙ אֲרָמִ֔ית כִּ֥י שֹׁמְעִ֖ים אֲנָ֑חְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּ֨ר אֵלֵ֜ינוּ יְהוּדִ֗ית בְּאָזְנֵ֤י הָעָם֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־הַחוֹמָ֔ה׃

כי שומעים אנחנו. מכירים אנחנו אותו לשו׳ שומעים איטנדנ״ט בלע״ז:

ואל תדבר אלינו יהודית. שכל העם מכירים בל׳ יהודית והם מתפחדים מדבריך (לפי שאמר להם אמרו נא אל חזקיה (סברו) שלא בא להפחיד העם ורבשקה ישראל מומר היה כסבורים הם אף שמצות רבו על רבשקה אבל לבו נמשך למשפחתו ויכמרו ניחומיו):

י״ב וַיֹּ֣אמֶר רַבְשָׁקֵ֗ה הַאֶל֙ אֲדֹנֶ֣יךָ וְאֵלֶ֔יךָ שְׁלָחַ֥נִי אֲדֹנִ֖י לְדַבֵּ֣ר אֶת־הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֑לֶּה הֲלֹ֣א עַל־הָאֲנָשִׁ֗ים הַיֹּשְׁבִ֛ים עַל־הַחוֹמָ֖ה לֶאֱכֹ֣ל אֶת־צוֹאָתָ֑ם [חראיהם] וְלִשְׁתּ֥וֹת אֶת־[מֵימֵי רַגְלֵיהֶם] (שיניהם) עִמָּכֶֽם׃

האל אדוניך. תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח וכי אל שניכם לבדכם שלחני אדני הלוא אל כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו ואל יסיתם חזקיהו למרוד:

לאכול את צואתם. אף הם ברעב המצור:

יאכלו את חריהם. רעי היוצא דרך הנקב שלהם, ול׳ נאה תקנו סופרים לקרותו צאתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין אותו לשבח כמו (דברים כח) בעפולים בטחורים (שם) ישגלנה ישכבנה, חוריהם צאתם:

שיניהם. מימי רגליהם, שיניה׳ צואה לחה שיני דכרכשת׳ היא החלחולת שקורין טבחיא בלע״ז עומדת ע״י שלש שינים:

י״ג וַיַּעֲמֹ֣ד רַבְשָׁקֵ֗ה וַיִּקְרָא֙ בְּקוֹל־גָּד֣וֹל יְהוּדִ֔ית וַיֹּ֖אמֶר שִׁמְעוּ֙ אֶת־דִּבְרֵ֣י הַמֶּ֣לֶךְ הַגָּד֔וֹל מֶ֖לֶךְ אַשּֽׁוּר׃

י״ד כֹּ֥ה אָמַ֖ר הַמֶּ֑לֶךְ אַל־יַשִּׁ֥יא לָכֶ֛ם חִזְקִיָּ֖הוּ כִּ֥י לֹא־יוּכַ֛ל לְהַצִּ֥יל אֶתְכֶֽם׃

ישיא. יתעה:

ט״ו וְאַל־יַבְטַ֨ח אֶתְכֶ֤ם חִזְקִיָּהוּ֙ אֶל־יְהוָ֔ה לֵאמֹ֕ר הַצֵּ֥ל יַצִּילֵ֖נוּ יְהוָ֑ה לֹ֥א תִנָּתֵ֛ן הָעִ֥יר הַזֹּ֖את בְּיַ֥ד מֶֽלֶךְ אַשּֽׁוּר׃

ט״ז אַל־תִּשְׁמְעוּ֙ אֶל־חִזְקִיָּ֔הוּ {פ}

כִּ֥י כֹ֛ה אָמַ֥ר הַמֶּ֖לֶךְ אַשּׁ֑וּר עֲשׂ֤וּ אִתִּי֙ בְּרָכָ֔ה וְצֵ֥אוּ אֵלַ֖י וְאִכְלוּ֙ אִישׁ־גַּפְנ֣וֹ וְאֵ֔ישׁ תְּאֵנָת֖וֹ וּשְׁתוּ֙ אִ֣ישׁ מֵֽי־בוֹר֔וֹ׃

עשו אתי ברכה. צאו אלי לשלום וברכוני והביאו אלי תשורת שלום:

ברכה. שלו״ד בלע״ז כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז י):

ואכלו איש גפנו. ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאמצא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכו להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שנאמר (לעיל י) ואסיר גבולות עמים:

י״ז עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים:

אל ארץ כארצכם. אמר ר״ש בן יוחאי שוטה היה זה משל למלך וכו׳ בספרי פ׳ והיה עקב היה לו לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה:

י״ח פֶּן־סַ֣תִּית אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ֮ לֵאמֹר֒ יְהוָה֙ יַצִּילֵ֔נוּ הַהַצֵּ֥ילוּ אֱלֹהֵ֖י הַגּוֹיִ֑ם אִ֣ישׁ אֶת־אַרְצ֔וֹ מִיַּ֖ד מֶ֥לֶךְ אַשּֽׁוּר:

י״ט אַיֵּ֞ה אֱלֹהֵ֣י חֲמָ֗ת וְאַרְפָּד֙ אַיֵּ֣ה אֱלֹהֵ֣י סְפַרְוַ֔יִם וְכִי־הִצִּ֖ילוּ אֶת־שֹׁמְר֥וֹן מִיָּדִֽי:

וכי הצילי את שומרון מידי. ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שכיניהם וחמת היא מארם:

כ׳ מִ֤י בְכָל־אֱלֹהֵי֙ הָאֲרָצ֣וֹת הָאֵ֔לֶּה אֲשֶׁ֥ר הִצִּ֖ילוּ אֶת־אַרְצָ֑ם מִיָּדִ֔י כִּֽי־יַצִּ֥יל יְהוָ֖ה אֶת־יְרוּשָׁלַ֥ם מִיָּדִֽי:

כ״א וַיַּחֲרִ֣ישׁוּ וְלֹא־עָנ֣וּ אֹת֔וֹ דָּבָ֖ר כִּי־מִצְוַ֣ת הַמֶּ֑לֶךְ הָיָ֥ה לֵאמֹ֖ר לֹ֥א תַעֲנֻֽהוּ:

כ״ב וַיָּבֹ֣א אֶלְיָקִ֣ים בֶּן־חִלְקִיָּ֗הוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּ֙יִת֙ וְשֶׁבְנָ֣א הַסֹּפֵ֔ר וְיוֹאָ֖ח בֶּן־אָסָ֣ף הַמַּזְכִּ֑יר אֶל־חִזְקִיָּ֣הוּ קְרוּעֵ֤י בְגָדִים֙ וַיַּגִּ֣ידוּ ל֔וֹ אֵ֖ת דִּבְרֵ֥י רַבְשָׁקֵֽה: {ס}

קרועי בגדים. על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם:

פרק ל״ז

א׳ וַיְהִ֗י כְּשָׁמְעַ֙ הַמֶּ֣לֶךְ חִזְקִיָּ֔הוּ וַיִּקְרַ֖ע אֶת־בְּגָדָ֑יו וַיִּתְכַּ֥ס בַּשָּׂ֖ק וַיָּבֹ֥א בֵּית־יְהוָֽה:

ב׳ וַיִּשְׁלַ֞ח אֶת־אֶלְיָקִ֣ים אֲשֶׁר־עַל־הַבַּ֗יִת וְאֶת־ | שֶׁבְנָ֤א הַסּוֹפֵר֙ וְאֶת־זִקְנֵ֣י הַכֹּהֲנִ֔ים מִתְכַּסִּ֖ים בַּשַּׂקִּ֑ים אֶל־יְשַׁעְיָ֥הוּ בֶן־אָמ֖וֹץ הַנָּבִֽיא:

ג׳ וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֗יו כֹּ֤ה אָמַר֙ חִזְקִיָּ֣הוּ יוֹם־צָרָ֥ה וְתוֹכֵחָ֖ה וּנְאָצָ֑ה הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה כִּ֥י בָ֛אוּ בָנִ֖ים עַד־מַשְׁבֵּ֑ר וְכֹ֖חַ אֵ֥ין לְלֵדָֽה:

ותוכחה. אשפרובמנ״ט בלע״ז האויבים מוכיחים בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו:

כי באו בנים. בני ישראל בניו של הקב״ה:

עד משבר וכח אין ללידה. עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לולד לצאת:

ד׳ אוּלַ֣י יִשְׁמַע֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֶ֜יךָ אֵ֣ת | דִּבְרֵ֣י רַבְשָׁקֵ֗ה אֲשֶׁ֨ר שְׁלָח֤וֹ מֶֽלֶךְ־אַשּׁוּר֙ | אֲדֹנָ֔יו לְחָרֵ֖ף אֱלֹהִ֣ים חַ֑י וְהוֹכִ֣יחַ֔ בַּדְּבָרִ֕ים אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖ע יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ וְנָשָׂאתָ֤ תְפִלָּה֙ בְּעַ֣ד הַשְּׁאֵרִ֔ית הַנִּמְצָאָ֖ה:

והוכיח בדברים. הגיד כחו והראה הצלחתו והוכיח אישפרובי״ר בלע״ז:

ה׳ וַיָּבֹ֖אוּ עַבְדֵ֣י הַמֶּ֑לֶךְ חִזְקִיָּ֖הוּ אֶל־יְשַׁעְיָֽהוּ:

ו׳ וַיֹּ֨אמֶר אֲלֵיהֶ֜ם יְשַׁעְיָ֗הוּ כֹּ֚ה תֹּאמְר֣וּן אֶל־אֲדֹנֵיכֶ֔ם כֹּ֖ה | אָמַ֣ר יְהוָ֑ה אַל־תִּירָ֣א מִפְּנֵ֣י הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ אֲשֶׁ֣ר גִּדְּפ֥וּ נַעֲרֵ֛י מֶ֥לֶךְ־אַשּׁ֖וּר אוֹתִֽי:

ז׳ הִנְנִ֤י נוֹתֵן֙ בּ֣וֹ רוּחַ֔ וְשָׁמַ֥ע שְׁמוּעָ֖ה וְשָׁ֣ב אֶל־אַרְצ֑וֹ וְהִפַּלְתִּ֥יו בַּחֶ֖רֶב בְּאַרְצֽוֹ:

ושמע שמועה. מיד זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו שיבה לארצו ואח״כ ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב:

ח׳ וַיָּשָׁב֙ רַבְשָׁקֵ֔ה וַיִּמְצָ֕א אֶת־מֶ֖לֶךְ אַשּׁ֑וּר נִלְחָ֣ם עַל־לִבְנָ֔ה כִּ֥י שָׁמַ֖ע כִּ֥י נָסַ֖ע מִלָּכִֽישׁ׃

ט׳ וַיִּשְׁמַ֗ע עַל־תִּרְהָקָה֙ מֶ֣לֶךְ־כּ֔וּשׁ לֵאמֹ֖ר יָצָ֣א לְהִלָּחֵ֑ם אִתּ֗וֹ וַיִּשְׁמַע֙ וַיִּשְׁלַ֣ח מַלְאָכִ֔ים אֶל־חִזְקִיָּ֖הוּ לֵאמֹֽר׃

וישמע. מלך אשור:

על תרהקה. לאמר יצא תרהקה להלחם אתך:

וישמע וישלח מלאכים. אין וישמע השני כמו וישמע הראשון ל׳ שמוע׳ והשני ל׳ קבל׳ קבל דברי השלוחי׳ וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלי׳ להלחם תחלה עם כוש:

וישלח מלאכים אל חזקיהו. להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא ע״מ לשוב:

י׳ כֹּ֥ה תֹאמְרוּן֮ אֶל־חִזְקִיָּ֣הוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה֒ לֵאמֹ֗ר אַל־יַשִּׂאֲךָ֤ אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אֲשֶׁ֣ר אַתָּ֣ה בוֹטֵ֣חַ בּ֔וֹ לֵאמֹ֕ר לֹ֥א תִנָּתֵ֖ן יְרוּשָׁלַ֥͏ִם בְּיַד־מֶ֖לֶךְ אַשּֽׁוּר׃

י״א הִנֵּ֣ה ׀ אַתָּ֣ה שָׁמַ֗עְתָּ אֲשֶׁ֤ר עָשׂוּ֙ מַלְכֵ֣י אַשּׁ֔וּר לְכָל־הָאֲרָצ֖וֹת לְהַחֲרִימָ֑ם וְאַתָּ֖ה תִּנָּצֵֽל׃

י״ב הַהִצִּ֣ילוּ אוֹתָ֗ם אֱלֹהֵי֙ הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁ֥ר הִשְׁחִיתוּ֙ אֲבוֹתַ֔י אֶת־גּוֹזָ֖ן וְאֶת־חָרָ֑ן וְרֶ֜צֶף וּבְנֵי־עֵ֗דֶן אֲשֶׁ֥ר בִּתְלַשָּֽׂר׃

עדן. שם מלכות כמה דאת אמר (יחזק׳ כז) חרן וכנה ועדן:

י״ג אַיֵּ֣ה מֶ֔לֶךְ חֲמָ֖ת וּמֶ֣לֶךְ אַרְפָּ֑ד וּמֶ֙לֶךְ֙ לָעִ֣יר סְפַרְוַ֔יִם הֵנַ֖ע וְעִוָּֽה׃

הנע ועוה. הניעהו ועוהו מלך אשור החריבם וטילטל׳ ממקומם:

י״ד וַיִּקַּ֤ח חִזְקִיָּהוּ֙ אֶת־הַסְּפָרִ֔ים מִיַּ֖ד הַמַּלְאָכִ֑ים וַיִּקְרָאֵ֣הוּ וַיַּ֔עַל בֵּ֖ית יְהוָ֑ה וַיִּפְרְשֵׂ֥הוּ חִזְקִיָּ֖הוּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ {ס}

ט״ו וַיִּתְפַּלֵּ֥ל חִזְקִיָּ֖הוּ אֶל־יְהוָ֣ה לֵאמֹֽר׃

ט״ז יְהוָ֣ה צְבָאוֹת֮ אֱלֹהֵי֒ יִשְׂרָאֵל֙ יֹשֵׁ֣ב הַכְּרֻבִ֔ים אַתָּה־הוּא֙ הָאֱלֹהִ֣ים לְבַדְּךָ֔ לְכֹ֖ל מַמְלְכ֣וֹת הָאָ֑רֶץ אַתָּ֥ה עָשִׂ֖יתָ אֶת־הַשָּׁמַ֥יִם וְאֶת־הָאָֽרֶץ׃

י״ז הַטֵּ֤ה יְהוָה֙ ׀ אָזְנְךָ֣ וּשְׁמָ֔ע פְּקַ֥ח יְהוָ֖ה עֵינֶ֑יךָ וּרְאֵ֗ה וּשְׁמַ֙ע֙ אֶת כָּל־דִּבְרֵ֣י סַנְחֵרִ֔יב אֲשֶׁ֥ר שָׁלַ֖ח לְחָרֵ֥ף אֱלֹהַ֖י חָֽי׃

י״ח אָמְנָ֣ם יְהוָ֗ה הֶחֳרִ֙יבוּ֙ מַלְכֵ֣י אַשּׁ֔וּר אֶת־כָּל־הָאֲרָצ֖וֹת וְאֶת־אַרְצָֽם׃

אמנם ה׳. אמת הוא כי החריבו מלכי אשור:

את כל הארצות ואת ארצם. הארצות (ראשי) המדינות ואת ארץ (ארצם) הסמוכה להם, ערי הממלכה אשר הנם ראש למדינות קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר (מלכים ב י״ט:י״ז) כתוב את הגוים ואת ארצם ול׳ אחד הוא:

י״ט וְנָתַ֥ן אֶת־אֱלֹהֵיהֶ֖ם בָּאֵ֑שׁ כִּ֣י לֹ֤א אֱלֹהִים֙ הֵ֣מָּה כִּי֩ אִם־מַעֲשֵׂ֨ה יְדֵי־אָדָ֜ם עֵ֤ץ וָאָבֶן֙ וַיְאַבְּדֽוּם׃

ונתון. כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים ל׳ פעול שמור זכור דונג״ט בלע״ז:

עץ ואבן. הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדום מלך אשור:

כ׳ וְעַתָּ֕ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ הוֹשִׁיעֵ֑נוּ מִיָּדוֹ֙ וְיֵדְע֣וּ כָל־מַמְלְכ֣וֹת הָאָ֔רֶץ כִּי־אַתָּ֥ה יְהוָ֖ה לְבַדֶּֽךָ׃

כ״א וַיִּשְׁלַ֣ח יְשַׁעְיָ֣הוּ בֶן־אָמוֹץ֮ אֶל־חִזְקִיָּהוּ֒ לֵאמֹ֗ר כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֥ר הִתְפַּלַּ֖לְתָּ אֵלַ֑י אֶל־סַנְחֵרִ֖יב מֶ֥לֶךְ אַשּֽׁוּר׃

כ״ב זֶ֣ה הַדָּבָ֗ר אֲשֶׁר־דִּבֶּ֤ר יְהוָה֙ עָלָ֔יו בָּזָ֥ה לְךָ֖ לָעֲגָ֣ה לְךָ֑ בְּתוּלַ֤ת בַּת־צִיּוֹן֙ אַחֲרֶ֣יךָ רֹ֔אשׁ הֵנִ֥יעָה בַּת יְרוּשָׁלִָֽם׃

כ״ג אֶת־מֵי חֶרְפָּךְ֙ וְגִדֻּפָ֔תָ וְעַל־מִ֥י הֲרִימוֹתָ֖ קוֹל וַתִּשָּׂ֣א מָר֑וֹם עֵינֶ֕יךָ אֶל־קְד֖וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃

כ״ד בְּיַ֣ד עֲבָדֶ֔יךָ חֵרַפְתָּ֖ | אֲדֹנָ֑י וַתֹּ֣אמֶר בְּרֹ֤ב רִכְבִּי֙ אֲנִ֣י עָלִ֔יתִי מְר֖וֹם הָרִ֑ים יַרְכְּתֵ֤י לְבָנוֹן֙ וְאֶכְרֹ֣ת קוֹמַ֔ת אַרְזֵ֖יו מִבְחַ֣ר בְּרוֹשָׁ֑יו וְאָבוֹא֙ מְר֣וֹם קִצּ֔וֹ יַ֖עַר כַּרְמְלֽוֹ׃

מרום הרים. הר הבית׃

ירכתי לבנון. בית המקדש׃

ואכרות קומת ארזיו. לא אלך לארצו עד אשר אחריבנו׃

קצו. סופו׃

יער כרמלו. טוב שבחו וכובד חזקו׃

כ״ה אֲנִ֥י קָרָ֖תִי וְשָׁתִ֑יתִי מַ֚יִם וְאַחְרִ֣ב בְּכַף־פְּעָמַ֔י כֹּ֖ל יְא֥וֹרֵי מָצֽוֹר׃

אני קרתי ושתיתי. כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוצא מים ומצליח ל׳ מקור׃

ואחריב בכף פעמי. (אם) באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם׃

ואחריב. ל׳ הוה כלומר כן דרכי תמיד׃

יאורי מצור. יאורי עיר הבאה במצור ע״י יאורות׃

כ״ו הֲלֹא־שָׁמַ֣עְתָּ לְמֶרָחוֹק֮ אוֹתָהּ֒ עָשִׂ֣יתִי מִימֵי־קֶ֗דֶם וִיצַרְתִּ֫יהָ עַתָּ֥ה הֲבֵאתִ֑יהָ וְתִהְיֶ֗ה לְהַשְׁא֛וֹת גַּלִּ֥ים נְצִ֖ים עָרִ֥ים בְּצָרֽוֹת׃

הלא שמעת. ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענות מן העכו״ם כענין שנא׳ (לעיל י׳) הוי אשור שבט אפי׃

הלא שמעת למרחוק. יותר מע׳ שנה שנתנבא עמוס (עמוס ז׳:י״א) שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורעניות זו׃

מימי קדם. משמת ימי בראשית עלתה על לבי אותה גזרה שנגזרה עליך שנאמר (לעיל ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן עתה כשהגברתיך על העכו״ם הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערים בצורות, שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים צומחים ירק׃

כ״ז וְיֹשְׁבֵיהֶן֙ קִצְרֵי־יָ֔ד חַתּ֥וּ וַיֵּבֹ֖שׁוּ הָי֣וּ עֵ֣שֶׂב שָׂדֶ֔ה וְיֶ֥רֶק דֶּ֖שֶׁא חֲצִ֣יר גַּגּ֑וֹת וּשְׁדֵמָ֖ה לִפְנֵ֥י קָמָֽה׃

ויושביהן קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך׃

ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשטובל״א בלע״ז הנשארת בקרקע שרשי הקציר׃

לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך׃

לפני קמה. בטרם יהיה קמה׃

כ״ח וְשִׁבְתְּךָ֥ וְצֵאתְךָ֖ וּבוֹאֲךָ֑ יָדָ֣עְתִּי וְאֶת־הִתְרַגִּזְךָ֖ אֵלָֽי׃

ושבתך וצאתך ובואך ידעתי. ת״י ומיתבך בעצה ומיפקך לברא לאגחא קרבא ומיתיך לארעא דישראל גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתי׃

כ״ט יַ֚עַן הִתְרַגִּזְךָ֣ אֵלַ֔י וְשַׁאֲנַנְךָ֖ עָלָ֣ה בְאָזְנָ֑י וְשַׂמְתִּ֤י חַחִי֙ בְּאַפֶּ֔ךָ וּמְתָגִ֖י בִּשְׂפָתֶ֑יךָ וַהֲשִׁיבֹתִ֙יךָ֙ בַּדֶּ֣רֶךְ אֲשֶׁר־בָּ֔אתָ בָּֽהּ׃

התרגזך. התרעשך והתגברך עלי׃

שאננך. כמו ושאונך׃

חחי. כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו׃

ומתגי. ת״י זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה והוא ששנינו ונאקה בחטם במס׳ שבת (צ״ע כי מהפסוק נראה להדיא להיפך כי חח בחטם ומתג בשפה):

ל׳ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים (ואכול) [וְאִכְלוּ] פִּרְיָם:

וזה לך האות. הדבור הזה אינה לסנחריב אלא הנביא אמר לחזקיה והתשובה הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב״ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שיצמחו מאליה׳:

אכול השנה. לאכול השנה ספיח:

ובשנה השנית שחיס. הן ספיחי גידועי אילנו׳ כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחרב לארצו ויפול תאמין שתתקיים עוד הבטח׳ השניי׳:

ל״א וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמַטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה:

ל״ב כִּי מִירוּשָׁלַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת: {ס}

קנאת ה׳ צבאות. שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידכם למדנו שתמה זכות אבות:

ל״ג לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה:

ולא יקדמנה מגן. לא יערוך לפניך מגן כדמתרגם לפני קדם:

ולא ישפך עליה סוללה. לא יצבור עליה מליתא, אומר אני הוא ששופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנות עליה כרכום:

סוללה. ע״ש שסוללים וכובשין אותה במקבות כדי שיתקשה ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחילה שני מחיצות גדר קני׳ ושופכים העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצות ושמעתי שסותרין אותו זריקת האבנים גדולו׳ שקורין פורייר״א בלע״ז אבל אין באבנים ל׳ שפיכה ולא ל׳ סלילה ואין ל׳ התרגום נופל על פתרון זה:

ל״ד בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם־יְהוָה:

ל״ה וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי: {ס}

ל״ו וַיֵּצֵא | מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה וּשְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים:

ויצא מלאך ה׳ וגו׳. לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלים ובאותו שעה ויצא מלאך ה׳ וכך שנוייה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע על תרהקה וגו׳ (לעיל לו) שטף שבנא הסוכן וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלים אחריך ילכו. זה חזקיהו, באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סריס הם הנזכרים בספר (מלכים ב י״ח:י״ז) והם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנא׳ (לעיל לז) וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיבו ישעיהו (שם) בזה לך לעגה לך אותה שעה ויצא מלאך ה׳ ויכה וגו׳, כלם מלכים קשורי כתרים בראשיהם וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר (לעיל לו) ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו׳ למדנו על קטן שבפחותים שהוא שר על אלפי׳ איש ונפלו הם וגייסותם:

ל״ז וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה:

וישב בנינוה. היא ראש המלכות כענין שנאמר (בראשית י׳:י״א) מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה:

ל״ח וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית | נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצ�er בָּנָיו הִכ�ֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו: {ס}

בית נסרוך. נסר מתיבתו של נח כדמפורש באגדת חלק:

הכהו בחרב. שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומתו אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו:

פרק ל״ח

א׳ בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃

בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג׳ כשעל׳ בית ה׳ הוא יום מפלתו של סנחריב והוא י״ט ראשון של פסח׃

כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעוה״ז ולא תחיה לעה״ב משום דלא נסבת איתתא כו׳ כדאיתא בברכות׃

ב׳ וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃

ג׳ וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ {ס}

אנה ה׳. איה רחמנותך׃

ד׳ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃

ה׳ הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסֵף עַל־יָמֶיךָ חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃

הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף על ימיך׃

ו׳ וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֶת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃

ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלת סנחרב חלה׃

ז׳ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר׃

וזה לך האות. שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה, ובמלכים (ב׳ כ׳) שאל לו מה אות כי אעלה׃

ח׳ הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרָדָה׃ {ס}

הנני משיב. אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה׃

צל המעלות. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין האומנין׃

אשר ירדה. מיהרה לירד ונתקצר היום י׳ שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו וניתוספו על היום י׳ שעות׃

ט׳ מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֳלתּוֹ וַיְחִי מֵחָלְיוֹ׃

מכתב. ת״י כתב אודאה על ניסא דאיתעבד לחזקיה׃

י׳ אֲנִי אָמַרְתִּי בִּדְמִי יָמַי אֵלְכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי׃

אני אמרתי בדמי ימי. כשראיתי ימי בדמי, בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען (צפני׳ א) כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות, לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה׃

פקדתי יתר שנותי. כמו (במדבר ל״א:מ״ט) לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני נפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי׃

י״א אָמַרְתִּי לֹא־אֶרְאָה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא־אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי חָדֶל׃

(תוספות אמרתי לא אראה יה. לא אשתמש עוד בשם של יה׃

בארץ החיים. חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללויה חק למתים שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע״כ:

בארץ החיים. בב״ה:

לא אביט אדם. חי עוד:

עם יושבי חדל. שאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנוע׳ מן החיים:

י״ב דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפָּדְתִּי כָאוֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי:

דורי נסע ונגלה מני. בני דורי נסעו ממנו, **נסע** כמו נסחו כמו בל יסע יתדותיו (לעיל לג):

כאוהל רעי. כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה:

קפדתי. הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור, וי״ת כנחל גדודין כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ, ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג והוא שאמר (איוב ז׳:ו׳) ימי קלו מני אורג חלפו עם אניות אבה (שם ט):

מדלה יבצעני. ת״י מיקר מלכותי אנא גלי סבור הייתי שעתה יבצעני מכל כבודי דלה ל׳ גוה וכן ודלת ראשך (שיר ז):

מיום ועד לילה תשלימני. כמו מזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תכלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו:

י״ג שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי:

שויתי. עצמי כל הלילה לסבול יסורי חולי ונתגברתי כארי לסבול:

כן ישבר כל עצמותי. כמו (שמות א׳:י״ב) כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מתגבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי:

י״ד כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי:

כסוס. כמו כסוס והוא שם עוף:

כסוס עגור. כמו כסוס ועגור, (ד״א) כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף וכן ת״י כסוסיא דאחיד ומנציף:

עשקה לי. כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך המות וערבני להנצל ל׳ ערבות גרנטיא״ה בלע״ז כמו (תהילים קי״ט:קכ״ב) ערוב עבדך לטוב:

עשקה לי. עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה (במדבר י״ב:י״ג) רפא אותה:

ט״ו מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֲדֹנָי כָּל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי:

מה אדבר. שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי נחמות והוא עשאן:

אדדה כל שנותי. כמו (בראשית ל״א:מ׳) ותדד שנתי אתנודד מכל שנתי לקלס לפניו, י״ת שנות ל׳ שנים:

על מר נפשי. שהיתה מרה ונחמתני:

ט״ז אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי:

אד׳ עליהם יחיו. י״ת ה׳ על כל מיתיא אמרת לאחיאה:

ולכל בהן חיי רוחי. וקדם כלהון אחייתא חיי רוחי, ואני אומר לפי פשוטו **ה׳ עליה׳** על שנותי הנזכרי׳ לעיל:

אדדה כל שנותי ה׳ שיכן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי על פי נביאו **יחיו**:

ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר ה׳ עליהם ויחיו.

ותחלימני. מעתה ידעתי שתחלימני ותחייני, **תחלימני,** תבראני ותחזקני כמו (איוב לט) יחלמו בניהם:

י״ז הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חַטָּאָי:

הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר ה׳ אלהי דוד אביך (לעיל לז) למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחרב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת:

י״ח כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃

כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחרב ולא הייתי סובר אל אמתת הבטחתך שהבטחתני עליו׃

י״ט חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃

חי חי. ל׳ בני אדם חיים כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוצאת ההודאה מביניהם׃ (ס״א **חי חי** אתה חי ונאה להודות לחי)

יודיע. אשישפ״ר בלע״ז׃

אל אמתך. האב מודיע ומכוין דעת בנו אל אמיתך להאמין בך׃

כ׳ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃

כ״א וַיֹּאמֶר יְשָׂעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיָחִי׃

דבלת תאנים. דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעיגול קרויין דבלה׃

וימרחו. ויחליקוה לדבקה על השחין ונס בתוך נס היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב״ה נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא׃

כ״ב וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃ {ס}

מה אות. מה טוב ומה נאה אות זה הניתן לי אשר אעלה בית ה׳׃

פרק ל״ט

א׳ בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃

וישמע כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד ט׳ כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בט׳ שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו׳ כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא׃

ב׳ וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכָּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֶת | הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ {ס}

בית נכתה. בית גנזיו של בשמים כמו (בראשית ל״ז:כ״ה) נכאת וצרי ולוט׃

ואת השמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה, וי״א הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בא״י והוא פנג האמור (ביחזקאל כ״ז:י״ז) יהוד׳ וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח׃

לא היה דבר. אף ס״ת׃

ג׳ וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ | הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃

מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקו׳ קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל ששמח עליהן והאכילן על שלחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי (במדבר כ״ב:י׳) וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך (ברא׳ יד) היה לו לומר רבש״ע הלא כל הנסתרו׳ גלויו׳ לך כו׳ כדאית׳ בתנחומ׳׃

ד׳ וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃

ה׳ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃

ו׳ הִנֵּה֙ יָמִ֣ים בָּאִ֔ים וְנִשָּׂ֞א | כָּל־אֲשֶׁ֣ר בְּבֵיתֶ֗ךָ וַאֲשֶׁ֤ר אָצְרוּ֙ אֲבֹתֶ֣יךָ עַד־הַיּ֔וֹם הַנָּ֖ה בָּבֶ֑לָה לֹא־יִוָּתֵ֥ר דָּבָ֖ר אָמַ֥ר יְהוָֽה׃

לא יותר דבר. מדה כנגד מדה לא היה דבר׃

ז׳ וּמִבָּנֶ֙יךָ֙ אֲשֶׁ֣ר יֵצְא֔וּ מִמְּךָ֖ אֲשֶׁ֣ר תּוֹלִ֑יד יִקָּ֗חוּ וְהָי֤וּ סָרִיסִים֙ בְּהֵיכַ֣ל מֶ֣לֶךְ בָּבֶֽל׃

ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה׃

ח׳ וַיֹּ֤אמֶר חִזְקִיָּהוּ֙ אֶל־יְשַׁעְיָ֔הוּ ט֥וֹב דְּבַר־יְהוָ֖ה אֲשֶׁ֣ר דִּבַּ֑רְתָּ וַיֹּ֕אמֶר כִּ֥י יִהְיֶ֛ה שָׁל֥וֹם וֶאֱמֶ֖ת בְּיָמָֽי׃ {פ}

טוב דבר ה׳. מאחר שבימי יהיה שלום׃

פרק מ׳

א׳ נַחֲמ֣וּ נַחֲמ֔וּ עַמִּ֖י יֹאמַ֥ר אֱלֹהֵיכֶֽם׃

נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו׳ הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענו׳ נחמו אתם נביאי נחמו את עמי׃

ב׳ דַּבְּר֣וּ עַל־לֵ֣ב יְרוּשָׁלַ֔͏ִם וְקִרְא֥וּ אֵלֶ֖יהָ כִּ֣י מָלְאָ֣ה צְבָאָ֑הּ כִּ֣י נִרְצָ֔ה עֲוֹנָ֔הּ כִּ֣י לָקְחָ֤ה מִיַּד־יְהוָה֙ כִּפְלַ֔יִם בְּכָל־חַטֹּאתֶ֖יהָ׃ {ס}

כי מלאה צבאה. ת״י עתידה דתיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מצבאה ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז׳:א׳) הלא צבא לאנוש עלי ארץ׃

נרצה. נתפייס׃

כי לקחה וגו׳. ארי קבילת כס תנחומין מן קדם ה׳ כאילו לקת על חד תרין בכל חטאתהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא״ת היאך מדתו של הקב״ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מצינו מקרא מלא (ירמיהו ט״ז:י״ח) ושלוותי ראשונה משנה עוונם וחטאתם׃

ג׳ קוֹל֙ קוֹרֵ֔א בַּמִּדְבָּ֕ר פַּנּ֖וּ דֶּ֣רֶךְ יְהוָ֑ה יַשְּׁרוּ֙ בָּעֲרָבָ֔ה מְסִלָּ֖ה לֵאלֹהֵֽינוּ׃

קול. רוח הקדש קורא במדבר׃

פנו דרך ה׳. דרך ירושלים לשוב גליותיה לתוכה׃

ד׳ כָּל־גַּ֥יְא יִנָּשֵׂ֖א וְכָל־הַ֣ר וְגִבְעָ֑ה יִשְׁפָּ֗לוּ וְהָיָ֤ה הֶֽעָקֹב֙ לְמִישׁ֔וֹר וְהָרְכָסִ֖ים לְבִקְעָֽה׃

כל גיא ינשא. וההר ישפל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה׃

והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות (הרכסים מתורגם גדודיו ל׳ גובה כמו גדודי הנהר)׃

הרכסים. כמו וירכסו את החשן (שמות כ״ח:כ״ח)׃

לבקעה. קנפנייא בלע״ז ארץ חלקה ושוה׃

ה׳ וְנִגְלָ֥ה כְּבוֹד־יְהוָ֖ה וְרָא֣וּ כָל־בָּשָׂ֑ר יַחְדָּ֔ו כִּ֥י פִ֖י יְהוָ֥ה דִּבֵּֽר׃ {פ}

ו׳ קוֹל֙ אֹמֵ֣ר קְרָ֔א וְאָמַ֖ר מֶ֣ה אֶקְרָ֑א כָּל־הַבָּשָׂ֣ר חָצִ֔יר וְכָל־חַסְדּ֖וֹ כְּצִ֥יץ הַשָּׂדֶֽה׃

קול. מאת הקב״ה אומר אלי קרא׃

ואמר. רוחי אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבש׳ חציר כל המגביהי׳ תהפך גדולתם ותהיה כחציר, (ד״א כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כן כשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי בשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה׃

וכל חסדו כציץ השדה. כי חסד וגו׳ חטאת (משלי יד):

ז׳ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃

נבל. כמש׳:

ח׳ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ {ס}

ט׳ עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלַם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃

מבשרת ציון. נבייא דמבשרין לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר (לקמן כב) זכו קל כזכר לא זכו תש כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ:

י׳ הִנֵּה אֲדֹנָי יֱהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃

בחזק יבוא. על האומות ליפרע:

הנה שכרו אתו. מזומן אתו לצדיקים:

ופעולתו. שכר פעולה שעליו ליתן להם:

י״א כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרוֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ {ס}

כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאים ובחיקו נושאם:

עלות ינהל. מיניקתא בניח מדבר, הצאן המניקות:

ינהל. כמו מנהל:

י״ב מִי־מָדַד בְּשָׁעָלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפְּלָסֹ הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃

מי מדד וגו׳. כל זה היה בו כח לעשות וכ״ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו:

בשעלו. בהליכתו שנא׳ דרכת בים סוסיך (חבקוק ג׳:ט״ו), בשעלו כמו (במדבר כ״ב:כ״ד) במשעול הכרמים שביל, ד״א שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים (יחזקאל יג):

תכן. אמולאי״ר בלע״ז ל׳ מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה):

וכל בשליש. ומדד בשלישיו׳ שליש מדבר שליש ישוב שליש ימי׳ ונהרות, ל״א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות, ומנחם פי׳ שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים ס):

ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה:

י״ג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃

מי תכן. את רוח הקודש בפי הנביאים ה׳ תכנו וכדאי הוא להאמן:

ואיש עצתו יודיענו. רוחו כן ת״י ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב״ה עצה:

י״ד אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַּעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃

את מי נועץ ויבינהו. את מי מן העכו״ם נועץ כמו שנועץ עם הנביאי׳ כמו שנא׳ באברהם וה׳ אמר המכסה אני מאברהם (בראשית כו) וגו׳:

ויבינהו וילמדהו באורח משפט. את מי מן העכו״ם עשה כן שלמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתור׳ שנא׳ וישמור משמרתי ואומר למען אשר יצוה (שם יח) וגו׳ וכליותיו היו נובעות חכמה שנא׳ אף לילות יסרוני כליותי (תהלים טז) (**את מי נועץ ויבינהו.** האיש להקב״ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו):

ט״ו הֶן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֶן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃

הן גוים כמר מדלי. העכו״ם הממאנים להכיר את בוראם ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו:

כמר מדלי. כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבין העץ, לימוניד״א בלע״ז:

וכשחק מאזנים. שהנחוש׳ מעלה עיפוש ומשתחק:

כדק. אבק דק:

יטול. כאבק הנישא ועולה על ידי רוח כדק אשר ינטל:

ט״ז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה: {פ}

אין די בער. על מזבחו:

וחיתו. של לבנון, אין די עולה, ד״א **ולבנון אין די בער וגו׳** לכפר על עון האומות:

י״ז כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ:

כאין נגדו. כאין הם בעיניו ואין חשובין לפניו:

י״ח וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ לוֹ:

י״ט הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצוֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף:

נסך. לו מסכה:

נסך חרש. חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחושת ואח״כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה:

ורתקות. שלשלאות:

כ׳ הַמְסַכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחַר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט: {ס}

המסכן תרומה. או אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ המתקיים לשאר עצים שלא ירקב מהר יבחר:

המסכן. המלומד כמו (במדבר כ״ב:ל׳) ההסכן הסכנתי:

תרומה. הפרשה ברירת העצים:

כ״א הֲלוֹא תֵדָעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ:

הלא תדעו. מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד:

כ״ב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת:

חוג. ל׳ מחוגה (לקמן מד) עוגל קומפ״ש בלע״ז:

ויושביה. לפניו כחגבים:

כדוק. כיריעה טיי״ל בלע״ז:

כ״ג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאַיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה:

כ״ד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרַשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָּשׁוּ וּסְעָרָה כַקַּשׁ תִּשָּׂאֵם: {ס}

אף בל נטעו. אף הרי הם כמי שלא נטעו:

אף בל זרעו. ועוד יתר מכאן שישורשו ויעקרו כאלו לא זורעו, זרי״ע פחותה מנטיעה:

בל שורש בארץ גזעם. לכשיעקרו לא ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי״ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל אינרצינ״י בלע״ז:

כ״ה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ:

כ״ו שְׁאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃ {ס}

מי ברא אלה. כל הצבא אשר תראו במרום׃

מרוב אונים. שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם׃

כ״ז לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וְתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתָּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃

למה תאמר. עמי יעקב ותדבר בגלות׃

נסתרה דרכי מה'. העלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אות' שלא ידעוהו׃

ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהי' לו לשלם לאבותינו ולנו׃

כ״ח הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם | יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃

בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת ע״י היסורין׃

כ״ט נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמַה יַרְבֶּה׃

נותן ליעף כח. וסופו להחליף כח לעייפותכם׃

ל׳ וְיִיעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָּעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשְׁלוּ׃

ויעפו נערים. גבורת הכשדי' המנוערים מן המצות תיעף׃

ובחורים כשול יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואתם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק׃

ל״א וְקוֵי יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגְעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃ {ס}

אבר. כנף׃

פרק מ״א

א׳ הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃

החרישו אלי. כדי לשמוע דבר׃

איים. אומות של עכו״ם׃

יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח׃

יגשו. הלום ואז משיגשו ידברו׃

למשפט נקרבה. להוכיח' על פניהם׃

ב׳ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדֶּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃

מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברה' להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך׃

יתן לפניו גוים. מי שהעירו ממקומו להסיע הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם׃

ירד. ירדה׃

יתן כעפר חרבו. רמא כעפרא קטולין קדם חרביה, נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף׃

ג׳ יִרְדְּפֵם יַעֲבֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃

ירדפם יעבור שלום. הלך על מעברותיו בשלום לא נכשל ברדפו אותם:

אורח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא קודם לכן ברגליו, לא יבא לא היה רגיל לבא:

ד׳ מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא:

מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת:

אני ה׳ ראשון. להפליא פלא ולעזור:

ואת אחרונים אני הוא. אף עמכם בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם:

ה׳ רָאוּ אִיִּים וְיִרָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן:

ראו איים. עובדי עכו״ם הגבורות שאעשה ויירא:

קרבו ויאתיון. זה אצל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה:

ו׳ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק:

איש את רעהו וגו׳. יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם:

ז׳ וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צוֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט: {ס}

ויחזק חרש. נוסך הפסל:

את צורף. המרקעו בזהב:

מחליק פטיש. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה:

את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו:

אומר לדבק טוב הוא. על אותן שהיו מחזירין אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל:

דבק. שולדור״א:

ויחזקהו. לצלם:

במסמרים לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה:

ח׳ וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךְ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי:

ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חבור הענין לפי פשוטו ומ״א בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברה׳

(ה) **ראו איים.** אותה מלחמ׳ ויראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם:

איים. כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם:

איש את רעהו יעזורו. זה עוזר את זה בברכו׳ ברוך אברם (בראשית י״ד:כ׳) וזה עוזר את זה במתנות (שם) ויתן לו מעשר מכל:

ויחזק חרש. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתבה:

את צורף. זה אברהם שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה:

את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת:

אומר לדבק טוב הוא. טוב לידבק באלוה של זה:

ויחזקהו. שם לאברה׳ להיו׳ דבק בהקב״ה ולא ימוט:

ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת ואתה ישראל עבדי. הקנוי לי משני אבות:

זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה:

ט׳ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ֙ מִקְצ֣וֹת הָאָ֔רֶץ וּמֵאֲצִילֶ֖יהָ קְרָאתִ֑יךָ וָאֹמַ֤ר לְךָ֙ עַבְדִּי־אַ֔תָּה בְּחַרְתִּ֖יךָ וְלֹ֥א מְאַסְתִּֽיךָ׃

אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו (שמות ד׳:ד׳) וישלח ידו ויחזק בו׃

מקצות הארץ. משאר העכו״ם׃

ומאציליה. מן הגדולים שבהן׃

קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל׃

ולא מאסתיך. כזה שנאמר בו (מלאכי א) שנאתי׃

י׳ אַל־תִּירָ֖א כִּ֣י עִמְּךָ֣ אָ֑נִי אַל־תִּשְׁתָּ֣ע כִּֽי־אֲנִ֤י אֱלֹהֶ֙יךָ֙ אִמַּצְתִּ֔יךָ אַף־עֲזַרְתִּ֖יךָ אַף־תְּמַכְתִּ֥יךָ בִּימִ֖ין צִדְקִֽי׃

אל תשתע. אל ימס לבך להיות כשעוה וזה הכלל כל תיבה שתחל׳ יסודה שי״ן כשבא לדבר בל׳ מתפעל התפעל או יתפעל התי״ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו (ישעיה כט) וישתומם (מיכה ז) וישתמר חוקות עמרי (ש״א א) תשתכרין (איוב ל) תשתפך נפשי׃

י״א הֵן֙ יֵבֹ֣שׁוּ וְיִכָּלְמ֔וּ כָּל־הַנֶּחֱרִ֖ים בָּ֑ךְ יִהְי֥וּ כְאַ֛יִן וְיֹאבְד֖וּ אַנְשֵׁ֥י רִיבֶֽךָ׃

י״ב תְּבַקְּשֵׁם֙ וְלֹ֣א תִמְצָ֔אֵם אַנְשֵׁ֖י מַצֻּתֶ֑ךָ יִהְי֤וּ כְאַ֙יִן֙ וּכְאֶ֔פֶס אַנְשֵׁ֖י מִלְחַמְתֶּֽךָ׃

י״ג כִּ֣י אֲנִ֤י יְהוָה֙ אֱלֹהֶ֔יךָ מַחֲזִ֖יק יְמִינֶ֑ךָ הָאֹמֵ֤ר לְךָ֙ אַל־תִּירָ֔א אֲנִ֥י עֲזַרְתִּֽיךָ׃ {ס}

י״ד אַל־תִּירְאִ֥י תּוֹלַ֖עַת יַעֲקֹ֑ב מְתֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל אֲנִ֣י עֲזַרְתִּיךְ֔ נְאֻ֥ם יְהוָ֖ה וְגֹאֲלֵ֑ךְ קְד֖וֹשׁ יִשְׂרָאֵֽל׃

תולעת יעקב. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה, תולעת וירמונ״א בלע״ז׃

מתי ישראל. מספר ישראל׃

ט״ו הִנֵּ֤ה שַׂמְתִּיךָ֙ לְמוֹרַ֣ג חָרוּץ֙ חָדָ֔שׁ בַּ֖עַל פִּיפִיּ֑וֹת תָּדוֹשׁ֙ הָרִ֣ים וְתָדֵ֔ק וּגְבָעוֹת֙ כַּמֹּ֖ץ תָּשִֽׂים׃

למורג חרוץ. כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ״א בלע״ז וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק׃

חדש. כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו׃

בעל פיפיות. הם חידודי החריצין׃

תדוש הרים. מלכים ושרים׃

ט״ז תְּזָרֵ֤ם וְרוּחַ֙ תִּשָּׂאֵ֔ם וּסְעָרָ֖ה תָּפִ֣יץ אוֹתָ֑ם וְאַתָּ֤ה תָּגִיל֙ בַּיהוָ֔ה בִּקְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל תִּתְהַלָּֽל׃ {ס}

תזרם. תזרה אותם כבמזרה לרוח׃

ורוח תשאם. מאליהם לגיהנם׃

י״ז הָעֲנִיִּ֤ים וְהָאֶבְיוֹנִים֙ מְבַקְּשִׁ֣ים מַ֔יִם וָאַ֖יִן לְשׁוֹנָ֑ם בַּצָּמָ֣א נָשְׁתָּ֔ה אֲנִ֥י יְהוָ֖ה אֶֽעֱנֵ֑ם אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֹ֥א אֶֽעֶזְבֵֽם׃

מבקשים מים. נתנבא הנביא על אחרית הימים (עמוס ח׳:י״א) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה׳ ישוטטו לבקש את דבר ה׳ ולא ימצאו וכשישוב אפו יכין להם לחם ומים וישכון שכינתו ורוח בפי נביאיהם׃

נשתה. ל׳ ונשתו מים מהים (לעיל יט) לשון השאת והשבר (איכה ג׳:מ״ז) וכולן ל׳ חורבה ויובש ולכך התי״ו מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי״ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבי׳ ונשתו׃

י״ח אֶפְתַּ֤ח עַל־שְׁפָיִים֙ נְהָר֔וֹת וּבְת֖וֹךְ בְּקָעוֹת֑ מַעְיָנ֗וֹת אָשִׂ֤ים מִדְבָּר֙ לַאֲגַם־מַ֔יִם וְאֶ֥רֶץ צִיָּ֖ה לְמוֹצָאֵ֥י מָֽיִם׃

נהרות. לב מבין לתורה ולנבואה׃

מדבר. מקום שלא היתה חכמת התורה׃

י״ט אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שֶׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו׃

אתן במדבר ארז שטה. כל מיני ישוב אף בם אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום׃

תדהר ותאשור. שמות אילני סרק העשויין לבנין׃

כ׳ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃ {פ}

כ״א קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃

קרבו ריבכם. כל העכו״ם בואו וריבו והתוכחו עם בני׃

עצומותיכם. טענות בריאות וחזקות שלכם ול׳ ריב הוא זה בל׳ משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין׃

כ״ב יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת | מָה הֵנָּה הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֵנוּ׃

יגישו. העכו״ם את נביאיהם וקוסמיהם׃

ויגידו לנו. את אשר תקרינה לעתיד׃

הראשונות. שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נברא מה הנה (ס״א מאורעות שהתחילו כבר מה יהא בסופן)׃

או הבאות. לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם׃

כ״ג הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדָעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה (ונרא) [וְנִרְאֶה] יַחְדָּו׃

הגידו האותיות לאחור. המופתים הבאים באחרונה׃

ונשתעה. ונספר דבריה׳ ויספר מתרגמינן ואישתעי׃

כ״ד הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפְעָלְכֶם מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃ {פ}

הן אתם מאין. ודבריכם איך יתקיימו׃

ופעלכם מאפע. אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעו׳ בדברי כזב׃

תועבה. הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב״ה ולא עבדיו ולא משרתיו׃

כ״ה הַעִירֹותִי מִצָּפוֹן וַיֵּאֶת מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים כְּמֹרֵחַ וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־טִיט׃

העירותי מצפון ויאת. אני מגיד העתידות הנני מעיר לבנות חרבות ירושלם את כורש מצפון ויאת את בבל להחריבה׃

ממזרח שמש, יקרא בשמי. כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמים (עזרא א׳:ב׳) ונראה שארץ פרס במזרחית צפונית היא לארץ ישראל, ד״א העירותי מצפון את נבוכדנצר להחריב את עירי ויאת, וכורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס ממזרח ארץ ישראל היא שנא׳ ראיתי את האיל וגו׳ וי״ת אייתיתי בגלאי מלך דתקוף מרוח צפונא וייתי כמפק שמשא בגבורתיה ממדינתא אגבריני׳ בשמי׃

ויבא סגנים. ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים׃

כ״ו מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה וּמִלְפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף אֵין־מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם׃

מי. מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבוא, ומי מלפנים הגידה ולכשתבא נאמר שהיא צדיק שנבואתו צדק׃

אף אין מגיד. אבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקיים׃

אף אין שומע אמריכם. שיעיד בבא עתידה פלוני נביא הבעל נבא אותה מלפנים׃

כ״ז רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃

ראשון לציון הנה הנם. מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע״פ שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו (עזרא א׳:ג׳)׃

הנם. זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל:

ולירושלים מבשר אתן. באותן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש השלישי לפרס:

כ״ח **וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃**

וארא ואין איש. תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד:

ומאלה. מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוף ה׳ וידע אותם:

ואשאלם וישיבו דבר. אשר ישיבו דבר אם אשאלם:

כ״ט **הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נְסִכֵּיהֶם׃ {פ}**

הן כולם און. יש לכם לדעת שכל נביאי מכחישי תורה און ואפס כל מעשיהם נסכיהם.

דמות מסכותם. כמו הפסל נסך חרש ו״ת בענין אחר. ראשון לציון וגו׳. פתגמי נחמתא דאתנביאו נבייא מלקדמין על ציון הא אתו ולפי התרגום כל העניין מדבר ממלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כורש כולם בל׳ הסיגנון של פרשה זו אני ה׳ העירותיהו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר ענין פרשה זו:

פרק מ״ב

א׳ **הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃**

הן עבדי אתמך בו. הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו:

בחירי. ישראל קרוי בחירי (תהילים קל״ה:ד׳) כי יעקב בחר לו יה ואומר (לקמן מה) למען עבדי יעקב ישראל בחירי:

רצתה נפשי. עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוציא שנאמר (לעיל ב) והלכו גוים רבים וגו׳ ויורנו מדרכיו וגו׳:

ב׳ **לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃**

ולא ישא. לא יגביה קול לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמם יבואו ללמוד מהם כענין שנאמר (זכריה ח׳:כ״ג) נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

ג׳ **קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃**

קנה רצוץ לא ישבור. ת״י עינותניא דאינון כקניא רעיע לא יתברון וחשיכיא דאינין כבוצין עמי (פי׳ כנר כבה) לא יטפון:

ופשתה כהה. פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים:

ד׳ **לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ׃ {פ}**

ולא ירוץ. כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דעה (לעיל יא) וישמעו להן כענין שנא׳ (צפניה ג׳:ט׳) כי אז אהפוך אל עמים וגו׳ וזהו לתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו:

ה׳ **כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃**

האל ה׳. בעל הדין ובעל הרחמי׳:

בורא השמים. תחילה כמין פקיע של שתי ואח״כ נטה אותם כדאיתא במס׳ חגיגה:

וצאצאיה. בורא את היוצא ממנה:

נותן נשמה. נשמת חיים:

לעם עליה. לכולם בשוה:

ורוח. קדושה:

להולכים בה. למתהלכים לפניו:

ו׳ אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתְּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם:

קראתיך. לישעיה הוא אומר:

ואצרך. כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשי׳ את עמי לבריתי ולהאיר להם:

לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנא׳ גוי וקהל גוים:

ז׳ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ:

לפקוח עינים עורות. שאינ׳ רואין את גבורתו לתת לב לשוב אלי:

להוציא ממסגר אסיר. וע״י שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר ד״א לבשרם על גלות בבל העתיד׳ לבא עליהן שסופן לצאת ממנה:

ח׳ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים:

הוא שמי. הוא מפור׳ בל׳ אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן:

ט׳ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם: {פ}

הראשונות. שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים (בראש׳ טו) וגם את הגוי וגו׳:

הנה באו. שמרתי הבטחתי ועת׳ חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה:

י׳ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם:

תהלתו מקצה הארץ. על כרחם כשיראו את גבורתי לישראל יודו כל העכו״ם כי אלהים אני:

יורדי הים. פורשי בספינות:

ומלואו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ווניציי״א:

י״א יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יְצָוָחוּ:

ישאו מדבר. קול בשיר:

חצרים תשב קדר. (מוסב על ישאו) מדבר קדר שהם דרים עתה באוהלים ישאו קול וירונו (כמו והחצרים אשר תשב קדר), במדבר קדר שהם דרים עתה באהליהם יהיו ערים וחצרים קבועים:

יושבי סלע. המתים שיחיו כן ת״י:

מראש הרים יצווחו. מריש טוריא ירימון קליהון:

י״ב יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ:

י״ג יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־צָרַיִח עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר: {ס}

י״ד הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפַּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד:

החשיתי מעולם. זה ימים רבים החשיתי על חרבן ביתי ותמיד אחריש:

אתאפק. לשון הווה עד עתה הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה:

אשום. אתבהל:

ואשאף. ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי:

ט״ו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֲשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ:

אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלטונים של עכו״ם:

וכל עשבם. כל הנלוים עליהם:

אוביש. ל׳ יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות:

ט״ז וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ֙ לֹ֣א יָדָ֔עוּ בִּנְתִיבוֹת֙ לֹא־יָדְע֔וּ אַדְרִיכֵ֖ם אָשִׂ֣ים מַחְשָׁ֤ךְ לִפְנֵיהֶם֙ לָאוֹר֙ וּמַעֲקַשִּׁ֣ים לְמִישׁ֔וֹר אֵ֚לֶּה הַדְּבָרִ֣ים עָשִׂיתִ֔ם וְלֹ֥א עֲזַבְתִּֽים׃

והולכתי. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה:

עשיתים. אעשה כן ל׳ נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי:

י״ז נָסֹ֣גוּ אָח֔וֹר יֵבֹ֖שׁוּ בֹּ֑שֶׁת הַבֹּטְחִ֣ים בַּפֶּ֗סֶל הָאֹמְרִים֙ לְמַסֵּכָ֔ה אַתֶּ֖ם אֱלֹהֵ֥ינוּ׃ {פ}

י״ח הַחֵרְשִׁ֣ים שְׁמָע֔וּ וְהַעִוְרִ֖ים הַבִּ֥יטוּ לִרְאֽוֹת׃

החרשים. והעורים על ישראל הוא אומר:

י״ט מִ֥י עִוֵּר֙ כִּ֣י אִם־עַבְדִּ֔י וְחֵרֵ֖שׁ כְּמַלְאָכִ֣י אֶשְׁלָ֑ח מִ֥י עִוֵּר֙ כִּמְשֻׁלָּ֔ם וְעִוֵּ֖ר כְּעֶבֶד֙ יְהוָֽה׃

מי עור. בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכלכם, וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות:

מי עור כמשולם. מי היה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויוצא נקי:

כ׳ (ראית) [רָאוֹת] רַבּ֔וֹת וְלֹ֥א תִשְׁמֹ֖ר פָּק֣וֹחַ אָזְנַ֑יִם וְלֹ֥א יִשְׁמָֽע׃

ראות רבות. ראיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי:

פקוח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע״י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא:

כ״א יְהוָ֣ה חָפֵ֤ץ לְמַֽעַן־צִדְקוֹ֙ יַגְדִּ֣יל תּוֹרָ֔ה וְיַאְדִּֽיר׃

ה׳ חפץ. להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדק ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה:

כ״ב וְהוּא֙ עַם־בָּזׇוּז֣ וְשָׁסוּי֔ הָפֵ֖חַ בַּחוּרִ֑ים כֻּלָּ֤ם וּבְבָתֵּי֙ כְּלָאִ֣ים הֻחְבָּ֔אוּ הָיוּ֙ לָבַ֣ז וְאֵ֔ין מַצִּ֖יל מְשִׁסָּ֑ה וְאֵין־אֹמֵ֥ר הָשֵֽׁב׃

והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב:

הפח בחורים כולם. בחוריהם פחי נפש כולם, תו׳ ד״א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא:

ואין אומר השב. כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחתינו הוא דגש:

כ״ג מִ֣י בָכֶ֔ם יַאֲזִ֥ין זֹ֖את יַקְשֵׁ֥ב וְיִשְׁמַ֖ע לְאָחֽוֹר׃

יאזין. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב:

לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן ת״י לאחור לסוף׳ וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא:

כ״ד מִֽי־נָתַ֤ן (למשוסה) [לִמְשִׁסָּה] יַעֲקֹב֙ וְיִשְׂרָאֵ֣ל לְבֹזְזִ֔ים הֲלֹ֥א יְהוָ֖ה זׇ֣ו חָטָ֣אנוּ ל֑וֹ וְלֹא־אָב֤וּ בִדְרָכָיו֙ הָלֹ֔וךְ וְלֹ֥א שָׁמְע֖וּ בְּתוֹרָתֽוֹ׃

זו חטאנו לו. זו היא שגרמה את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו:

ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך:

כ״ה וַיִּשְׁפֹּ֤ךְ עָלָיו֙ חֲמַ֣ת אַפּ֔וֹ וְעֻזּ֖וֹ מִלְחָמָ֑ה וַתְּלַהֲטֵ֣הוּ מִסָּבִ֔יב וְלֹ֥א יָדָ֖ע וַתִּבְעַר־בּ֑וֹ וְלֹא־יָשִׂ֥ים עַל־לֵֽב׃

ותלהטהו מסביב. כדי שיראו ויקחו מוסר כענין שנאמ׳ (צפניה ג ו) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי וגו׳:

ולא ידע. יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו:

ותבער בו. אחר פורענו׳ העכו״ם שמסביב בערה בעצמו:

פרק מ״ג

א׳ וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה֙ בֹּרַאֲךָ֣ יַעֲקֹ֔ב וְיֹצֶרְךָ֖ יִשְׂרָאֵ֑ל אַל־תִּירָ֣א כִּֽי־גְאַלְתִּיךָ֔ קָרָ֥אתִי בְשִׁמְךָ֖ לִי־אָֽתָּה׃

ועתה. אף כל זאת כה אמר ה׳ אל תירא:

ב׳ כִּֽי־תַעֲבֹ֣ר בַּמַּ֔יִם אִתְּךָ֖ אָ֑נִי וּבַנְּהָרוֹת֙ לֹ֣א יִשְׁטְפ֔וּךָ כִּֽי־תֵלֵ֥ךְ בְּמוֹ־אֵ֖שׁ לֹ֣א תִכָּוֶ֑ה וְלֶהָבָ֖ה לֹ֥א תִבְעַר־בָּֽךְ׃

כי תעבר במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי:

ובנהרות לא ישטפוך. גרתה בין המצרים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות:

כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג׳:י״ט) שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם) גם שם לא תכוה:

ולהבה. שתשרוף האומות כמו שנאמר והיו עמים משרפות סיר גם היא לא תבער בך:

ג׳ כִּ֣י אֲנִ֤י יְהוָה֙ אֱלֹהֶ֔יךָ קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל מוֹשִׁיעֶ֑ךָ נָתַ֤תִּי כָפְרְךָ֙ מִצְרַ֣יִם כּ֔וּשׁ וּסְבָ֖א תַּחְתֶּֽיךָ׃

נתתי כפרך מצרים. והם היו לך לפדיון שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר (ביחזקאל כ׳:ח׳) ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים:

ד׳ מֵאָ֤שֶׁר יָקַ֙רְתָּ֙ בְּעֵינַ֔י נִכְבַּ֖דְתָּ וַאֲנִ֣י אֲהַבְתִּ֑יךָ וְאֶתֵּ֤ן אָדָם֙ תַּחְתֶּ֔יךָ וּלְאֻמִּ֖ים תַּ֥חַת נַפְשֶֽׁךָ׃

ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך:

ה׳ אַל־תִּירָ֖א כִּֽי־אִתְּךָ֣ אָ֑נִי מִמִּזְרָ֤ח אָבִיא֙ זַרְעֶ֔ךָ וּמִמַּעֲרָ֖ב אֲקַבְּצֶֽךָּ׃

ו׳ אֹמַ֤ר לַצָּפוֹן֙ תְּנִ֔י וּלְתֵימָ֖ן אַל־תְּכַלְאִ֑י הָבִ֤יאִי בְנַי֙ מֵרָח֔וֹק וּבְנוֹתַ֖י מִקְצֵ֥ה הָאָֽרֶץ׃

אומר. לרוח צפון תני הגליות שבצפון:

ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלנשב בחזקה להביא גליותי וכן (שיר השירים ד׳:ט״ז) עורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני. אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב בואי כמות שהיא וכן ואל תכלאי:

ז׳ כָּל־הַנִּקְרָ֖א בִּשְׁמִ֑י וְלִכְבוֹדִ֣י בְּרָאתִ֔יו יְצַרְתִּ֖יו אַף־עֲשִׂיתִֽיו׃

כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע״פ שעברו בגולה ובצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם:

ח׳ הוֹצִ֤יא עַם־עִוֵּר֙ וְעֵינַ֣יִם יֶשׁ וְחֵרְשִׁ֔ים וְאָזְנַ֖יִם לָֽמוֹ׃

הוציא עם עור. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו:

ט׳ כָּל־הַגּוֹיִם֙ נִקְבְּצ֣וּ יַחְדָּ֔ו וְיֵאָסְפ֖וּ לְאֻמִּ֑ים מִ֤י בָהֶם֙ יַגִּ֣יד זֹ֔את וְרִאשֹׁנ֖וֹת יַשְׁמִיעֻ֑נוּ יִתְּנ֤וּ עֵדֵיהֶם֙ וְיִצְדָּ֔קוּ וְיִשְׁמְע֖וּ וְיֹאמְר֥וּ אֱמֶֽת׃

כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים מעכו״ם נתקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו:

יתנו עדיהם. ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו:

י׳ אַתֶּ֤ם עֵדַ֙י נְאֻם־יְהוָ֔ה וְעַבְדִּ֖י אֲשֶׁ֣ר בָּחָ֑רְתִּי לְמַ֣עַן תֵּדְע֗וּ וְתַאֲמִינ֤וּ לִי֙ וְתָבִ֣ינוּ כִּֽי־אֲנִ֣י ה֔וּא לְפָנַ֖י לֹא־נוֹצַ֣ר אֵ֑ל וְאַחֲרַ֖י לֹ֥א יִהְיֶֽה׃ {ס}

ועבדי. יעקב:

אשר בחרתי. הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי:

למען תדעו וגו׳. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי:

י״א אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ׃

י״ב אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וַאֲנִי־אֵל׃

אנכי הגדתי. הגליות לאברהם:

והושעתי. לקיים דברי בעת רץ:

והשמעתי. לכם הראשונו׳:

ואין בכם זר. באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם ביני העכו״ם אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני:

ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעי׳ ולא ראיתם כל תמונה:

י״ג גַּם־מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ {ס}

גם מיום אני הוא. לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני הוא לבדי:

אפעל. אם באתי לפעול אין משיב:

י״ד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם׃

למענכם שלחתי בבלה. י״ת בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל:

והורדתי בריחים כולם. ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה:

וכשדים. הוליכו אתכם באניות רנתם וגם יש לפרשו על בשורת הגאולה. **למענכם שלחתי.** אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי, וכשדים אוריד באניות שהיתה רינתם בהם:

ט״ו אֲנִי יְהוָה קְדוֹשְׁכֶם בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם׃ {ס}

ט״ז כֹּה אָמַר יְהוָה הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה׃

הנותן בים דרך. בים סוף ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו:

י״ז הַמּוֹצִיא רֶכֶב־וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ־בַל־יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ׃

כפשתה כבו. תירגם יונתן כבוצא עמי טפו:

י״ח אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ׃

אל תזכרו ראשונות. הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל:

אל תתבוננו. אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב:

י״ט הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דָּרֶךְ בִּישִׁמֹן נְהָרוֹת׃

כ׳ תְּכַבְּדַנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי׃

תכבדני חית השדה. מקום שהוא חרב ומרבץ לחיות השדה לתנים ולבנות יענה:

כי נתתי במדבר מים. כלומר בארץ חריבה אתן ישוב:

כ״א עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ {ס}

עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו:

כ״ב וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃

ולא אותי קראת. ואתה לא אותי קראת בפנותך אחרי עכו״ם׃

כי יגעת בי. נלאיתם מהר בעבודתי׃

כ״ג לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וְזִבְחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃

לא הבאת לי שה עולותיך. כ״א לעכו״ם׃

לא העבדתיך. עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה׃

כ״ד לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֶלֶב זִבְחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֹנֹתֶיךָ׃

לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצויה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קינמני׳ היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש איכה׃

העבדתני בחטאותיך. אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה חוזרת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה׃

כ״ה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃

אנכי אנכי. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה׃

למעני. לא בזכותך ולא בצדקת אבותיך׃

כ״ו הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃

הזכירני. כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי׃

נשפטה יחד. נבא למשפט׃

כ״ז אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃

אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע (בראשית טו)׃

ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליצי׳ שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שונאי׃

כ״ח וָאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃ {פ}

ואחלל שרי קדש. בשביל עונותיכם׃

פרק מ״ד

א׳ וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃

ועתה שמע. לשוב לתורתי יעקב עבדי׃

ב׳ כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשְׂךָ וְיֹצָרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃

ג׳ כִּי אֶצֹק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנוֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אָצִק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ׃

כי אצק מים על צמא. כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך׃

ד׳ וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃

וצמחו בבין חציר. בתוך עמלק על ידי גרים שיתוספו עליהם, בין חציר הוא עמלק שנאמר עליו והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה (לעיל ד)׃

ה׳ זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקָּרֵא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃ {פ}

זה יאמר לה׳ אני. אלו צדיקים גמורים׃

וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים׃

זה יכתוב ידו לה׳. אלו בעלי תשובה׃

ובשם ישראל יכנה. אלו הגרים מעכו״ם כך שנויה באבות דרבי נתן׃

ו׳ פֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃

ז׳ וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעַרְכָהּ־לִּי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃

ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה׃

עם עולם. כל בריות׃

ואותיות. דברי מופת׃

ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו׃

ח׳ אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךְ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדַי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדָי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃

ואל תרהו. אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבין העכו״ם׃

הלא מאז השמעתיך. מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוהי מבלעדי׃

ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי׃

ואין צור בל ידעתי. ת״י ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה תקיף׃

בל ידעתי. לשון ואדעך בשם (שמות ל״ג:י״ז) ידע לכתך (דברים ב׳:ז׳) אני ידעתיך במדבר (הושע י״ג:ה׳)׃

ט׳ יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדָעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃

ועדיהם המה. הפסילי׳ הם עדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם׃

למען יבושו. העובדים להם׃

י׳ מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃

נסך. לשון יציקה ומסכה והנו״ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו״ן של נשך ושל נגף׃

י״א הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעַמְדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃

הן כל חביריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו׃

וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים מבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל׃

י״ב חָרַשׁ בַּרְזֶל מָעָצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יְצָרֲהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃

חרש ברזל. חרש של ברזל׃

מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים׃

ופעל בפחם. קרבו״ן בלע״ז׃

ובמקבות. מרטי״ל בלע״ז׃

יצרהו. ל׳ ציור׃

ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו׳. גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאלתר קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור׃

י״ג חֲרֹשׁ עֵצִים֙ נָּטָ֣ה קָ֔ו יְתָאֲרֵ֖הוּ בַּשֶּׂ֣רֶד יַעֲשֵׂ֑הוּ כַּמַּקְצֻעוֹת֙ וּכְמִחוּגָ֣ה יְתָאֲרֵ֔הוּ וַיַּעֲשֵׂ֖הוּ כְּתַבְנִ֣ית אִ֑ישׁ כְּתִפְאֶ֥רֶת אָדָ֖ם לָשֶׁ֥בֶת בָּֽיִת׃

חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו:

נטה קו. כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו במסור שקורין דאלאור״א בלע״ז. **יתארהו.** ייפהו:

יעשהו במקצועות. ומחליקו ברהיטני ואיזמל, מקצועות ת״י אזמליא:

ובמחוגה יתארהו. לשון ותאר הגבול (יהושע ט״ו:ט׳) אם בא לעשו׳ בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה קונפ״ש בלע״ז:

כתפארת אדם. היא האשה שהיא תפארת בעלה:

י״ד לִכְרֹת־לוֹ֙ אֲרָזִ֔ים וַיִּקַּ֥ח תִּרְזָ֖ה וְאַלּ֑וֹן וַיְאַמֵּ֥ץ לוֹ֙ בַּעֲצֵי־יָ֔עַר נָטַ֥ע אֹ֖רֶן וְגֶ֥שֶׁם יְגַדֵּֽל׃

תרזה ואלון. מיני אילני סרק:

ויאמץ לו בעצי יער. עושה לו חיזוקי׳ בין לחיזוק בין לנוי במיני עצי׳ המשונים זה מזה במראיהן:

נטע אורן. כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו:

אורן. ל׳ נטע יונק פלנצו״ן בלע״ז:

ט״ו וְהָיָ֥ה לְאָדָ֖ם לְבָעֵ֑ר וַיִּקַּ֣ח מֵהֶ֔ם וַיָּ֖חָם אַף־יַשִּׁ֑יק וְאָפָ֖ה לָ֔חֶם אַף־יִפְעַל־אֵ֔ל וַיִּשְׁתָּ֖חוּ עָשָׂ֥הוּ פֶ֛סֶל וַיִּסְגָּד־לָֽמוֹ׃

והיה לאדם לבער. והיה אותו עץ מקצתו לצרכי אדם לבער:

ויקח. מן העצים **ויחם** גופו לנגדם:

אף ישיק. מהם תנור ואופה לחם:

אף יפעל אל. מן הנותר:

ט״ז חֶצְיוֹ֙ שָׂרַ֣ף בְּמוֹ־אֵ֔שׁ עַל־חֶצְיוֹ֙ בָּשָׂ֣ר יֹאכַ֔ל יִצְלֶ֥ה צָלִ֖י וְיִשְׂבָּ֑ע אַף־יָחֹם֙ וְיֹאמַ֣ר הֶאָ֔ח חַמּוֹתִ֖י רָאִ֥יתִי אֽוּר׃

י״ז וּשְׁאָרִיתוֹ֙ לְאֵ֣ל עָשָׂ֔ה לְפִסְלוֹ֙ (יסגוד) [וַיִּסְגָּד־]לוֹ֙ וְיִשְׁתַּחוּ֙ וְיִתְפַּלֶּל־אֵלָ֔יו וְיֹאמַ֖ר הַצִּילֵ֑נִי כִּ֥י אֵלִ֖י אָתָּֽה׃

י״ח לֹ֥א יָדְע֖וּ וְלֹ֣א יָבִ֑ינוּ כִּ֤י טָח֙ מֵרְא֣וֹת עֵֽינֵיהֶ֔ם מֵהַשְׂכִּ֖יל לִבֹּתָֽם׃

י״ט וְלֹא־יָשִׁ֣יב אֶל־לִבּ֗וֹ וְלֹא־דַ֤עַת וְלֹא־תְבוּנָה֙ לֵֽאמֹ֔ר חֶצְיוֹ֥ שָׂרַ֖פְתִּי בְמוֹ־אֵ֑שׁ וְאַף֩ אָפִ֨יתִי עַל־גֶּחָלָ֜יו לֶ֗חֶם אָצְלָ֤ה בָשָׂר֙ וְאֹכֵ֔ל וְיִתְרוֹ֙ לְתוֹעֵבָ֣ה אֶֽעֱשֶׂ֔ה לְבֻ֖ול עֵ֥ץ אֶסְגּֽוֹד׃

ולא ישיב אל לבו. חציו שרפתי במו אש:

ולא דעת ולא תבונה. בו לאמר זאת:

לבול עץ. לרקבון עץ:

כ׳ רֹעֶ֣ה אֵ֔פֶר לֵ֖ב הוּתַ֣ל הִשָּׁה֑וּ וְלֹא־יַצִּ֣יל אֶת־נַפְשׁ֗וֹ וְלֹ֤א יֹאמַר֙ הֲלוֹא֙ שֶׁ֣קֶר בִּימִינִֽי׃ {ס}

רועה אפר לב הותל הטהו. לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר הדמות שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס, דבר אחר רועה אפר ל׳ ריעות עובד עבודת אחרים ומחבר אליו עבודת אחרים שהיא אפר:

ולא יציל. הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני ויפרד מעליו:

כ״א זְכָר־אֵ֤לֶּה יַעֲקֹב֙ וְיִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֥י עַבְדִּי־אָ֖תָּה יְצַרְתִּ֑יךָ עֶ֚בֶד־לִי֙ אַתָּ֔ה יִשְׂרָאֵ֖ל לֹ֥א תִנָּשֵֽׁנִי׃

לא תנשני. לא תהיה שכוח מיראתי:

כ״ב מָחִ֤יתִי כָעָב֙ פְּשָׁעֶ֔יךָ וְכֶעָנָ֖ן חַטֹּאותֶ֑יךָ שׁוּבָ֥ה אֵלַ֖י כִּי־גְאַלְתִּֽיךָ׃

מחיתי כעב פשעיך. במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי:

כ״ג רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר: {ס}

פצחו. ל׳ פתחון פה:

כ״ד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ וְיֹצָרְךָ מִבֶּטֶן אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ (מי אתי) [מֵאִתִּי]:

ויוצרך מבטן. מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ״ה:כ״ב) הייתי לך לעזרה ובחרתיך:

נוטה. שמים לבדי:

כ״ה מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל:

מפר אותות בדים. לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותם:

בדים. הם החוזים בכוכבי׳ ע״י אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים, שאני מחליף השרים שלמעלה וטועין אלו הנשאלין בהם ולפי שאיצטגניני בבל היו חוזים בכוכבים כמו שהוא אומר (לקמן מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מצרים:

כ״ו מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַם תּוּשָׁב וְלֶעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם:

מקים דבר עבדו. משה:

ועצת מלאכיו. מלאך אחד אמר ליעקב ישראל יהיה שמך (בראשית לב) וקיימתי דבריו אף כאן אקיים עצת נביאי האומר על ירושלים תושב:

כ״ז הָאֹמֵר לַצּוּלָה חָרֵבִי וְנַהֲרוֹתַיִךְ אוֹבִישׁ:

האומר לצולה חרבי. האומר לבבל התיבשי:

ונהרותיך אוביש. לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הריגת אוכלוסיה ליובש נהרות:

כ״ח הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי יַשְׁלֵם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַם תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד: {פ}

רועי. מלך שלי:

פרק מ״ה

א׳ כֹּה־אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרַד־לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ:

למשיחו. כל שם גדולה קרויה משיחה כמו לך נתתיה למשחה (במדבר י״ח:ח׳) ורבותינו אמרו למלך המשיח אומר הקב״ה קובל אני לך על כורש כדאיתא במסכת מגילה:

לרד לפניו גוים. להרקיע ולרדד לפניו גוים, לרד לשטוח:

ומתני מלכים אפתח. לשון חלשות הוא זה ושבר כח כי חגורת מתנים הוא זירוז כח כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב מ׳:ז׳) ואתה תאזר מתניך (ירמיהו א׳:י״ז) ומזיח אפיקים ריפה (איוב י״ב:כ״א) ל׳ שברון כח:

לפתוח לפניו. דלתי שערי בבל, שערים הוא חלל פתח השער, דלתים הם הפותחים ונועלין בהן את השער:

ב׳ אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים (אושר) [אַיְשֵׁר] דַּלְתוֹת נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ:

והדורים אישר. ת״י ושורייא אכבש כמו הדר הדרנה על שם שסובבת החומה את העיר ויש לפרש הדורים אורחות מקלקלות איישר לפניו:

ג׳ וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא בְשִׁמְךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

הקורא בשמך. עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש:

ד לְמַעַן עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בְּשִׁמְךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃

למען עבדי יעקב. שתוציאהו מגלות בבל׃

ולא ידעתני. לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פורק מעל צווארו׃

ה אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃

ו לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃

ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָּל־אֵלֶּה׃ {פ}

יוצר אור. לצדיקים׃

ובורא חושך. לבבל וכן עושה שלום ובורא רע׃

ח הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו׃ {ס}

הרעיפו שמים וגו׳. צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להיטיב להם מן השמים׃

בראתיו. בראתי את הדבר הזה׃

ט הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ׃ {ס}

הוי רב את יצרו. נתנבא ישעיה על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרו׳ תגר על אורך הצלחתו של נבוכדנצר עד אנה ה׳ שועתי וגו׳ ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א׳:ב׳) והקב״ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כ״ו:ל״ד)׃

אין ידים לו. אין מקום לו׃

י הָוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין׃ {ס}

הוי אומר לאב מה תוליד. כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו, ד״א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו׃

יא כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי׃

האותיות שאלוני וגו׳. ה״א נקודה קמץ למדת שאינה תמיהה וכן פירשו אם באתם לשאול לי אתם הנביאים שאלוני על אותות שמי׳ ומופתי׳ אשר אתם רואים נולדים בארץ עליהם היו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישרים שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר׃

תצוני. תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלתה לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר׃

יב אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָּרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוִּיתִי׃

אנכי עשיתי ארץ. ונתתיה לאשר ישר בעיני׃

יג אָנֹכִי הַעִירוֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אְיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלַּח לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ {ס}

יד כֹּה | אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וְסֹחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלְכוּ בַּזִּקִים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים׃

יגיע מצרים וגו׳. הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב בימי חזקיהו כאשר ישוב (לעיל לז) מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלים וחמדת כל אוצרות כוש ומצרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפול בירושלים וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר׃

אנשי מדה. גובהי קומה

עליך ירושלים:

בזקים יעבורו. שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאחר מפלתו עמד חזקיהו ופטר את כל השבוים ונתגיירו והכירו מלכות שמים:

אך בך אל. יהו מודים שאין אלוה אלא ה' לבדו:

ט״ו אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ:

אכן אתה אל מסתתר. וכן יאמרו להקב״ה אכן הבנתנו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות נצחונך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא:

ט״ז בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים:

חרשי צירים. אומני ציורים של פסילים של עכו״ם ומזלות:

י״ז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד: {פ}

י״ח כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשֶׂהָ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד:

לא תוהו בראה. כי לשבת יצרה:

י״ט לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ בַּקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד מֵישָׁרִים:

לא בסתר דברתי. כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו על חנם: לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול:

אני ה' דובר צדק. מאחר שפתחתי להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחר כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם (שמות יא) ועתה אם שמוע וגו' והייתם לי סגולה וממלכת כהנים וגו':

כ׳ הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ:

התנגשו. לשון הגשה והנו״ן טפילה בו כאשר יאמר התנגפו:

פליטי הגוים. אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר:

לא ידעו הנושאים את עץ פסלם. להבין דעת:

כ״א הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדָי אֵל־צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי:

השמיע זאת מקדם. מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אלהיכם תשועה איש איש לעובדיו:

הלא אני ה' ואין עוד. שאני מודיע מה אני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי:

כ״ב פְּנוּ־אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־אֵל וְאֵין עוֹד:

פנו אלי. והניחו פסילכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו:

כ״ג בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי תִכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן:

בי נשבעתי. ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב מהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו' (צפניה ג':ט'):

כ״ד אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כָּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ:

אך בה' לי אמר. המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי בה' אמר צדקות ועוז אע״פ שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל בה' הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו מכחישי תורה לחלל כבודי:

עדיו יבוא ויבשו וגו'. כל הנחרים בהקב״ה יבואו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייהם ויבושו:

הנחרים. המתגרים:

כ״ה בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלָּלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃

בה׳ יצדקו ויתהללו. בהבטחת משען אהבתו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז

ויתהללו פרוונטי״ר בלע״ז:

פרק מ״ו

א׳ כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשָׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃

כרע בל קורס נבו. אלהותיהם של בבל כרעו קרסו ל׳ שחוק של עכו״ם הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק לישב על מושב בה״כ עד שהוא נתרז:

כרע בל קורס נבו. אישקרופי״ר בל קונקיא״ה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה:

היו עצביהם. צלמי צורתם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיות כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכין עצמן ברעי שלהם:

נשואותיכם עמוסות משא. רעי שבמעיהם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריעה:

ב׳ קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשִּׁבְיָ הָלָכָה׃ {פ}

לא יכלו מלט משא. להפליט הצואה שבמעיהם כשאר המוציאין כהוגן:

מלט. ל׳ הוצאה ממקום בלוע וכן (לעיל לד) שמה קננה קפוז ותמלט, הוציאה ביצתה וכן (לקמן סו) והמליטה זכר ויונתן לא תירגם כן המקראות הללו:

ג׳ שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הָעֲמָסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשָׂאִים מִנִּי־רָחַם׃

העמוסים מני בטן. מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם עכו״ם בכל דור ודור ולא כעכו״ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי:

ד׳ וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט׃ {ס}

ועד זקנה. אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת למלט לפי שאמר על יראתם שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אמר אני הסובל אחרים ואת משאם אמלט:

ה׳ לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁוּוּ וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה׃

ותמשילוני. כמו (איוב ל׳ יט״ט) ואתמשל כעפר ואפר ל׳ דמיון:

ונדמה. ונהיה אני והוא דומין זה לזה:

ו׳ הַזֹּלְלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּמֹּאזְנַיִם יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲווּ׃

הזלים זהב מכיס. ל׳ יזלו מים (תהלים קמז):

בקנה ישקולו. הוא קנה המאזני׳ שקורין פלייי״ל בלע״ז:

ז׳ יְשָׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וַיַּעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־יְצַעֲק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ׃ {ס}

ח׳ זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאַשָּׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־לֵב׃

זכרו זאת. אשר אני חפץ לומר:

והתאוששו. והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת (לעיל טז):

השיבו פושעים על לב. ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב:

ט זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי:

זכרו ראשונות מעולם. אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד, אנכי אלהים ואפס כמוני:

י מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה:

מגיד מראשית אחרית. גלות מצרים וגאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה:

יא קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ (עצתו) [עֲצָתִי] אַף דִּבַּרְתִּי אַף אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף אֶעֱשֶׂנָּה: {ס}

קורא ממזרח עיט. מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברה׳ להיות נמלך בעצתי: עיט כמו התיב עטה וטעם (דניאל ב) אתיעטו כל סרכי מלכותא (שם ו) וגם יש לפותרו בל׳ עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו:

מרחק. קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ד׳ גליות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשיכה גדולה וגו׳:

אף דברתי. עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה:

יב שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה:

אבירי לב. אשר אמצתם לבנכם ונדבקתם בי:

הרחוקים מצדקה. אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול:

יג קָרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי: {ס}

קרבתי צדקתי. מעתה ולא תרחק:

פרק מ״ז

א רְדִי | וּשְׁבִי עַל עָפָר בְּתוּלַת בַּת בָּבֶל שְׁבִי לָאָרֶץ אֵין כִּסֵּא בַּת כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה:

אין כסא. אין מלכות:

כי לא תוסיפי. שיקראו לך עוד רכה וענוגה:

ב קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קֶמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי שֹׁבֶל גַּלִּי שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת:

קחי רחיים. היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס, ד״א וטחני קמח לצדה לדרך גלותך:

גלי צמתך. זרועיך ושוקיך דברים המצומת וקשור ומכוסה:

חשפי שובל. גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם תצאי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות:

ג תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם: {פ}

ולא אפגע אדם. לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי:

ד גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

גואלנו ה׳ צבאות שמו. הנביא אומר כל זה הקב״ה עושה לגאלנו משם:

ה שְׁבִי דוּמָם וּבְאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ לָךְ גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת:

ו קָצַפְתִּי עַל עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד:

על זקן הכבדת עולך. על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך:

ז וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְּבֶרֶת עַד לֹא־שַׁמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ: {פ}

ותאמרי. בלבבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך ולא זכרת אחריתה של רעתך שעשית:

ח וְעַתָּה שִׁמְעִי־זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל:

עדינה. ת״י פנקתא:

ואפסי עוד. ואפס מאותי כמו אין זולתי:

ט וְתָבֹאנָה לָךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמָן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד:

שתי אלה. שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום:

שכול. מיושביך:

ואלמון. ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול:

כתומם. כולם שלמי׳ בגזרת׳ השכול והאלמנו׳:

חבריך. לשון כשפים כמו וחובר חבר (דברים יח):

י וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ וַתֹּאמְרִי בִלְבָּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד:

חכמתך ודעתך. חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו לבך להיות שובבה אינווייז״א בלע״ז שבבך מדרך שאר הבריות:

יא וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחֲרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הוֹוָה לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שׁאָה לֹא תֵדָעִי:

לא תדעי שחרה. לא תדעין למבעי עלה את פני מי תשחרי למלטך ממנה:

כפרה. לקנחה ולהעבירה וזהו כל ל׳ כפרה הוא ל׳ קינוח וסילוק:

יב עִמְדִי־נָא בַּחֲבָרַיִךְ וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנֻּעוּרָיִךְ אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי:

עמדי נא. התחזקי נא:

אולי תערוצי. מאים תכלין למיתקף:

יג נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ־נָא וְיוֹשִׁיעֻךְ (הברו) [הַבְּרֵי] שָׁמַיִם הַחֹזִים בַּכּוֹכָבִים מוֹדִעִים לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלָיִךְ:

הוברי שמים. י״ת כמו צופי שמים דמסכן למזלת שמיא דימהו לברה כחמה (שיר השירים ו׳:י׳) ולבורר מללו (איוב לג) וכן חברו מנחם עמהם מבררי הליכת המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג) חשכם להם מקסום לימד כי ביום מחשך יחתמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום:

מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך. כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת מולדתה מקצת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר (לעיל ח) המצפצפים והמהגים כעופות הללו שמצפצפין ומהגי׳ ואין יודעים על מה:

יד הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שָׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ אֶת־נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ:

הנה היו. חוזיך כקש:

אין גחלת לחמם. אין שארית להם כקש הזו שאין בדליקתו גחלים להתחמם לאורם:

טו כֵּן הָיוּ־לָךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ סֹחָרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעִבְרוֹ תָּעוּ אֵין מוֹשִׁיעֵךְ: {ס}

איש לעברו תעו. איש לדרכו אל עבר פניו:

פרק מ״ח

א׳ שִׁמְעוּ־זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים | בְּשֵׁם יְהוָה וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא בֶאֱמֶת וְלֹא בִצְדָקָה׃

שמעו זאת. שני שבטים העתידין ללכת בגולה לבבל׃

בית יעקב הנקראים בשם ישראל. הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם סתם שבטי ישראל׃

וממי יהודה יצאו. ושבט יהודה שיצאו ונזלו מימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו (במדבר כ״ד:ז׳)׃

לא באמת. כמו שאמר (ירמיהו ה׳:ב׳) ואם חי ה׳ יאמרו לכן לשקר וגו׳ כלומר לא הייתם כדי ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עשרת השבטי׳ בימי סנחרב בחלח וחבור שאין להם גאולה׃

ב׳ כִּי־מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ {ס}

על אלהי ישראל נסמכו. בימי חזקיהו שנאמר בו בה׳ אלהי ישראל בטח (מ״ב יח) היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכדנצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש׃

ג׳ הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצָאוּ וַאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃

הראשונות. שעברו גאולת מצרים ותשועת חזקיהו מיד סנחרב׃

מאז הגדתי. מטרם היותם ופתאום עשיתים׃

ותבאנה. כמו שהגדתי תחלה על פי נביאי׃

ד׳ מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אַתָּה וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחָךְ נְחוּשָׁה׃

מדעתי כי קשה אתה. מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאם ולא מאת הקב״ה הם לפיכך אגיד לך מאז בטר׳ תבא וגו׳, מדעתי מ״ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת ה׳ אתכם ומשמרו את השבועה (דברים ז׳:ח׳)׃

ה׳ וָאַגֶּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם׃

ו׳ שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כָלָּה וְאַתֶּם הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתָּם׃

שמעת חזה כלה. שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם׃

ואתם הלוא תגידו. ותעידוני אשר לא נפל דבר׃

השמעתיך חדשות מעתה. עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם׃

ונצורות. ושמורות באוצרותי ואתה לא ידעתם׃

ז׳ עַתָּה נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתָּם פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין׃

עתה. נבראו ולא מאז הם׃

ולפני יום. היותם אני משמיעכם׃

ולא שמעתם. עד היום ולפני יום מוסב על השמעתיך האמור למעלה׃

ח׳ גַּם לֹא־שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם מֵאָז לֹא־פָתְחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד תִּבְגֹּוד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ׃

גם לא שמעת וגו׳. ת״י אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי ברכן ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך׃

כי ידעתי בגוד תבגוד. כשירדתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואעפ״כ שמרתי שבועות אבות וזהו שנא׳ ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג׳:ז׳) שתי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עני עמי כך דרש ר׳ תנחומא׃

ופושע מבטן. משהיית׳ במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל כ׳:ה׳) ואודע להם בארץ מצרים וגו׳ ואומר אליהם וגו׳:

ט׳ לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃

אאריך אפי. לשון הוה הוא:

ותהלתי אחטם לך. וזאת היא תהלתי אשר אחטם לך ל׳ חוטם אסתו׳ חוטמי מצאת עשן נחירי ומקצוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו (תהילים י״ח:ט׳) וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם חרה אפי וכן ועצמי חרה מני חורב (איוב ל׳:ל׳) נחר חוטמי מרוב חימום:

י׳ הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכֶסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכִוּר עֹנִי׃

ולא בכסף. ולא ע״י אור של גיהנם כצורף הכסף באור:

בחרתיך. בחרתי לך כור עוני כנגד אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב:

י״א לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן׃ {פ}

למעני. ולמען שמי הקדוש:

כי איך יחל. איך יחולל שמי בהכריתו אתכם

וכבודי לאחר לא אתן שאויבי יאמרו יד גלוליהם רמה:

י״ב שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן׃

שמע אלי יעקב. שם שקרא לך אביך:

וישראל מקראי. מאתי נקראת ישראל וי״ת וישראל מזומני:

י״ג אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו׃

י״ד הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֹתְאֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל וּזְרֹעַ כַּשְׂדִּים׃

ה׳ אהבו. לזה שיעשה חפצו של הקב״ה בבבל:

וזרועו. יראה בארץ כשדים ועל כורש אמר כן:

ט״ו אֲנִי אֲנִי דִבַּרְתִּי אַף־קְרָאתִיו הֲבִאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׃

אני. גאלתי ישראל ממצרים ואני אגאל כל ישראל מגלות אחרון ומארבע כנפות הארץ:

אף קראתיו. לכורש, וי״ת ה׳ אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם וקריאה זו ל׳ גידול להיות מקוראי כמו אלה קרואי העדה (במדבר א׳:ט״ז):

ט״ז קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אֲנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יֱהוִה שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃ {פ}

מעת היותה שם אני. מעידן דאיתפרשו עממיא מדחלתי תמן אנא קריבתיה לאברהם אבוכון לפולחני:

ועתה ה׳ אלהים שלחני ורוחו אמר נביא וכען ה׳ אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה, ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת תורת משה שנא׳ בה זאת התורה לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היות׳ לאותו דבר שהוא אומר שם אני, ולמדנו מכאן שכל הנביאי׳ עמדו בסיני ועת׳ שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אומר הנביא ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היות׳ שגזר הקב״ה להביא׳ שם הייתי לומד (ס״א למדת) שמשעת הגזירה הקב״ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוף פמליא של מעלה ואע״פ שעדיין אינו נוצר:

י״ז כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ׃

י״ח לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃

י״ט וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי׃ {ס}

כמעותיו. של ים כדגי הים לרוב׃

כ׳ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃

כ״א וְלֹא צָמְאוּ בַּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיְבַקַּע־צוּר וַיָּזוֹבוּ מָיִם׃

כ״ב אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃ {פ}

לרשעים. לנבוכדנצר וזרעו׃

פרק מ״ט

א׳ שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי׃

מבטן קראני. משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעי׳ להנבא ישועו׳ ונחמו׳׃

ב׳ וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃

וישם פי כחרב חדה. להוכיח את הרשעים ולהתנבאו׳ עליהם פורענות׃

בצל ידו החביאני. שלא יוכלו להרע לי׃

לחץ ברור. ממורט קלי״ר בלע״ז׃

באשפתו. כלי נרתק החצים שקורין קוייכר״א בלע״ז׃

ג׳ וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃

ד׳ וַאֲנִי אָמַרְתִּי לָרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כִּלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֵת־יְהוָה וּפָעֳלָתִי אֶת־אֱלֹהָי׃ {ס}

ואני אמרתי לריק יגעתי. כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים׃

אכן משפטי את ה׳. הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם׃

ה׳ וְעַתָּה | אָמַר יְהוָה יוֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל (לא) [לֹו] יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃

לו יאסף. אליו ישוב בתשוב׳׃

ו׳ וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב (ונצירי) [וְנִצּוּרֵי] יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ {ס}

נקל מהיותך וגו׳. מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים ולהנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם׃

ונצורי ישראל. כמו (משלי ז׳:י׳) ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורה מצור הצרים עליה׃

ז׳ כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְרֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ׃ {ס}

לבזה נפש. נפש בזויה׃

למתעב גוי. למי שהגוי מתעבו:

מלכים יראו. אותו וקמו:

אשר נאמן. לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכיות כענין שנאמר והנה תנור עשן וגו׳ (בראשית ט״ו:י״ז):

קדוש ישראל. הוא ויבחרך:

ח׳ כֹּה | אָמַר יְהוָה בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךְ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךְ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתְּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת:

בעת רצון. בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני:

וביום ישועה. שתהא צריך לישועה:

ואצרך. ואשמרך:

לברית עם. להיות עם ברית לי:

להקים ארץ. ארץ ישראל הבחורה לי בכל הארצות:

ט׳ לֵאמֹר לָאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל־דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל־שְׁפָיִים מַרְעִיתָם:

לאסורים צאו. לעת אשר אומר לאסורי גולה צאו:

שפיים. תרגם יונתן נגדין, נחלי מים:

י׳ לֹא יִרְעָבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא־יַכֵּם שָׁרָב וְשָׁמֶשׁ כִּי־מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם:

שרב. חום:

י״א וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדֶּרֶךְ וּמְסִלֹּתַי יְרֻמּוּן:

ושמתי כל הרי לדרך. כלפי שאמר (לעיל לג) על ידי חורבנה שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברים ושבי׳:

ומסלותי ירומון. כלפי שאמר (שם) נשמו מסלות נתקלקלו מאין מתקן אותם עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו קילקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר:

י״ב הִנֵּה־אֵלֶּה מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וְהִנֵּה־אֵלֶּה מִצָּפוֹן וּמִיָּם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִים:

מארץ סינים. מארע דרומא:

י״ג רָנְנוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אָרֶץ (יפצחו) [וּפִצְחוּ] הָרִים רִנָּה כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ וַעֲנִיָּיו יְרַחֵם: {ס}

כי נחם ה׳. את עמו:

י״ד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי:

ותאמר ציון. היא היתה סבורה ששכחתיה:

ט״ו הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ:

התשכח אשה עולה. עולל שלה:

מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה:

גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך:

ט״ז הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד:

על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד, ד״א על כפים מעל עניני כבוד כמו (איוב לב) על כפים כסה אור:

י״ז מְהֲרוּ בָנַיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִיבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ׃

מהרו בניך. לשוב׃

י״ח שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כָּעֲדִי תִלְבָּשִׁי וְתִקְשְׁרִים כַּכַּלָּה׃

י״ט כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסָתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ׃

תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים׃

כ׳ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכְלֵיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשְׁבָה׃

בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם׃

גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה׃

כ״א וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה | וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אַיּפֹה הֵם׃ {פ}

גלמודה. שולדא בלע״ז׃

וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה׃

כ״ב כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃

ידי. נסי סימן להביא גליות׃

נסי. פירקא בלע״ז כמו וכנס על הגבעה (לעיל ל) והוא סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד׃

בחוצן. איישיל״א בלע״ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי (נחמיה ה)׃

כ״ג וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ {ס}

כ״ד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃ {ס}

היוקח מגבור מלקוח. כסבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק׃

כ״ה כִּי־כֹה | אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־רִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ׃

ואת יריבך. ועם מריביך אני אריב׃

כ״ו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכָעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃ {ס}

והאכלתי את מוניך. הבבליי׳ לחית השדה את בשרם, מוניך ל׳ אל תונו (ויקרא כה) אונאת דברים המקנתרי׳ אותך בגידופיהם׃

וכעסיס. מתק יין׃

דמם ישכרון. כן ישכרו מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן ת״י׃

פרק נ׳

א׳ כֹּה | אָמַר יְהוָה אַי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בַּעֲוֹנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃

ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי אֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוֹת וְאִם־אֵין־בִּי כֹּחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃

מדוע באתי. להתקרב אליכם ואין איש מי מכם פונה אלי׃

ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ {פ}

אלביש שמים. צבא השמים שרי העכו״ם כשאני בא ליפרע מן האומה׃

ד אֲדֹנָי יֱהוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר | בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אׇזֶן לִשְׁמַע כַּלִּמּוּדִים׃

נתן לי לשון למודים. ישעיה היה אומר ה׳ שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העיפים וצמאים לשמוע את דברי הקב״ה דבר׃

לעות. מנחם חברו במחלוקת עת לעשות לה׳ (תהילים קי״ט:קכ״ו) לקבוע להם עתים׃

יעיר לי אזן. מעורר את אזני ברוח קדשו׃

לשמוע כלמודים. במשפט הלימודים האמת והנכוחה׃

ה אֲדֹנָי יֱהוִה פָּתַח־לִי אׇזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נָסוֹגְתִּי׃

פתח לי אוזן. והשמיעני את מי אשלח (לעיל ו) שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה וכו׳ כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו׃

ואנכי לא מריתי. מלילך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני (שם)׃

ו גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמׇרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק׃

גוי נתתי למכים. הוא אומר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן׃

ז וַאדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃

וה׳ אלהים יעזר לי. אם יקומו עלי׃

ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי׃

קרוב מצדיקי. הקב״ה קרוב לי לזכותי בדין׃

ט הֵן אֲדֹנָי יֱהוִה יַעֲזָר־לִי מִי־הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם׃ {ס}

עש. תולע׳ הבגדים׃

י מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר | הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃ {ס}

בקול עבדו. בקול הנביאים׃

אשר הלך חשכים. אפי׳ צרה באה עליו יבטח בשם ה׳ כי הוא יצילהו׃

יא הֵן כֻּלְּכֶם קֹרְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ | בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן׃ {ס}

הן כולכם. שאינכם שומעים בקול נביאיו׃

קודחי אש. עברתו עליכם׃

מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות הן גצין וגחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בל׳ ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן׃

לכו באור אשכם. לפי דרככם תלקו׃

מידי. תהא גמולכם זאת לכם׃

פרק נ״א

א׳ שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃

אל צור חוצבתם. ממנו׃

ואל מקבת בור. שנוקבין וחוצבין בה את הבורות אשר **נוקרתם** בה׃

נוקרתם. ל׳ נקרת הצור (שמות ל״ג:כ״ב) יקרוה עורבי נחל (משלי ל׳:י״ז) ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם אשר ילדתכם ל׳ כי חלה גם ילדה (לקמן סו)׃

ב׳ הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תָּחוֹלְלָכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃

תחוללכם. אשר תלד אתכ׳׃

כי אחד קראתיו. כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו, קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי העדה (במדבר א) וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי׃

ג׳ כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה׃ {ס}

וערבתה. אף הוא ל׳ מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה (ירמיהו ב׳:ו׳) אלא שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרבה׃

תודה. קול הודייה׃

ד׳ הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃

כי תורה מאתי תצא. דברי נביאים תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לעמי׳ אשר אהפוך להם שפה ברורה לעבדני׃

ארגיע. אניח׃

ה׳ קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֵלוּן׃

ישפוטו. ייסרו יושטיצ״א בלע״ז׃

ו׳ שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתֻן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃ {פ}

שמים כעשן נמלחו. שרי צבאות האומות שבשמים׃

נמלחו. נתבלו כמו (ירמיהו ל״ח:י״א) בלויי הסחבות והמלחי׳, בגד הנשחת, ל״א נמלחו נתבלבלו ל׳ מלחי הים שמבלבלין המים במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קדש (שמות לה)׃

והארץ. שלטוני הארץ׃

ויושביה. שאר העם׃

וישועתי. לעמי לעולם תהיה ד״א שמים וארץ ממש וכן פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואע״פ כן יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה יותר מהם׃

ז׳ שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בִלְבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפָתָם אַל־תֵּחָתּוּ׃

ח׳ כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדֹר דֹּרִים׃ {ס}

עש. וסס מיני תולעים הם׃

ט׳ עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי־עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הָיִא הַמַּחֲצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין׃

עורי עורי. תפילת הנביא היא׃

רהב. מצרים שכתוב בה רהב הם שבת (לעיל ל):

מחוללת. לשון הרג חלל:

תנין. פרעה:

י הֲלֹוא אַתְּ־הִיא֙ הַמַּחֲרֶ֣בֶת לָ֔ם מֵ֥י תְה֖וֹם רַבָּ֑ה הַשָּׂמָ֞ה מַעֲמַקֵּי־יָ֗ם דֶּ֚רֶךְ לַעֲבֹ֣ר גְּאוּלִֽים׃

יא וּפְדוּיֵ֥י יְהוָ֖ה יְשׁוּבֻ֑ון וּבָ֤אוּ צִיּוֹן֙ בְּרִנָּ֔ה וְשִׂמְחַ֥ת עוֹלָ֖ם עַל־רֹאשָׁ֑ם שָׂשׂ֤וֹן וְשִׂמְחָה֙ יַשִּׂ֣יגוּ֔ון נָ֥סוּ יָגֹ֖ון וַאֲנָחָֽה׃ {ס}

ופדויי ה׳ ישובון. לשון תפלה ומוסב על עורי עורי:

יב אָנֹכִ֥י אָנֹכִ֖י הֽוּא־מְנַחֲמְכֶ֑ם מִי־אַתְּ֙ וַתִּירְאִ֣י מֵאֱנ֔וֹשׁ יָמ֖וּת וּמִבֶּן־אָדָ֥ם חָצִ֖יר יִנָּתֵֽן׃

מי את. בת צדיקים כמותך מלאה זכיו׳ למה תיראי מאנוש אשר סופו למות:

יג וַתִּשְׁכַּ֤ח יְהוָה֙ עֹשֶׂ֔ךָ נוֹטֶ֥ה שָׁמַ֖יִם וְיֹסֵ֣ד אָ֑רֶץ וַתְּפַחֵ֤ד תָּמִיד֙ כָּל־הַיֹּ֔ום מִפְּנֵ֖י חֲמַ֣ת הַמֵּצִ֑יק כַּאֲשֶׁ֥ר כֹּונֵ֖ן לְהַשְׁחִ֣ית וְאַיֵּ֔ה חֲמַ֖ת הַמֵּצִֽיק׃

ותשכח ה׳ עושך. ולא נשענת עליו:

המציק. מושלי אומות העולם המשעבדים בכם:

כאשר כונן. נזדמן:

ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו:

יד מְהַ֥ר צֹעֶ֛ה לְהִפָּתֵ֖חַ וְלֹא־יָמ֣וּת לַשַּׁ֑חַת וְלֹ֖א יֶחְסַ֥ר לַחְמֹֽו׃

מהר צועה להפתח. אפי׳ נקבין קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך הוא למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות:

צועה. ל׳ דבר העומד להיו׳ נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנבי׳ ליין (ירמיהו מ״ח:י״א) השקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונא׳ שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו, ד״א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני׳ חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש:

צועה. חוגר כמו (לקמן סג) צועה ברוב כחו

ולא ימות המסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדר׳ אגד׳ הוא בפסיקת׳ רבתי:

טו וְאָנֹכִ֣י יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ רֹגַ֥ע הַיָּ֖ם וַיֶּהֱמ֑וּ גַּלָּ֖יו יְהוָ֥ה צְבָאֹ֖ות שְׁמֹֽו׃

רוגע הים. לשון עורי רגע (איוב ז׳:ה׳) פרונצ״א בלע״ז:

טז וָאָשִׂ֤ם דְּבָרַי֙ בְּפִ֔יךָ וּבְצֵ֥ל יָדִ֖י כִּסִּיתִ֑יךָ לִנְטֹ֥עַ שָׁמַ֛יִם וְלִיסֹ֥ד אָ֖רֶץ וְלֵאמֹ֥ר לְצִי�ֹּ֖ון עַמִּי־אָֽתָּה׃ {ס}

לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא:

וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא:

יז הִתְעֹורְרִ֣י הִתְעֹורְרִ֔י קֻומִ֖י יְרוּשָׁלַ֑ם אֲשֶׁ֤ר שָׁתִית֙ מִיַּ֣ד יְהוָ֔ה אֶת־כֹּ֖וס חֲמָתֹ֑ו אֶת־קַבַּ֥עַת כּ֖וֹס הַתַּרְעֵלָ֥ה שָׁתִ֖ית מָצִֽית׃

קבעת. ת״י פילי והוא שם כוס ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים עה):

התרעלה. הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו (נחום ב׳:ד׳) והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמס׳ שבת מדיות רעולו׳ מין סרבל נאה להתעטף בו

תרעלה אינטומישמנ״ט בלע״ז:

מצית. אגושטי״ר בלע״ז:

יח אֵין־מְנַהֵ֣ל לָ֔הּ מִכָּל־בָּנִ֖ים יָלָ֑דָה וְאֵ֣ין מַחֲזִ֔יק בְּיָדָ֖הּ מִכָּל־בָּנִ֥ים גִּדָּלָֽה׃

י״ט שְׁתַּיִם הַנָּהָ֨ קָרְאָתַ֜יִךְ מִי יָנֽוּד לָךְ֙ הַשֹּׁ֣ד וְהַשֶּׁ֔בֶר וְהָרָעָב֙ וְהַחֶ֔רֶב מִי אֲנַחֲמֵֽךְ׃

שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים׃

מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקתה דוגמתך׃

כ׳ בָּנַ֙יִךְ עָלְפ֣וּ שָׁכְב֔וּ בְּרֹ֖אשׁ כָּל־חוּצ֑וֹת כְּתוֹא֙ מִכְמֵּ֔ר הֲמֹלְאִ֖ים חֲמַ֣ת יְהוָ֑ה גַּעֲרַ֖ת אֱלֹהָֽיִךְ׃

עולפו. לשון עייפות כמו (עמוס ח׳:י״ג) תתעלפנה הבתולות בצמא פשמי״ר בלע״ז׃

כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר, תוא כמו ותאו וזמר (דברי׳ יד)׃

כ״א לָכֵ֛ן שִׁמְעִי־נָ֥א זֹ֖את עֲנִיָּ֑ה וּשְׁכֻרַ֖ת וְלֹ֥א מָֽיִן׃ {פ}

ושכורת ולא מיין. שכורת מדבר אחר שלא מיין׃

כ״ב כֹּה־אָמַ֞ר אֲדֹנַ֣יִךְ יְהוָ֗ה וֵאלֹהַ֙יִךְ֙ יָרִ֣יב עַמּ֔וֹ הִנֵּ֛ה לָקַ֥חְתִּי מִיָּדֵ֖ךְ אֶת־כּ֣וֹס הַתַּרְעֵלָ֑ה אֶת־קַבַּ֥ת כּ֖וֹס חֲמָתִ֑י לֹא־תוֹסִ֥יפִי לִשְׁתּוֹתָ֖הּ עֽוֹד׃

יריב עמו. אשר ידין דין עמו׃

כ״ג וְשַׂמְתִּ֣יהָ בְּיַד־מוֹגַ֔יִךְ אֲשֶׁ֥ר אָמְר֖וּ לְנַפְשֵׁ֑ךְ שְׁחִ֤י וְנַֽעַבְרָה֙ וַתָּשִׂ֣ימִי כָאָ֔רֶץ גֵּוֵ֖ךְ וְכַחוּץ֙ לָעֹבְרִֽים׃ {פ}

מוגיך. מניעיך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג (שמואל א י״ד:ט״ז) קרושלי״ר בלע״ז

שחי ונעבורה על גביך׃

פרק נ״ב

א׳ עוּרִ֤י עוּרִי֙ לִבְשִׁ֣י עֻזֵּ֔ךְ צִיּ֖וֹן לִבְשִׁ֣י | בִּגְדֵ֣י תִפְאַרְתֵּ֑ךְ יְרוּשָׁלַ֙͏ִם֙ עִ֣יר הַקֹּ֔דֶשׁ כִּ֣י לֹא־יוֹסִ֥יף יָבֹֽא־בָ֛ךְ עוֹד֙ עָרֵ֣ל וְטָמֵֽא׃

ב׳ הִתְנַעֲרִ֣י מֵעָפָ֔ר קוּמִ֖י שְׁבִ֣י יְרוּשָׁלָ֑͏ִם (התפתחו) [הִתְפַּתְּחִ֕י] מוֹסְרֵ֥י צַוָּארֵ֖ךְ שְׁבִיָּ֥ה בַת־צִיּֽוֹן׃ {ס}

התנערי. אישקור״א בלעז כמנער את הטלית׃

קומי. מן הארץ מגזרת לארץ תשב (לעיל ג)׃

שבי. על הכסא׃

התפתחי. הוי נתרת׃

מוסרי. קריגל״ש בלע״ז׃

שביה. כמו שבויה׃

ג׳ כִּֽי־כֹ֥ה אָמַ֖ר יְהוָ֑ה חִנָּ֥ם נִמְכַּרְתֶּ֖ם וְלֹ֥א בְכֶ֛סֶף תִּגָּאֲלֽוּ׃ {ס}

חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר׃

ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה׃

ד׳ כִּֽי כֹ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֑ה מִצְרַ֤יִם יָרַד־עַמִּי֙ בָּרִאשֹׁנָ֣ה לָג֔וּר שָׁ֖ם וְאַשּׁ֥וּר בְּאֶ֖פֶס עֲשָׁקֽוֹ׃

מצרים ירד עמו וגו׳. הם המצריים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלו׳ אבל אשור באפס ובחנ׳ עשקו׃

ה׳ וְעַתָּ֥ה מַה־לִּי־פֹ֖ה נְאֻם־יְהוָ֑ה כִּי־לֻקַּ֤ח עַמִּי֙ חִנָּ֔ם מֹשְׁלָ֖ו יְהֵילִ֑ילוּ נְאֻם־יְהוָ֔ה וְתָמִ֥יד כָּל־הַיּ֖וֹם שְׁמִ֥י מְנֹאָֽץ׃

מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן׃

יהילילו. מתפארים לאמר ידינו רמה׃

מנואן. מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ח):

ו׳ לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי: {ס}

ידע עמי. כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו:

לכן ביום. גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי:

ז׳ מַה־נָּאוּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ:

ח׳ קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן:

צופיך. צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר:

ט׳ פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלָם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלָם:

י׳ חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: {ס}

חשף. גלה:

י״א סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה:

טמא. אל תגעו, שקץ יהיו לכם מליג׳ בהם:

צאו מתוכה. מתוך הגלות כל נחמות האלו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון:

הברו. הטהרו:

נושאי כלי ה׳. הכהנים הלוים שהיית׳ נושאי׳ כליו (של הקב״ה) במדבר (מכאן לתחיי׳ המתים):

י״ב כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: {ס}

כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו כי לא בחפזון תצאו. מה טעם, כי הולך לפניכם ה׳ לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון. ובמנוסה לא תלכון. לפי שמאסיפכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון:

י״ג הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד:

הנה ישכיל עבדי. הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו:

י״ד כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְא�ֵהוּ וְתֹאָרוֹ מִבְּנֵי אָדָם:

כאשר שממו. כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו (של ישראל) ראו מה תארם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו:

ט״ו כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ: {ס}

כן יזה גוים רבים. כן עתה גם הוא תגבר ידו וידה את קרנות העכו״ם אשר זירוהו:

יקפצו. יסגרו פיהם מרוב תימהון, **כי** כבוד **אשר לא סופר להם** על שום אדם ראו בו:

התבוננו. אסתכלו:

פרק נ״ג

א׳ מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה׃

מי האמין לשמועתינו. כן יאמרו העכו״ם איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואים אין להאמין׃

וזרוע ה׳. כזאת בגדולה והוד על מי נגלת׳ עד הנה׃

ב׳ וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדֶר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ׃

ויעל כיונק לפניו. העם הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקת האילנות׃

וכשורש. עלה מארץ ציה׃

לא תאר. היה לו מתחלה ולא הדר׃

ונראהו ולא מראה ונחמדהו. וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו, **ונחמדהו** תמוה הוא׃

ג׳ נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חָשַׁבְנֵהוּ׃

נבזה וחדל אישים. היה, כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר ישכיל ל׳ הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (שמואל א י״ח:י״ד)׃

וכמסתיר פנים ממנו. מרוב בשתם ושפלותם היו כמסתיר פנים ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט׃

ד׳ אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה׃

אכן חליינו הוא נשא. אכן ל׳ אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמ׳ שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין׃

ואנחנו חשבנוהו. אנו היינו סבורים שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונותינו׃

ה׳ וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ׃

מוסר שלומינו עליו. באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם׃

ו׳ כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֶת עֲוֹן כֻּלָּנוּ׃

כולנו כצאן תעינו. עתה נגלה׃

הפגיע בו. נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החרי׳ עולמו, **הפגיע** אשפריא״ר בלע״ז ל׳ תחינה׃

ז׳ נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃

נגש והוא נענה. נגש הנה בנוגשים ודוחקים׃

והוא נענה. באונאת דברים שורפרלרי״ן בלע״ז׃

לא יפתח פיו. סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזי׳ נאלמה׃

לא יפתח פיו. מוסב על שה לטבח יובל׃

ח׳ מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃

מעוצר וממשפט לוקח. הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו העכו״ם באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור ביד׳ וממשפ׳ היסורין שסבל עד עתה׃

ואת דורו. שנים שעברו עליו׃

מי ישוחח. את התלאות אשר מצאוהו כי נגזר היה מתחילה וגולה מארץ חיים היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם׃

ט׳ וַיִּתֵּן אֶת־רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃

ויתן את רשעים קברו. מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומות שהיו קונסין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים:

את רשעים. לדעת הרשעים נתרצה ליקבר ולא יכפור באלהי' חיים:

ואת עשיר במותיו. ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשות רעה ולחמוס חמס ככל הגוים אשר היה גר ביניהם:

ולא מרמה בפיו. לקבל עליו עבודת כו"ם.

י׳ וַיהוָ֗ה חָפֵ֤ץ דַּכְּאוֹ֙ הֶחֱלִ֔י אִם־תָּשִׂ֥ים אָשָׁ֖ם נַפְשׁ֑וֹ יִרְאֶ֤ה זֶ֙רַע֙ יַאֲרִ֣יךְ יָמִ֔ים וְחֵ֥פֶץ יְהוָ֖ה בְּיָד֥וֹ יִצְלָֽח׃

וה' חפץ דכאו החלי. הקב"ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו:

אם תשים אשם נפשו וגו'. אמר הקב"ה אראה אם תהא נפשו נותנת ונמסרת בקדושתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל אגמל לו גמולו ויראה זרע וגו' אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינד"א בלע"ז כענין שנא' בפלשתים אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם:

י״א מֵעֲמַ֤ל נַפְשׁוֹ֙ יִרְאֶ֣ה יִשְׂבָּ֔ע בְּדַעְתּ֖וֹ יַצְדִּ֣יק צַדִּ֑יק עַבְדִּ֣י לָרַבִּ֔ים וַעֲוֹנֹתָ֖ם הֽוּא־יִסְבֹּֽל׃

מעמל נפשו. היה אוכל ושבע לא היה גוזל וחומס:

בדעתו יצדיק צדיק. היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו:

ועונותם. היה סובל כדרך כל הצדיקים שנא' אתה ובניך תשאו את עון המקדש (במדבר יח):

י״ב לָכֵ֤ן אֲחַלֶּק־לּוֹ֙ בָּרַבִּ֔ים וְאֶת־עֲצוּמִ֖ים יְחַלֵּ֣ק שָׁלָ֑ל תַּ֚חַת אֲשֶׁ֣ר הֶעֱרָ֣ה לַמָּ֔וֶת נַפְשׁ֖וֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִ֣ים נִמְנָ֑ה וְהוּא֙ חֵ֣טְא־רַבִּ֔ים נָשָׂ֖א וְלַפֹּשְׁעִ֥ים יַפְגִּֽיעַ׃ {פ}

לכן. על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים:

הערה למות נפשו. לשון ותער כדה (בראשית כד):

ואת פושעים נמנה. סבל יסורין כאלו חטא ופשע והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים:

ולפושעים יפגיע. על ידי יסורין שבאת על ידו טובה לעולם:

פרק נ"ד

א׳ רָנִּ֤י עֲקָרָה֙ לֹ֣א יָלָ֔דָה פִּצְחִ֥י רִנָּ֖ה וְצַהֲלִ֑י לֹא־חָ֙לָה֙ כִּֽי־רַבִּ֣ים בְּנֵי־שׁוֹמֵ֔מָה מִבְּנֵ֥י בְעוּלָ֖ה אָמַ֥ר יְהוָֽה׃

רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה:

לא חלה. ל' לידה הוא שהיולדת על ידי חיל וחבלי' יולדת:

מבני בעולה. בת אדום:

ב׳ הַרְחִ֤יבִי | מְקוֹם֙ אָהֳלֵ֔ךְ וִֽירִיעוֹת֙ מִשְׁכְּנוֹתַ֔יִךְ יַטִּ֖ו אַל־תַּחְשָׂכִ֑י הַאֲרִ֤יכִי֙ מֵיתָרַ֔יִךְ וִיתֵדֹתַ֖יִךְ חַזָּקִֽי׃

יטו. למרחוק:

מיתריך. הם חבלים דקים התלוים בשולי אהלים וקושרי' ביתדות שקורין קביל"ס בלע"ז ותוקעין בארץ:

ג׳ כִּֽי־יָמִ֤ין וּשְׂמֹאול֙ תִּפְרֹ֔צִי וְזַרְעֵךְ֙ גּוֹיִ֣ם יִירָ֔שׁ וְעָרִ֖ים נְשַׁמּ֥וֹת יוֹשִֽׁיבוּ׃

תפרוצי. תגברו:

ד׳ אַל־תִּירְאִי֙ כִּי־לֹ֣א תֵב֔וֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִ֖י כִּ֣י לֹ֣א תַחְפִּ֑ירִי כִּ֣י בֹ֤שֶׁת עֲלוּמַ֙יִךְ֙ תִּשְׁכָּ֔חִי וְחֶרְפַּ֥ת אַלְמְנוּתַ֖יִךְ לֹ֣א תִזְכְּרִי־עֽוֹד׃

עלומיך. נעוריך:

ה׳ כִּי אַתָּה עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרָא׃

ו׳ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃

כי תמאס. כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט׃

ז׳ בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃

ח׳ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאָלֵךְ יְהוָה׃ {ס}

בשצף קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש אמר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן ת״י׃

ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם׃

ט׳ כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃

כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו׳׃

י׳ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃ {ס}

כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש׃

י״א עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃

סוערה. שלבה סוער ברובי צרות׃

מרביץ בפוך. רוצף רצפתך מאבני נופך׃

י״ב וְשַׂמְתִּי כָדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃

כדכד. מין אבן טובה׃

שמשותיך. י״ת אמך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין ל׳ שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיצה במיני זכוכית צבעים לנוי ומדרש תהלים פותר שמשותיך ושמש ומגן (תהילים פ״ד:י״ב) שיני החומה׃

לאבני אקדח. י״ת לאבני גמר גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידי׳ והוא קרבונקל״א לשון גחלת ויש פותרין ל׳ מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם׃

לאבני חפץ. לאבני צרוך׃

י״ג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃

י״ד בְּצֶדֶק תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃

רחקי מעושק. כמו (לעיל נב) התנערי מעפר תרחקי מן העושקי׳ אותך׃

(**רחקי מעושק** תרחק מלעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעים שאוספי׳ ממון מגזל אבל אתם לא תצרכו לגזול כי לא תיראו מדלות ועניות וממחתה כי לא תבא ולא תקר׳ אליך אברבנאל)

(**בצדקה** שתעשה תהיה נכונה בגאולת עולם ותהיה רחוקה מעושק בני אדם כי לא תראי אפי׳ פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחתה שלא תקרב אליך, איל״ה שלוח׳)׃

ט״ו הֵן גּוֹר יָגוּר אֵפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃

הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא ייר״א ויגור מגזרת רעו׳ אותו שאין אני עמו הוא שעיר׃

מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה, או מי גר מי שנתגרה בך, ורבותינו פירשוהו בגרים לומ׳ שאין מקבלי׳ גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ״ה:י״ח)׃

ט״ז (הן) [הִנֵּה] אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פָּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃

הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלו׳ אני הוא שגריתי בך את האוי׳ אני הוא שהתקנתי לו פורעניות׃

ומוציא כלי למעשהו. לצורך גומרו כל צורכו׃

י״ז כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ {ס}

כל כלי יוצר. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדהו בשבילך להלחם בך׃

יוצר. ל׳ חרבות צורים (יהושע ה׳:ב׳) אף תשיב צור חרבו (תהילים פ״ט:מ״ד)׃

פרק נ״ה

א׳ הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃

הוי כל צמא. הוי זה ל׳ קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא (זכריה ב) הוי הוי ונוסו מארץ צפון׃

לכו למים. לתורה׃

שברו. ל׳ לשבור בר (בראשית מב) קנו׃

יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב׃

ב׳ לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לָחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃

למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם׃

ג׳ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃

חסדי דוד. שאגמול לדוד חסדיו׃

ד׳ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֶּה לְאֻמִּים׃

לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם׃

ה׳ הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרֶךָ׃ {ס}

הן גוי לא תדע תקרא. לשמושך אם אלי תשמעו לשם ה׳ הנקרא עליך׃

ו׳ דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בְּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃

בהמצאו. קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני׃

ז׳ יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשָׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃

ח׳ כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃

כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכי׃

ואיש און מחשבותיו. ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני, ומדרש אגדה **כי לא מחשבותי וגו׳** אין דיני כדיני בשר ודם אתם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם (משלי כה)׃

ט׳ כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃

כי גבהו שמים וגו׳. כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכ׳ ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להשיב אתכם׃

י כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזּוֹרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃

כי כאשר ירד הגשם והשלג. ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם׃

יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃

כן יהיה דברי אשר יצא מפי. להודיעכם ע״י הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם׃

יב כִּי־בְשִׂמְחָה תֵּצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃

כי בשמחה תצאו. מן הגלות׃

ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. שיתנו לכם פריים וצמחם ויהנו (ירוננו) יושביהם׃

יג תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ (תחת) [וְתַחַת] הַסִּרְפָּד יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃ {פ}

תחת הנעצוץ וגו׳. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו צדיקים׃

נעצוץ. וסרפד מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יטלו ממשלתם׃

פרק נ״ו

א כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃

ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ {ס}

יעשה זאת. שומר שבת וגו׳׃

ג וְאַל־יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ׃ {פ}

הבדל יבדילני ה׳ מעל עמו. למה אתגייר הלא הקב״ה יבדילני מעל עמו כשישלם שכרם׃

ואל יאמר הסריס. למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון׃

ד כִּי־כֹה | אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפַצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃

ומחזיקים. אוחזים׃

ה וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֵּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת׃ {ס}

ו וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי׃

ז וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים׃

לכל העמים. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים׃

ח נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו׃

עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם׃

לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל׃

ט כָּל חַיְתוֹ שָׂדַי אֹתָיוּ לֶאֱכָל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃ {פ}

כל חיתו שדי. כל גירי האומות אתיו והתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער את גבורי האומות שאמצו את לבם מלהתגייר׃

חיתו שדי. חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשות כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה:

י צֻפָּו עִוְרִים כַּלָּם לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם:

צופיו עורים כולם. לפי שאמר דרשו ה׳ וכל הענין והם אינם שומעי׳ חוזר ואומר הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם והרי פרנסיהם כעורים כולם ואינם רואין את הנולדות כצופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלבנות כך פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב:

הוזים שוכבים. פי׳ דונש נרדמים שוכבין ויונתן תירגם ניימין שכבין ואין לו דמיון:

יא וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שְׂבָעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקָּצֵהוּ:

והכלבים עזי נפש. רוצים למלאות כריסם (אינגר״ש בלע״ז):

והמה רועים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים:

כולם. לדרך הנייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם:

מקצהו. כמו (בראשית י״ט:ד׳) כל העם מקצה מקצה מניינם ועד קצהו כולם נוהגי׳ כן:

יב אֵתְיוּ אֶקְחָה־יָּיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָּזֶה יוֹם מָחָר גָּדֹול יֶתֶר מְאֹד:

אתיו אקחה יין. כך היו אומרים זה לזה:

והיה כזה יום מחר. במאכל ובמשתה:

פרק נ״ז

א הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי־חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין כִּי־מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק:

הצדיק אבד. כגון יאשיהו:

ואין איש שם על לב. למה נסתלק:

באין מבין. אין בנותרים מבין מה ראה הקב״ה לסלקו:

כי מפני הרעה. העתידה לבא אל הדור נאסף הצדיק:

ב יָבֹוא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ: {ס}

יבא שלום. כי כן אמר הקב״ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה:

ינוחו על משכבותם. בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עשות נכוחה (עמוס ג):

ג וְאַתֶּם קִרְבוּ־הֵנָּה בְּנֵי עוֹנְנָה זֶרַע מְנָאֵף וַתִּזְנֶה:

ואתם קרבו הנה. הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותיכם:

בני עוננה. בני כשפים:

זרע מנאף. שהזכר מנאף:

ותזנה. הנקבה:

ד עַל־מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל־מִי תַּרְחִיבוּ פֶּה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא־אַתֶּם יִלְדֵי־פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר:

על מי תתענגו. מאחר ששבתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על ה׳ אבל עכשיו על מי תתענגו:

על מי תרחיבו פה. כשאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו:

ה׳ הַנֶּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים׃

הנחמים באלים. המתחממין בש״ד תחת אלה ואלון׃

שוחטי הילדים. לקרבן עכו״ם׃

סעיפי. נקרת הצורים וכן (שופטים ט״ו׃י״א) אל סעיף סלע׃

ו׳ בְּחַלְקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתְּ נָסֶךְ הֶעֱלֵית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם׃

בחלקי נחל. אבנים אשר בנחל׃

חלקך. בהם ירגמו אותך׃

הם הם גורלך. להתעצב בהם למה כי גם להם שפכת נסך׃

העל אלה אנחם. מלהרע לך׃

ז׳ עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח׃

שמת משכבך. משכב ניאופך לעכו״ם על ההרים הרמי׳׃

ח׳ וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי מֵאִתִּי גָּלִית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרֹת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יַד חָזִית׃

ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. למי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפ׳ אשר נואפי׳ צופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם׃

כי מאתי גלית ותעלי. אצלי היית שוכבת וגלית הכיסוי שהיו מכוסי׳ יחד ותעלי מאצלי׃

הרחבת משכבך. לקבל בו נואפי׳ הרבה׃

ותכרת לך. ברית מהם׃

אהבת משכבם. כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך׃

יד. אייש״י בלע״ז וכן ראו חלקת יואב אל ידי (ש״ב יד)׃

ט׳ וַתָּשֹׂרִי לַמֶּלֶךְ בַּשָּׂמֶן וַתַּרְבִּי רְקָחַיִךְ וַתִּשְׁלְחִי צִרַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל׃

ותשורי למלך בשמן. ואני מתחלה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים, ותשורי לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ״ד׃י״ז) וכן (שמואל א ט׳׃ז׳) ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים׃

ותשלחי ציריך. שלוחייך למרחוק לגבות מס ממלכי האומות׃

ותשפילי. את חזקי האומות עד שאול כן תרגמו יונתן׃

י׳ בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית׃

ברוב דרכך יגעת. נתעסקת בצרכייך למלאות תאותך להרבות הונך׃

לא אמרת נואש. אתייאש מאלו ולא אחיש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב׃

חית ידך מצאת. צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך׃

על כן לא חלית. לא נחלה לבך לדאג על עבודתי לעסוק בתורה חית. לשון ערבי הוא צורך׃

י״א וְאֶת־מִי דָאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזְּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי׃

ואת מי דאגת. ממי נתייראת׃

כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו (לקמן נח) כל האדם כוזב (תהילים קט״ז׃י״א) פליינצ״א בלע״ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד׃

הלא אני מחשה. שהחשתי על כמה פשעים שפשעת בי׃

י״ב אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֶךָ וְאֶת־מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ׃

אני אגיד צדקתך. אני תמיד מגיד לך דברים שאם תעשי אותם תצדקי׃

ואת מעשיך. שאתה עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך׃

י״ג בְּזָעֳקֵךְ יַצִּילֵךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ יִקַּח־הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִּי יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃

בזעקך יצילוך קבוציך. יקומו נא קבוצו׳ אלילי׳ ופסילים ומכחישי תורה אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישא רוח ולא יוכלו להציל׃

י״ד וְאָמַר סְלוּ־סְלוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃ {ס}

ואמר סלו סלו. כה אמר הנביא בשמי לעמי כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם׃

הרימו מכשול. סלקו האבנים שאתם נכשלי׳ רגליכ׳ בהם הם הירהורי רשע׃

ט״ו כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד־וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכֹּן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃

מרום וקדוש. אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו׃

שפלים. נדכאים סובלי עוני וחליים׃

ט״ז כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי׃

כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח׃

כי רוח מלפני יעטוף. כאשר רוח האד׳ שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו (איכה ב׳:י״ט) העטופים ברעב, בעטף עולל (שם) והנשמו׳ שאני עשיתי׃

כי רוח מלפני. כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו׃

י״ז בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וָאַכ�ֵּהוּ הַסְתֵּר וָאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ׃

בעון בצעו. גזלתו׃

קצפתי. תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מצרתו ואקצוף ועל כי הולך שובב בדרך לבו וסרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו׃

י״ח דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו׃

דרכיו ראיתי. כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה׃

וארפאהו ואנחהו. אוליכו בדרך מרפא, או ואנחהו ל׳ הנחה ומרגוע׃

לו ולאבליו. למצטערים עליו׃

י״ט בּוֹרֵא (נוב) [נִיב] שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו׃

בורא ניב שפתים. בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקראו לו שלום שלום׃

לרחוק ולקרוב. שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה׳ ורפאתיו מחליו ומחטאיו׃

כ׳ וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגָּרֵשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃

והרשעים. שאין נותנין לב לשוב׃

כים נגרש. הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חברו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי ה׳ (שמות ה׳:ב׳) סנחרב אמר מי בכל אלהי הארצות (ישעיהו ל״ו:כ׳) נבוכדנצר אמר (שם יד) אדמה לעליון׃

כים נגרש. כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט:

כ״א אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים: {פ}

אין שלום. כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגו׳ חזר ואמר אין שלום לרשעים:

פרק נ״ח

א׳ קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם:

והגד לעמי פשעם. אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע ששגג׳ תלמוד עולה זדון:

ולבית יעקב חטאתם. אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה:

ב׳ וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן:

ואותי יום יום ידרשון. כענין שנא׳ ויפתוהו בפיהם (תהלים עח):

ודעת דרכי יחפצון. חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיימם:

כגוי אשר צדקה עשה וגו׳. כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיימם וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמלים למצוא ואף בגזל וחמס:

ג׳ לָמָּה צַמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־חֵפֶץ וְכָל־עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ:

וכל עצביכם. בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם:

ד׳ הֵן לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא־תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם:

לא תצומו כיום. כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע קולכם במרום:

ה׳ הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה:

הלכוף. ה״א זו תמיהא כלו׳ שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך, אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו איי״ם בלע״ז:

הלזה תקרא צום. ל׳ תמיהא לפיכך הה״א נקודה חטף פתח:

ו׳ הֲלוֹא זֶה־צוֹם אֶבְחָרֵהוּ פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגַדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ:

חרצובות. ל׳ קישור ואיסור:

מוטה. הטיית משפט:

וכל מוטה תנתקו. ת״י וכל דין מסטי תסלקון:

ז׳ הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָּיִת כִּי־תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם:

ועניים מרודים. נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עניי ומרודי (איכה ג׳:י״ט) אריד בשיחי (תהלים נה):

ומבשרך. ומקרובך:

ח׳ אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ:

יבקע כשחר. כעמוד השחר הבוקע בעבים:

וארוכתך מהרה. ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך (ירמיהו ל׳:י״ז):

ט אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם־תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שִׁלַּח אֶצְבַּע וְדֹבֶר־אָוֶן׃

י וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נִעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם׃

ותפק לרעב נפשך. בתנחומי דברים טובים׃

יא וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וַעֲצָמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו׃

בצחצחות. בעת צמאון ובצורת כך ת״י׃

יחליץ. יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר לא)׃

יב וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקָרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת׃

משובב נתיבות לשבת. תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאורייתא׃

משובב. כמו משיב׃

לשבת. ליישובו של עולם׃

יג אִם־תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר׃

יד אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־[בָּמֳתֵי] (במותי) אֶרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֶּר׃ {פ}

נחלת יעקב אביך. נחלה בלא מצרים כמה שנא׳ ופרצת ימה וקדמה וגו׳ (בראשית כ״ח:י״ד) לא כאברהם שנאמר (שם יג) הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא׳ (שם לג) ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פי׳ ר׳ שמשון׃

פרק נ״ט

א הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃

הן לא קצרה. את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא׃

ב כִּי אִם־עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָּנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃

הסתירו פנים. גרמו לכם שהסתיר פניו מכם׃

ג כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃

נגאלו. לשון טינוף וכן לחם מגואל (מלאכי א)׃

ד אֵין־קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוּחַ עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוּ עָמָל וְהוֹלִיד אָוֶן׃

ה בֵּיצֵי צָפְעוֹנִי בָּקָעוּ וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אָפְעֶה׃

צפעוני. מין נחש רע׃

בקעו. אישקלורש״ט בלע״ז כלומר מעשים מכוערי׳ שאינם לטובתם עשו׃

וקורי עכביש. אירינייש בלע״ז וקורי אורטור״ש בלע״ז, קורי הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן, ומנחם חברו במחברת קורות ע״ש שהעכביש מיסך אריגותיו בקורות׃

והזורה. ת״י משחנן לשון חימום שקורין בלע״ז קובי״ר המחממן יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה, ועיקר לשון והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה (שופטים ו׳:ל״ח) ועיצורו של זה הוא חימומו׃

אפעה. מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה:

ו׳ קוּרֵיהֶם֙ לֹא־יִהְיוּ֣ לְבֶ֔גֶד וְלֹ֥א יִתְכַּסּ֖וּ בְּמַעֲשֵׂיהֶ֑ם מַעֲשֵׂיהֶ֥ם מַעֲשֵׂי־אָ֖וֶן וּפֹעַ֥ל חָמָ֖ס בְּכַפֵּיהֶֽם׃

ז׳ רַגְלֵיהֶם֙ לָרָ֣ע יָרֻ֔צוּ וימהרו וַיְמַהֲר֖וּ לִשְׁפֹּ֣ךְ דָּ֑ם נָקִ֤י מַחְשְׁבֹתֵיהֶם֙ מַחְשְׁבוֹת֙ אָ֔וֶן שֹׁ֥ד וְשֶׁ֖בֶר בִּמְסִלּוֹתָֽם׃

ח׳ דֶּ֚רֶךְ שָׁל֣וֹם לֹ֔א יָדָ֑עוּ וְאֵ֥ין מִשְׁפָּ֖ט בְּמַעְגְּלוֹתָ֑ם נְתִיבוֹתֵיהֶ֥ם עִקְּשׁ֖וּ לָהֶ֑ם כָּל דֹּרֵ֥ךְ בָּ֖הּ לֹ֥א יָדַ֖ע שָׁלֽוֹם׃

ואין משפט במעגלותם. כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו:

נתיבותיהם עקשו להם. הם העוו את דרכם לעצמם:

ט׳ עַל־כֵּ֥ן רָחַ֖ק מִשְׁפָּ֑ט מִמֶּ֙נּוּ֙ וְלֹ֣א תַשִּׂיגֵ֔נוּ צְדָקָ֖ה נְקַוֵּ֣ינוּ לָא֑וֹר וְהִנֵּ֥ה־חֹ֖שֶׁךְ לְנֹגָהוֹת֙ בָּאֲפֵלוֹ֔ת נְהַלָּֽךְ׃

רחק משפט ממנו. שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב״ה שופט לנקום נקמה:

ולא תשיגנו צדקה. הנחמות הטובות שהבטיחנו אין משיגות אותנו לבוא:

לנגוהות. נקוה ובאפלות נהלך:

י׳ נְגַשֶּׁ֥ה כָעִוְרִ֖ים קִ֣יר וּכְאֵ֣ין עֵינַ֔יִם נְגַשֵּׁ֑שָׁה כָּשַׁ֤לְנוּ בַצָּהֳרַ֙יִם֙ כַּנֶּ֣שֶׁף בָּאַשְׁמַנִּ֔ים בַּמֵּתִ֖ים׃

באשמנים. מנחם פתר לשון מחשכים, ורוב הפותרי׳ מודים לו אבל דונש פתר בו לשון שומן והאל״ף נוסף בו כמו אל״ף שבאחותי (איוב יג) ושבאכזב (ירמיה טו) ודרך האתרים (במדבר כא) אף כאן בין האשמני׳ בין החיים השמני׳ אנחנו כמתים וי״ת לשון מסגר איתאחד באפנא כמה דאחידין קבריא באפי מיתיא:

י״א נֶהֱמֶ֥ה כַדֻּבִּ֖ים כֻּלָּ֑נוּ וְכַיּוֹנִ֥ים הָגֹ֛ה נֶהְגֶּ֖ה נְקַוֵּ֣ה לַמִּשְׁפָּ֑ט וָאַ֖יִן לִישׁוּעָ֥ה רָחֲקָ֖ה מִמֶּֽנּוּ׃

הגה נהגה. לשון יללה:

י״ב כִּֽי־רַבּ֤וּ פְשָׁעֵ֙ינוּ֙ נֶגְדֶּ֔ךָ וְחַטֹּאותֵ֖ינוּ עָנְתָ֣ה בָּ֑נוּ כִּֽי־פְשָׁעֵ֥ינוּ אִתָּ֖נוּ וַעֲוֹנֹתֵ֥ינוּ יְדַעֲנֽוּם׃

י״ג פָּשֹׁ֥עַ וְכַחֵ֖שׁ בַּיהוָ֑ה וְנָסֹ֙וג֙ מֵאַחַ֣ר אֱלֹהֵ֔ינוּ דַּבֶּר־עֹ֥שֶׁק וְסָרָ֖ה הָרֹ֣ן וְהֹגֹ֑ו מִלֵּ֖ב דִּבְרֵי־שָֽׁקֶר׃

דבר עשק. כמו לדבר עשק:

הורו והוגו. לירות ולהוציא הורו לשון ירה בים (שמות ט״ו:ד׳) ד״א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור (סא״א) והוגו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ׳:י״ג) הגו סיגים מכסף (משלי כ״ה:ד׳):

י״ד וְהֻסַּ֥ג אָח֖וֹר מִשְׁפָּ֑ט וּצְדָקָ֥ה מֵרָחֹ֖וק תַּעֲמֹ֑ד כִּֽי־כָשְׁלָ֥ה בָרְחוֹב֙ אֱמֶ֔ת וְנְכֹחָ֖ה לֹא־תוּכָֽל לָבֽוֹא׃ {ס}

והוסג אחור משפט. נקמתינו מאויבינו שהיא תלויה בהקב״ה וצדקתו עומדת מרחוק למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף משמי׳ אין הצדק והמשפט באין:

ט״ו וַתְּהִ֣י הָאֱמֶ֔ת נֶעְדָּ֑רֶת וְסָ֥ר מֵרָ֖ע מִשְׁתּוֹלֵ֑ל וַיַּ֤רְא יְהוָה֙ וַיַּ֣רַע בְּעֵינָ֔יו כִּֽי־אֵ֥ין מִשְׁפָּֽט׃

משתולל. מוחזק שוטה על הבריות כמו (מיכה א) אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (ש״ב י) על השל:

וירע בעיניו כי אין משפט. לפיכך הביא עליהם הפורענות:

ט״ז וַיַּ֣רְא כִּֽי־אֵ֤ין אִישׁ֙ וַיִּשְׁתּוֹמֵ֔ם כִּ֥י אֵ֖ין מַפְגִּ֑יעַ וַתּוֹשַׁ֤ע לּוֹ֙ זְרֹעֹ֔ו וְצִדְקָתֹ֖ו הִ֥יא סְמָכָתְֽהוּ׃

וירא כי אין איש. ועתה בהנחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ:

וישתומם. ויחרש לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע וישתומם ל׳ אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ותי״ו וישתומם כתי״ו של משתולל ושניהם כאן משמשות לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי״ן או סמ״ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל ויתפעל בא התי״ו באמצע אותיות שרש התיבה נמצא וישתומם לשון שמו שמים (ירמיהו ב׳:י״ב) משמים בתוכם (יחזקאל ג׳:ט״ו) נשמו אחרונים (איוב י״ח:כ׳) ל׳ תמהון:

ותושע לו זרועו. וינקם מאויביו:

וצדקתו. סמכתהו הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ואע״פ שאין אנחנו הגונים להושיע:

י״ז וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה:

קנאה. אינפרימנ״ט בלע״ז לקנאות לשמו הגדול:

י״ח כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם:

כעל גמולות. כדת להשיב על גמולות האויבים:

כעל ישלם. כדת להשיב עליהם ישלם:

י״ט וְיִרְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נֹסָה בּוֹ:

כי יבא כנהר. צרה על אויביו:

נוססה בו. נפלאות בו ל׳ נס, ד״א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו (לעיל י) והיה כמסוס נוסס:

כ׳ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה:

ובא לציון גואל. כל זמן שציון חריבה עדיין לא בא הגואל סא״א:

כ״א וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא יָמֻשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: {ס}

זאת בריתי אותם. בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם:

פרק ס׳

א׳ קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח:

ב׳ כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה:

ג׳ וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ:

ד׳ שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנוֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה:

על צד תאמנה. על גסטין, כסלים של מלכים תהיינה אמונות:

ה׳ אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֶהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבְאוּ לָךְ:

אז תראי ונהרת. בכן תחזין ותנהרין:

ופחד ורחב לבבך. ויתמה וירחב לבך:

כי יהפך עליך המון ים. ארי יתחלף ליך עותר מערבא:

חיל גוים. נכסי דפלחי כוכביא:

ו׳ שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ:

שפעת. רוב:

בכרי מדין. הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה (ירמיה ב):

ועיפה. גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כ״ה:ד׳):

ז׳ כָּל־צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךָ יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר׃

אילי נביות. דכרי נביות:

ח׳ מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃

ט׳ כִּי־לִי | אִיִּים יְקַוּוּ וֳאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

בראשונה. כמו כבראשונה בימי שלמה כעניין שנא׳ (מלכים א י׳:כ״ב) כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו׳, תרשיש שם הים:

לשם ה׳ אלהיך. שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו:

כי פארך. נתן לך פאר:

י׳ וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךָ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבְרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃

וברצוני. ובהריצותי לך אימונ״א פייזמנ״ט בלע״ז:

י״א וּפִתְחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃

ופתחו שעריך תמיד. ל׳ פתוח ממשקולת ל׳ כבד ע״ש שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מל׳ שבירה כך מלשון פתיחה טי״ש אוביירט״ש בלע״ז:

י״ב כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃

י״ג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד׃

ברוש תדהר ותאשור. מיני עצי יער לבנון:

י״ד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוּחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוּ עַל־כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצַיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

ציון קדוש ישראל. ציון דאיתרעי בה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל:

ט״ו תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וָאַשִּׂימֵךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃

ט״ז וְיָנַקְתְּ חֵלֶב גּוֹיִם וְשַׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃

ושד מלכים. ל׳ שדים ותינקי יורה עליו:

י״ז תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶּסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה׃

תחת הנחשת. שנטלו ממך:

ושמתי פקודתך שלום. ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו:

פקודתך. פקידים שלך, ורבותינו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה:

י״ח לֹא־יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה׃

י״ט לֹא־יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא־יָאִיר לָךְ וְהָיָה־לָּךְ יְהוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ׃

לא יהיה לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש:

כ׳ לֹא־יָבֹוא עוֹד֙ שִׁמְשֵׁ֔ךְ וִירֵחֲךָ֖ לֹ֣א יֵאָסֵ֑ף כִּ֤י יְהוָה֙ יִהְיֶה־לְּךָ֣ לְאֹור֔ עוֹלָ֖ם וְשָׁלְמ֥וּ יְמֵ֖י אֶבְלֶֽךָ׃

לא יאסף. לשון אספו נגהם (יואל ב) הכניסו אורם׃

כ״א וְעַמֵּךְ֙ כֻּלָּ֣ם צַדִּיקִ֔ים לְעוֹלָ֖ם יִירְשׁ֣וּ אֶ֑רֶץ נֵ֤צֶר (מטעו) [מַטָּעַי֙] מַעֲשֵׂ֣ה יָדַ֔י לְהִתְפָּאֵֽר׃

להתפאר. שאהיה מתפאר בם פוורונטי״ר בלע״ז׃

כ״ב הַקָּטֹ֥ן יִהְיֶ֖ה לָאָ֑לֶף וְהַצָּעִ֣יר לְגֹ֔וי עָצ֥וּם אֲנִ֖י יְהוָ֑ה בְּעִתָּ֖הּ אֲחִישֶׁ֥נָּה׃ {ס}

בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה׃

פרק ס״א

א׳ רֽוּחַ֙ אֲדֹנָ֣י יֱהוִ֔ה עָלַ֖י יַ֑עַן מָשַׁ֤ח יְהוָה֙ אֹתִ֔י לְבַשֵּׂ֥ר עֲנָוִ֖ים שְׁלָחַ֑נִי לַחֲבֹ֤שׁ לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב֙ לִקְרֹ֣א לִשְׁבוּיִ֔ם וְדִרֹ֖ור וְלַאֲסוּרִ֥ים פְּקַח־קֽוֹחַ׃

יען משח. אין משיחה זו אלא ל׳ שררה וגדולה׃

לקרוא לשבויים דרור. כלומר לבשר להם בשורת הגאולה׃

פקח קוח. פקח את מלקוחם ושבים והתירם׃

ב׳ לִקְרֹ֣א שְׁנַת־רָצ֔וֹן לַיהוָ֑ה וְיֹ֥ום נָקָ֖ם לֵאלֹהֵ֑ינוּ לְנַחֵ֖ם כָּל־אֲבֵלִֽים׃

שנת רצון. שנת פיוס ורצוי׃

ג׳ לָשׂ֗וּם | לַאֲבֵלֵ֣י צִיֹּון֮ לָתֵת֣ לָהֶם֒ פְּאֵ֤ר תַּ֙חַת֙ אֵ֔פֶר שֶׁ֥מֶן שָׂשֹׂ֖ון תַּ֣חַת אֵ֑בֶל מַעֲטֵ֣ה תְהִלָּ֔ה תַּ֖חַת רֽוּחַ־כֵּהָ֑ה וְיִקְרְא֣וּ לָהֶ֗ם אֵילֵי֙ הַצֶּ֔דֶק מַטַּ֥ע יְהוָ֖ה לְהִתְפָּאֵֽר׃

אילי הצדק. לשון אילנות כמו (לעיל ב) מאילים אשר חמדתם ומטע ה׳ יורה עליו׃

ד׳ וּבָנ֣וּ חׇרְבֹ֔ות עוֹלָ֖ם שֹׁמְמ֣וֹת רִאשֹׁנִ֑ים יְקֹומֵ֗מוּ וְחִדְּשׁ֛וּ עָרֵ֥י חֳרָ֖ב שִׁמְמֹ֥ות דֹּ֖ור וָדֹֽור׃

ה׳ וְעָמְד֣וּ זָרִ֔ים וְרָע֖וּ צֹאנְכֶ֑ם וּבְנֵ֥י נֵכָ֖ר אִכָּרֵיכֶ֥ם וְכֹרְמֵיכֶֽם׃

אכריכם. מנהיגי המחרישה׃

ו׳ וְאַתֶּ֗ם כֹּהֲנֵ֤י יְהוָה֙ תִּקָּרֵ֔אוּ מְשָׁרְתֵ֖י אֱלֹהֵ֑ינוּ יֵאָמֵ֣ר לָכֶ֔ם חֵ֖יל גֹּויִ֥ם תֹּאכֵ֑לוּ וּבִכְבוֹדָ֖ם תִּתְיַמָּֽרוּ׃

כהני ה׳. נשיאי הקב״ה׃

חיל גוים. נכסי פלחי כוכביא׃

תתימרו. אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה׃

ז׳ תַּ֚חַת בָּשְׁתְּכֶ֣ם מִשְׁנֶ֔ה וּכְלִמָּ֖ה יָרְנ֣וּ חֶלְקָ֑ם לָכֵ֞ן בְּאַרְצָ֣ם מִשְׁנֶ֗ה יִירָ֙שׁוּ֙ שִׂמְחַ֣ת עֹולָ֔ם תִּהְיֶ֖ה לָהֶֽם׃

תחת בשתכם. שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלו׳ תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמה חלקם יש רנה שהוא אבל כמו (איכה ב׳:י״ט) קומי רוני בלילה וכמו (מ״א כב) ותעבור הרנה דאחאב׃

ח׳ כִּ֣י אֲנִ֤י יְהוָה֙ אֹהֵ֣ב מִשְׁפָּ֔ט שֹׂנֵ֥א גָזֵ֖ל בְּעֹולָ֑ה וְנָתַתִּ֤י פְעָלָתָם֙ בֶּאֱמֶ֔ת וּבְרִ֥ית עֹולָ֖ם אֶכְרֹ֥ות לָהֶֽם׃

כי אני ה׳ אוהב משפט שונא גזל בעולה. לכך אינו מקבל עולות העכו״ם שכולן גזל׃

ונתתי פעולתם. של ישראל שתהא באמת או ונתתי פעולתם שפעלו שכר שסבלו גידופי העכו״ם על כבודי באמת׃

ט וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה׃ {פ}

י שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ׃

כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול׃

וככלה תעדה כליה. תכשיטיה׃

יא כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגִנָּה זֵרוּעֶיהָ תַּצְמִיחַ כֵּן | אֲדֹנָי יֱהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם׃

כי כארץ אשר **תוציא צמחה וגו׳**׃

פרק ס״ב

א לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר׃

למען ציון. אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה׃

לא אשקוט. לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה׃

ב וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֶךָ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֶךָ וְקֹרָא לְךָ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקְּבֹנוּ׃

יקבנו. יפרשנו׃

ג וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה (וצנוף) [וּצְנִיף] מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ׃

ד לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל׃

בעולה. מיושבת׃

ה כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ׃

כי יבעל וגו׳. ארי כמה דמתיחב עולם עם בתולתא כן יתייתבין בגווייכי בנייכי׃

ו עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם׃

על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכי׳ המזכירים את ה׳ על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון (תהלים קב) כי בחר ה׳ בציון (שם קלב) כדאיתא במסכת מנחות וי״ת חומותיך אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה׃

הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני׃

לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני׃

המזכירים את ה׳. את זכות האבות׃

אל דמי לכם. אל תחרישו׃

ז וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ׃

ח נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃

ט כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֵהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ {ס}

יאכלוהו. מוסב על דגנך׃

ישתוהו. מוסב על תירושך׃

י עִבְרוּ עִבְרוּ֙ בַּשְּׁעָרִ֔ים פַּנּ֖וּ דֶּ֣רֶךְ הָעָ֑ם סֹ֚לּוּ סֹ֣לּוּ הַמְּסִלָּ֔ה סַּקְל֖וּ מֵאָ֑בֶן הָרִ֥ימוּ נֵ֖ס עַל־הָעַמִּֽים׃

עברו עברו בשערים. אמר נבייא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא׃

סלו סלו המסלה. כבשו הדרך בטי״ן לוקמי״ן בלע״ז סולו לשון מסלה הוא׃

סקלו מאבן. סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין, **סקלו** אישפירייא״ן בלע״ז׃

מאבן. מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר, ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות׃

הרימו נס. כלונס פורקא בלע״ז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם׃

י״א הִנֵּ֣ה יְהוָ֔ה הִשְׁמִ֖יעַ אֶל־קְצֵ֣ה הָאָ֑רֶץ אִמְר֣וּ לְבַת־צִיּ֗וֹן הִנֵּ֤ה יְשֻׁעָתֵךְ֙ בָּ֔א הִנֵּ֥ה שְׂכָר֖וֹ אִתּ֑וֹ וּפְעֻלָּת֖וֹ לְפָנָֽיו׃

הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו׃

ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת׃

י״ב וְקָרְא֥וּ לָהֶ֖ם עַם־הַקֹּ֑דֶשׁ גְּאוּלֵ֣י יְהוָ֔ה וְלָךְ֙ יִקָּרֵ֣א דְרוּשָׁ֔ה עִ֖יר לֹ֥א נֶעֱזָבָֽה׃ {ס}

פרק ס״ג

א מִֽי־זֶ֣ה | בָּ֤א מֵאֱדוֹם֙ חֲמ֣וּץ בְּגָדִ֔ים מִבָּצְרָ֑ה זֶ֚ה הָדָ֣ר בִּלְבוּשׁ֔וֹ צֹעֶ֖ה בְּרֹ֣ב כֹּחֽוֹ אֲנִ֤י מְדַבֵּר֙ בְּצְדָקָ֔ה רַ֖ב לְהוֹשִֽׁיעַ׃

מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שאמר הקב״ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו יהרוג את שר שלהם תחלה, כענין שנאמר לעיל ל״ד כי רְוְתָה בשמים חרבי ואחר כך על אדום תרד ונכר בזעם פניו שהרגם הרג רב, והנביא מדבר בלשון מלחמות בני אדם לבושי בגדים, ובהרגם הרג הדם נתז על בגדיהם, כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, וכן וקולו כקול מים רבים, דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האזן כדרך שאפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוח גבורות אלהינו להשמיעה כמות שהיא׃

מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה וגו׳ ובא חמוץ בגדים צבועים בדם, וכל דבר שהוא מתנאץ בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ׃

מבצרה. אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של שעיר לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט, וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד, ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לשעיר במות מלכה הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנא׳ על קריות ועל בצרה׃

זה. (שהיה) הדור בלבושו וצעה ונאזר ברוב כחו והקב״ה משיבו אני הוא שעלתה לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של צרה וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים׃

ב מַדּ֥וּעַ אָדֹ֖ם לִלְבוּשֶׁ֑ךָ וּבְגָדֶ֖יךָ כְּדֹרֵ֥ךְ בְּגַֽת׃

ג פּ֚וּרָה | דָּרַ֣כְתִּי לְבַדִּ֔י וּמֵֽעַמִּ֖ים אֵֽין־אִ֣ישׁ אִתִּ֑י וָאֶדְרְכֵ֤ם בְּאַפִּי֙ וָאֲרְמְסֵ֣ם בַּחֲמָתִ֔י וְיֵ֥ז נִצְחָ֖ם עַל־בִּגְדִ֑י וְכָל־מַלְבּוּשַׁ֖י אֶגְאָלְתִּֽי׃

ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם׃

ויז נצחם. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם׃

אגאלתי. כמו נגאלו בדם (איכה ד)׃

ד כִּ֥י יוֹם־נָקָ֖ם בְּלִבִּ֑י וּשְׁנַ֥ת גְּאוּלַ֖י בָּֽאָה׃

ה וָאַבִּ֣יט וְאֵ֣ין עֵזֵ֔ר וְאָשְׁתּוֹמֵ֖ם וְאֵ֣ין סוֹמֵ֑ךְ וַתּוֹשַׁ֤ע לִי֙ זְרֹעִ֔י וַחֲמָתִ֖י הִ֥יא סְמָכָֽתְנִי׃

ואביט ואין עוזר. לישראל׃

ואשתומם. ל׳ שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע׃

וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על האומות אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע״פ שאין ישראל ראוין והגונים לגאולה׃

ו׳ וְאָבְוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם׃ {ס}

ואבוס. ל׳ מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט״ז:ו׳) וכמו בוססו את חלקתי (ירמיהו י״ב:י׳)׃

נצחם. גבורת נצחונם׃

ז׳ חַסְדֵי יְהוָה | אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו׃

חסדי ה׳ אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה׳׃

ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישראל ברחמיו׃

ח׳ וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקְּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ׃

אך עמי המה. אע״פ שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו׃

ט׳ בְּכָל־צָרָתָם | (לא) [לוֹ] צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחָמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃

בכל צרתם. שהביא עליהם׃

לא צר. לא היצר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשי׳ לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של מקום׃

י׳ וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם־בָּם׃

והמה מרו. הקניטו כמו ממרים הייתם׃

י״א וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה | הַמַּעֲלָם מִיָּם אֶת רֹעֵי צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ׃

ויזכור ימי עולם משה עמו. הנביא מתאונן ואומר בל׳ תחינה היום בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתו הוא אומר איה משה רועינו המעלנו מים סוף׃

את רועי צאנו. דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב״ה ולמדנו חוקים ומשפטי׳׃

י״ב מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃

מוליך לימין משה זרוע תפארתו. הקב״ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב״ה היה זרועו מוכן לימינו׃

י״ג מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃

כסוס במדבר. שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום׃

י״ד כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵּרֵד רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נָהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת׃

כבהמה. אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפניי״א בלע״ז׃

תרד. תתפשט כמו (לעיל מה) לרד לפניו גוים כן רוח ה׳ תניחנו לתהום ועשה בו דרך כבושה׃

כן נהגת עמך. כן היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך׃

ט״ו הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃

איה קנאתך. הראשונה׃

המון מעיך. שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז כענין שנאמר (ירמיהו ל״א:כ׳) על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז׃

התאפקו. כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם (בראשית מ״ג:ל״א) נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו׃

ט״ז כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירֵנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃

כי אתה אבינו. ועליך להביט ולראות בצרותינו:

כי אברהם לא ידענו. בצרת מצרים:

וישראל לא יכירנו. במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם:

ואתה ה׳ אבינו. בכולם נעשית לנו אב, ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכת שבת:

י״ז **לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃**

למה תתענו. כי בידך להסיר יצר הרע כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגו׳ (ירמיהו י״ח:ד׳) ואומר והסירותי את לב האבן וגו׳ (יחזקאל ל״ו:כ״ו):

תקשיח. ל׳ אימוץ לב:

י״ח **לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃**

למצער ירשו עם קדשך. גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם:

בוססו. דוששו:

י״ט **הָיֵינוּ מֵעוֹלָם לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ׃**

היינו. עתה כעם אשר לא בחרת למשל בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם:

לוא קרעת שמים. וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזולו ברתת וזיע:

פרק ס״ד

א׳ **כְּקַדַּח אֵשׁ הָמָסִּים מַיִם תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃**

כקדוח אש. את דבר הנימס מלפניו וכאשר המים תבעה האש כשתתן גחלת או מתכת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרי׳ ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה (שמות ט׳:כ״ד) אבל י״ת כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנאמ׳ בו גם המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א טו):

להודיע שמך לצריך. כענין שנא׳ באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו׳ (שם) לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו:

ב׳ **בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ׃ {ס}**

בעשותך. במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראות שלא היינו הגונים לכך:

ירדת. להר סיני אז מפניך הרים נזולו כך פי׳ דונש בן לברט:

ג׳ **וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃**

ומעולם לא שמעו. כאותן נוראות שנעשות לאחת מכל העכו״ם לפני כן וגם **עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו** מה שעשית אתה למחכה לך כך שמעתי מר׳ יוסי והנאני, אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו׳ משמעו עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב״ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים:

ד׳ **פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ וְנָחֲטָא בָּהֶם עוֹלָם וְנִוָּשַׁע׃**

פגעת את שש ועושה צדק. כמו ויפגע בו וימת (שם א ב) סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק לדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם:

הן אתה. כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאים בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם:

ונושע. לשון הווה:

ה׳ **וַנְּהִי כֻּלָּנוּ כַּטָּמֵא וְכִבֶגֶד עִדִּים כָּל־צִדְקֹתֵינוּ וַנִּבֹל כֻּלָּנוּ כֶּעָלֶה וַעֲוֹנֹתֵינוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאֻנוּ׃**

ונהי כטמא. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממנו:

וכבגד עדים. וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומרים הסר, עדים תרגום של הסרה:

ונבל כעלה. ונכמוש כעלה פליישט״ר בלעז:

ועוננו כרוח ישאנו. ובחובנא כרוחא איתנטילנ׳:

ו׳ וְאֵין־קוֹרֵא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ כִּי־הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוּגֵנוּ בְּיַד־עֲוֹנֵנוּ׃

מתעורר. כמו מתגבר על יצרו:

ותמוגנו. ותניענו:

ז׳ וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ׃

ח׳ אַל־תִּקְצֹף יְהוָה עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ׃

ט׳ עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיְתָה יְרוּשָׁלַם שְׁמָמָה׃

י׳ בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל־מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה׃

י״א הַעַל־אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְהוָה תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ עַד־מְאֹד׃ {פ}

תחשה ותעננו. תחריש על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי ה׳ אזכיר:

פרק ס״ה

א׳ נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאָלוּ נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשׁוּנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי הִנֵּנִי אֶל־גּוֹי לֹא־קֹרָא בִשְׁמִי׃

נדרשתי ללא שאלו. הקב״ה משיבו א״א שלא להנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים:

אמרתי הנני הנני. שובו אלי והנני מוכן לקבל:

אל גוי לא קורא בשמי. אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי:

ב׳ פֵּרַשְׂתִּי יָדַי כָּל־הַיּוֹם אֶל־עַם סוֹרֵר הַהֹלְכִים דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב אַחַר מַחְשְׁבֹתֵיהֶם׃

פרשתי ידי. כדי לקבלם בתשובה:

סורר. סר מן הדרך:

ג׳ הָעָם הַמַּכְעִסִים אֹתִי עַל־פָּנַי תָּמִיד זֹבְחִים בַּגַּנּוֹת וּמְקַטְּרִים עַל־הַלְבֵנִים׃

זובחים בגנות. מעמידים עכו״ם בגנותיהן ושם מקטרין בשמים על הלבנים:

ד׳ הַיֹּשְׁבִים בַּקְּבָרִים וּבַנְּצוּרִים יָלִינוּ הָאֹכְלִים בְּשַׂר הַחֲזִיר (ופרק) [וּמְרַק] פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם׃

הישבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים:

ובנצורים. הם פגרי המתים שהם כנתונים במצור שאינם יכולים לצאת:

ומרק פגולים. רוטב נתעב כמו ואת המרק שפך (שופטים ו׳:כ׳):

ה׳ הָאֹמְרִים קְרַב אֵלֶיךָ אַל־תִּגַּשׁ־בִּי כִּי קְדַשְׁתִּיךָ אֲלֶה עָשֵׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם׃

האומרים. אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי:

כי קדשתיך. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן ת״י:

אלה. התועבה אשר עשו הנה לעשן חמה באפי׃

ו׳ הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי לֹא אֶחֱשֶׂה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי עַל־חֵיקָם׃

הנה כתובה. חטאתם לפני כבר נגזר דינם ונחתם׃

ז׳ עֲוֹנֹתֵיכֶם וַעֲוֹנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְּעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה (על) [אֶל־]חֵיקָם׃ {ס}

עונותיכם. שלכם ושל אבותיכם יחדיו אשלם לכם׃

ח׳ כֹּה | אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל׃

כאשר ימצא התירוש באשכול. ת״י כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא׃

התירוש. זה נח שהיה מתוק׃

באשכול. בדור המשוכל ויש לפתור כמשמעו׃

למען עבדי. למען כל צדיק וצדיק הנמצא בם׃

ט׳ וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרַי וּירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה׃

י׳ וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֶבֶץ בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי׃

השרון. שם מחוז שהיה בארץ ישראל׃

ועמק עכור. כמשמעו׃

י״א וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הָעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמָּסְךְ׃

עוזבי ה׳. רשעי ישראל שהחזיקו בעכו״ם ומתו ברשעם׃

העורכים לגד. שם עכו״ם העשוים על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא׃

למני. למניין חשבון הכומרים היו ממלאים אגנות מזג יין׃

ממסך. יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך (משלי כ״ג:ל׳) מסכה יינה (שם ט) ויש פותרים למני לע״ז שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מניין׃

י״ב וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינָי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחַרְתֶּם׃ {פ}

י״ג לָכֵן כֹּה־אָמַר | אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה עֲבָדַי | יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ׃

עבדי. הצדיקים (של ישראל)׃

ואתם. הפושעים בי׃

י״ד הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֶּׁבֶר רוּחַ תְּיֵלִילוּ׃

ט״ו וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וְהֶמִיתְךָ אֲדֹנָי יֱהוִה וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר׃

שמכם לשבועה. לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקרינו כאשר אירע לפלוני׃

והמיתך. מיתת עולם׃

ולעבדיו יקרא שם אחר. שם טוב וזכר לברכה׃

ט״ז אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי׃

אשר המתברך בארץ. כי תהיה יראתי על כולם ומלא׳ הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת׃

כי נשכחו הצרות. לכך יקראוני אלהי אמן׃

י״ז כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב׃

שמים חדשים. יתחדשו השרים של מעלה ויהיו שרי ישראל שרי עליונים ושרי האומות תחתונים, וכן בארץ ; ויש אומרים שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו׳ (לקמן סו)׃

י״ח כִּי־אִם־שִׂישׂוּ וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלַם גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ׃

י״ט וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַם וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה׃

כ׳ לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוֹל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל׃

עול ימים. נער כמו עולל (איכה ב) עול ימים קטן בשנים׃

בן מאה שנה ימות. יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כך מפרש בב״ר׃

יקולל. בעבירה שהיא צריכה נדוי׃

כ״א וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם׃

כ״ב לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל כִּי־כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי׃

כימי העץ. ת״י עץ החיים׃

כ״ג לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם׃

כ״ד וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע׃

כ״ה זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה׃ {ס}

יאכל תבן. ולא יצטרך להשחית בבהמה׃

ונחש. הרי עפר לחמו מצוי לו תדיר, ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמצינו שעשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו׳ (עובדיה א׳:י״ח) אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מצינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו אותו שנמשל כתבן׃

פרק ס״ו

א׳ כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃

השמים כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם׃

איזה בית. אשר הוא כדאי לשכינתי׃

ב׳ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשְׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃

ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה זאת אשר צימצמתי שכינתי בתוככם בהיותכם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי

הוא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה (ויקרא ה) והיתה ללחם לאזכרה (שם כד):

ג׳ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בִּדְרָכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפָצָה׃

מברך און. מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתשיר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשורה שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל״ג:י״א) עשו אתי ברכה וצאו אלי:

גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליה׳ וא״ת מהו גם כן דרך לשון עברי לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה (דברים ל״ב:כ״ה) גם לי גם לך (מלכים א ב) גם אהבה גם שנאה (קהלת ט׳:א׳) ל׳ ולא ימותו גם הם גם אתם (במדבר י״ח:ג׳) אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר:

ד׳ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ {ס}

בתעלוליהם. להיות עולל בם לשון כי התעללת בי (שם כ):

ומגורתם. מה שהם יראים:

יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי:

ואין עונה. לאמר שמעתי:

ה׳ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃

החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו:

אמרו אחיכם. פושעי ישראל הנזכרים למעלה, ד״א **אמרו אחיכם מנדיכם**, אשר אמרו לכם סורו טמא (איכה ד):

שנאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי (לעיל סה) למען שמי יכבד ה׳. בגדולתנו הקב״ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם:

ונראה בשמחתכם והם יבושו. הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב״ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה׳ משלם גמול לאויביו:

ו׳ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃

ז׳ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלְדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא תֶּבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃

בטרם תחיל. ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתׄ שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל העכו״ם יביאום לתוכה:

והמליטה זכר. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה אישקמוציי״ר בלעז:

ח׳ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃

היוחל ארץ ביום אחד. היבוא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בנים ביום אחד:

ט׳ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ {ס}

האני אשביר ולא אוליד. האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה:

י׳ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃

י״א לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשַּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ {ס}

משד. ל׳ שדים:

תמוצו. שוציי״ר בלעז:

מזיז כבודה. מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה:

זיז. אישמוביימנ״ט בלעז:

י״ב כִּי־כֹה | אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשֹׁעָשָׁעוּ׃

וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים:

על צד. על צדי אומניכם על גיססין:

תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנייי״ר בלעז:

י״ג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֲמְכֶם וּבִירוּשָׁלַ͏ִם תְּנֻחָמוּ׃

י״ד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וַעֲצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ {ס}

ונודעה יד ה׳. בעשותו נקמותיו ונוראותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו:

ט״ו כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃

באש יבוא. בחמת אש יבוא על הרשעים:

להשיב. לצריו בחימה את אפו:

ט״ז כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃

כי באש. של גיהנם ה׳ נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו ל׳ נשפט שאף הוא טוען טענותיו למצוא עוונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו (יחזקאל ל״ח:כ״ב) הנני נשפט אותך (ירמיהו כ׳:ד׳) לשון וויכוח הוא דרישנייי״ר בלעז, ופשוטו כי באש ה׳ וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסים במקראות:

י״ז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמְטַהָרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר (אחד) [אַחַת] בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְב�ָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃

המתקדשים. המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד לעכו״ם פלונית:

אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין עכו״ם:

אחר אחת. כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר, שגמרה חבירתה את עבודתה:

בתוך. באמצע הגינה כן היה דרכם להעמידה:

י״ח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם֙ וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃

ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו׳. ואנכי מה לי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען (שמי) יכבד ה׳ יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים (זכריה י״ד:ב׳):

וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו (שם):

י״ט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם | פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי֙ וְלֹא־רָא֣וּ אֶת־כְּבוֹדִי֔ וְהִגִּ֥ידוּ אֶת־כְּבוֹדִ֖י בַּגּוֹיִֽם׃

ושמתי בהם אות וגו׳. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלים:

כ׳ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכֹּל־הַגּוֹיִם | מִנְחָה | לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃

ובצבים. הם עגלות מטוקסות במחיצות ואהל ודומה לו שש עגלות צב (במדבר ז׳:ג׳)׃

ובכרכרות. בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר (שמואל ב ו׳:י״ד) טריפי״ר בלעז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ (לעיל טז)׃

כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון׃

כ״א וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃

וגם מהם אקח לכהנים ללוים. מן העמים המביאים אותם ומן המובאים אקח כהנים ולוים ולפני גלוים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני׃

אמר ה׳. והיכן אמר הנסתרות לה׳ אלהינו (דברים כט) כך מפורש באגדת תהלים׃

כ״ב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃

כ״ג וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

כ״ד וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

תולעתם. רמה האוכלת את בשרם׃

ואשם. בגיהנם׃

דראון. לשון בזיון, וי״ת כמין שתי תיבות די ראייה, עד דיימרון עליהון צדיקיא מיסת חזינא׃